

vi människor

Nr 5/6 79

Ärgång 31

Kr. 12,-

ARBETE

vad är kvinnorna på spåren?
exemplet städning
sysselsättning till varje pris?
datorernas dubbelhet
haren skiter på moroten

innehåll

ARBETE — VAD ÄR KVINNORNA PÅ SPÅREN?

Sid 3

**ARBETE —
EXEMPEL STÄDNING**
Med städning som utgångspunkt resonerar Louise Waldén om arbete. Det olönade och lönnade arbetet. Synligt och osynligt arbete. Mäns och kvinnors olika förhållande till städning och vad som händer när städbolagen tar över.

sid 6

NÄRSTÄDERSKORNA STREJKAR ÄR DET DAGS FÖR STOR STÄDNING

sid 16

**ARBETE —
EXEMPEL
SYSSELSÄTTNING**
"I dagens Sverige är sysselsättningen en helig ko som inte får ifrågasättas" menar Inga-Lisa Sangregorio som i den här artikeln trots det, ifrågasätter om vi ska ha sysselsättning till varje pris.

sid 20

EN DAG I EN ARBETSSÖKANDES LIV

Raquel Urisman

sid 24

ARBETE TILL VARJE PRIS?

Inga-Lisa Sangregorio utvecklar sina tankar om arbete är värt vilket pris som helst. Kan vi acceptera arbete som är direkt samhällsfarligt?

sid 26

ALTERNATIV PRODUKTION

Inez Svensson

sid 32

DEN OMVÄNDA VISAN

Leif Nylén

sid 34

MITTEN: SKV-NYTT OCH AKTUELLT

MIN NYA VÄN, EXPLOSIONS- MOTORN.

Raquel Urisman

sid 35

DATORERNAS DUBBELHET: JOBB FÖRSVINNAR ELLER JOBB FÖRÄNDRAS.

Datoriseringen inom serviceyrkena har inneburit en förändring till monotont och utarmat arbete för många anställda, men datorn kan också användas positivt. Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg är ett sådant exempel. Maria Bergom-Larsson

sid 36

PÅ DATORN SKÄLLER MAN INTE

En formgivare möter den nya tekniken. Inez Svensson

sid 38

HAREN SKITER PÅ MOROTEN

Eller mormorsmor sa: "Harri, förakta inget arbete." En betraktelse av Harri Miekalinna.

sid 40

DAGEN D

Inga-Lisa Sangregorio

sid 42

LYCKAT OM MISSLYCKKANDE

Rapport från ett symposium Katja Waldén

sid 46

VI VILL BLI KVINNOR ÖVER TIDEN

Inga-Lisa Sangregorio refererar från tre sammellan olika seminarier om arbete.

sid 47

FABRIKSFLICKORNA, MAKTEN OCH HÄRLIGHETEN.

Raquel Urisman har pratat med Suzanne Osten, Margareta Garpe och Tjia Torpe om deras nya pjäs om textilarbeterskor som har premiär den 8 mars.

sid 48

KVINNOR HAR ALLTID ARBETAT

En historisk översikt av Harriet Calyhills

sid 50

ARBETE — FÄNGELSE OCH BEFRIELSE

Kersti Jalava anmäler sex böcker om arbete.

sid 59

RECENSIONER

sid 62

vi människor

utges av
Svenska Kvinnors
Vänsterförbund.

Nummer 5/6 —79
Årgång 31

Besöksadress:

Adolf Fredriks
Kyrkogata 12
tel. 08/20 37 56

Postadress:

Box 3120
103 62 Stockholm

Redaktion:

Louise Waldén
Bodil Österlund
Raquel Urisman
Lotta Schüllerqvist
Monica Törnblad

Redaktionskommitté:

Harriet Clayhills
Vivan Nyström
Katja Waldén
Solweig Kempe

Ansvarig utgivare:

Valborg Svensson

Vi människor utkommer
med 6 nummer per år.

Prenumerationspris:

45 kr/år, fr o m 1980 50 kr/år

Postgiro:

90 24—1

Redaktionen ansvarar

ej för insänt,
ej beställt
material.

Tryck:

Sjuhäradsbygdens
Tryckeri AB, Borås, 1979

TACK

till Sekretariatet för framtidsstudier för ett aktivt samarbete och ett ekonomiskt stöd som gjort det möjligt för oss att göra det här numret.

FÖRÄNDRINGAR I REDAKTIONEN

Lotta Schüllerqvist kommer under våren att ingå i Vi människors redaktion. Louise Waldén är tjänstledig under samma tid, men finns kvar i red.kommittén.

I arbetsgruppen för detta nummer har förutom redaktionen ingått Inga-Lisa Sangregorio, Inez Svensson och Katja Waldén.

ARBETE

-vad är kvinnorna på spåren?

Är det en slump att kvinnliga forskare över hela världen, ovetande om och oberoende av varandra, börjat syssla med studier av vad arbete är och vad tid är? Det berättade Berit Ås, den norska kvinnoforskaren, för mig i ett samtal i somras:

— Hos massan av kvinnor finns en förkänsla av att något är alldeles på tok. Man börjar se ett hot mot helt centrala värderingar, mot sin egen praxis. Tills vidare är det mycket svaga signaler, men det växer till en allt större medvetenhet och så formar det sig till politik.

Över hela världen försämrats idag kvinnors reella villkor, hävdade hon. Men samtidigt finns det fler kvinnor än någonsin förr som fått utbildning och som kan tolka mönstret i det som sker, se att det inte är "ödet" eller "tillfälligheter". Genom kombinationen av förvärrade villkor och ökade kunskaper — samma kombination som en gång utgjorde grunden för arbetarklassens mobilisering — skapas förutsättningen för en kamp, för ett "globalt kvinnouppror", som Berit Ås menar håller på att växa fram.

Vad är kvinnorna på spåren? Kvinnor har andra erfarenheter än män. Hushållsarbetet och barnomsorgen, som de flesta kvinnor (och numera också en hel del män) har erfarenhet av, oavsett om de dessutom har ett lönearbete eller ej, kräver en annan organisation och andra förhållningssätt än arbetet i produktionen. Det handlar hela tiden om människors behov. Det går inte att planera "effektivt" — det kräver en annan sorts effektivitet, den att kunna samordna många delar till en helhet. Arbetets längd styrs inte av arbetstiden utan av vad som behöver göras.

Björg Åse Sörensen, norsk arbetslivsforskare, beskriver skillnaden så här:

— Jag tror att det finns en sorts kulturkonflikt mellan män och kvinnor. Som kvinnor får vi lära oss att ta personligt ansvar för dem vi har att göra med. Men i den tekniska rationalitet, som de flesta män får lära sig, tvingas man göra andra människor till objekt, till föremål, för att klara bolagets normer. Så lär sig kvinnor att det finns en sorts rationalitet som gäller kvinnor, i bestämda privata sammanhang, och en annan som behärskar den of-

fentliga världen. Vi tvingas bli tvåspråkiga. Kvinnor anser att de prioriterar långsiktiga hänsyn. Att ge en framtid är viktigare än en snabb succé. Människor är viktigare än ting. Man kan inte sluta vara hustru och mor för att man jobbar med något annat just för ögonblicket. Men när vi själva tycker vi visar mänsklig hänsyn tycker männen att vi visar svaghet. När vi tycker vi ser helheten tycker männen att vi inte ser "de stora linjerna". När vi hävdar mänskliga värden tycker männen att vi bortser från ekonomiska realiteter. I arbetssituationer letar kvinnor först efter psykologiska förklaringar eller efter fel hos sig själva innan de angriper den materiella situationen. Kvinnorna ser undantagen medan männen strävar efter generella och rättvisa regler. När kvinnorna hävdar andra krav har männen, både i facket och bolagsstyrelsen, svårt att förstå att dessa krav är lika politiska som de krav de själva ställer.

Jag tror det är livsviktigt att hitta ett "tvärspråk", ett gränsöverskridande språk mellan de två världarna. Nästan instinktivt skyggar kvinnor inför traditionellt "manliga" områden. Teknik t ex. Vi i arbetsgruppen bakom det här numret har också känt av det: den nya tekniken är det som varit svårast att närma sig. Ändå tror jag det är livsnödvändigt att vi bryter den kvinnotraditionen.

Teknik är för allvarligt för att överlätas åt teknikerna. De ekonomiska prioriteringarna och den nya tekniken får inte lämnas ifred för inflytande från kvinnors erfarenheter och kunskaper. Man behöver inte vara tekniker för att avgöra vilken teknik som hjälper och vilken som förtrycker. Men hamnar vi i bara teknikfientlighet kan teknikerna sitta i (nästan) orubbat bo.

Borde det inte vara en av kvinnorörelsens viktigaste uppgifter just nu att hitta ett "tvärspråk" som gör vårt sätt att se begripligt för andra hälften av mänskligheten (eller den del av den som vill begripa)? Samhällsförändringen kan inte vara en "kvinnosak".

Vårt "annorlunda" synsätt är bl a förankrat i våra annorlunda arbetserfarenheter. Kvinnor har länge burit ansvar för det olönade arbetet i reproduktionen. (Hushållsarbetet för-

utom barntillsynen beräknas till 2 miljarder arbetstimmar. På den avlönade arbetsmarknaden görs det 6—7 miljarder arbetstimmar sammanlagt...) "Lönen" har i bästa fall varit känslan av att behövas, en sorts mening, en tillfredsställelse. Fortfarande ligger många kvinnors identitet i första hand i det arbetet, inte i lönearbetet.

Hur har det präglat vårt medvetande?

Svenska undersökningar visar att kvinnor sätter sådant som bra arbetsmiljö och trevliga kamrater på jobbet främst, medan män ser bra lön och möjlighet till avancemang som det viktigaste.

Många kvinnor tycks alltså vilja ha något mer än lönen ut av arbetet. Gemenskap, känslan av att behövas, kanske en sorts meningsfullhet. Är det något vi bär med oss från det olönade arbetet där den enda lönen ligger just i sådana immateriella värden? Är det i såfall något vi ska förkasta? I vissa länder finns krav på "husmorslön". Är det ett riktigt krav eller ska vi acceptera att vissa saker inte kan lönas eller belönas i pengar? Det obetalda arbetet har fått en dålig klang idag, vare sig det görs inom familjen eller för en ideell målsättning. Att hävda ett värde i arbetet utöver lönen uppfattas lätt som reaktionärt. Det blir reaktionärt i vårt samhälle där så mycket ideellt arbete utnyttjas för att öka lönsamheten på andra håll. Men vad är det vi ska angripa? Är det att allt arbete inte är betalt eller att arbetets värde bara mäts i pengar? Det är svåra frågor som vi snubblat över i det här numret.

Idag, när robotar och datorer är på väg att ta över mycket av det som varit människors arbete, är det nödvändigt att börja definiera vad arbete är och vad lönen är belöning för. Om tekniken vore vår och inte kapitalets tjänare skulle vi nu äntligen ha tid för allt det arbete som försummats och där människan inte kan ersättas av maskiner. Till att utveckla mänsklig kreativitet, finns nya former för gemenskap, till att ta hand om varandra.

Men tekniken har inte blivit människans befriare. Istället har den blivit vår herre, så att den t o m behärskar mångaas medvetande: man ser på mänskliga problem ungefär som på tekniska problem.

En maskin kanske inte kräver meningsfullhet i arbetet. Människor borde göra det. Ändå finns utarmningen i arbetet i dag på alla nivåer i samhället, inte bara där maskinerna tagit över utan långt upp i tjänstemannalet och byråkrati.

Alltför många tvingas idag välja mellan pengarna och livet. Antingen lön för ett arbete som känns otillfredsställande, meningslöst eller likgiltigt och sedan en fritid som ska ge tillfredsställelse och mening. Eller dåligt eller inget alls betalt men "lön" i form av meningsfullhet och arbetsglädje (hantverkare, konstnärer, ideellt verksamma).

Det är trots allt våra liv vi säljer — är det då en orimlig begäran att arbete, också lönearbete, ska ge mer tillbaka än pengarna? Som tillfredsställelsen att göra ett jobb i gemenskap med andra och i vetenskapen om att arbe-

tet är nödvändigt? Som Lucasarbetarna, Algotssömmerskorna och många andra krävt? Varför är motståndet så hårt? För att den självkänsla som arbetsglädje och arbetsgemenskap ger vore alltför farligt för den rådande maktstrukturen?

Det kan verka cyniskt att tala om kvalitativa värden när många inte har något lönearbete alls. Men kanske är det just det som gör att det är nödvändigt att börja ställa frågor som vad arbete är? Är det detsamma som lönen? Vad är lönen? Varför räknas inte obetalt arbete som arbete? Varför är självkänslan så hårt knuten till lönearbetet?

Här är kvinnors erfarenheter viktiga.

På olika vägar och med olika exempel försöker många kvinnor att sätta ord på sina erfarenheter. Spåren leder mot ett ifrågasättande av själva samhällets organisation, prioriteringar, uppfattningar om tid, effektivitet, organisation.

I detta nummer talar några av de kvinnorna. Det handlar bl a om ett vidgat arbetsbegrepp som också innefattar reproduktionen och om arbetets kvalitativa värde.

Men det är inte bara kvinnor som söker nya spår. Många män gör det också, gudskelov. Några är med i det här numret. Det finns många fler. Gemensamt för dem är att de ser hur helheten är sammansatt av delarna och hur delarna bildar en helhet. För att verkligen byta spår måste vi förändra också oss själva, i vårt sätt att tänka och vara.

Det är kanske det i ordets egentliga mening

livsviktigaste arbete vi har att göra. Kanske borde vi ägna tre timmar i veckan åt arbetet med att byta spår, tre timmar som är lika viktiga som lönearbetet och hushållsarbetet. Tre timmar som vi lär oss respektera som arbete, så att det inte hamnar i trötthetspåsen bland andra dåliga samveten.

Det skulle bli en ansenlig mängd arbetstimmar för att hitta konkreta alternativ till det nuvarande sättet att organisera samhället och arbetet.

Det tar tid att bygga upp en ny vana. Låt oss ta den tiden fram till folkomröstningen om kärnkraft. Tre timmar i veckan från alla dem som är emot kärnkraft blir rätt mycket resurser att sätta mot ja-sidans pengar. Tre timmar så att ingen i min omgivning den dag folkomröstningen äger rum ska vara ovetande om var jag står och varför.

Pengarna och makten finns på den sidan som vill fortsätta på de utlagda spåren. För oss som söker nya spår återstår olönat arbete och mänskliga resurser. Därför är det viktigt att vi ser till att vi får andra belöningar. Arbetsglädje. Kontroll över arbetet. Slippa utsugning. Varsamhet om varandra. Gemenskap. Mycket av det ideella arbetet görs idag under samma pressade förhållanden som lönearbetet. Låt oss leta efter nya former. Det är i det obetalda arbetet vi redan idag kan ställa krav på organisation och kvalitet som en dag borde bli krav på allt arbete.

LW

ill: Gittan Jönsson

ARBETE - exempel städning

av Louise Waldén

Jag har, som många kvinnor, ett förhållande till städning. Under årens lopp har städningen för mig blivit ett prisma genom vilket man kan se mycket annat. Vad arbete är. Vad livskvalitet är. Vad kvinnokultur är. När vi därför i arbetsmötena kring det här numret hamnade i en intensiv städdiskussion beslöt jag mig för att se på arbetet genom detta prisma.

Det var nog barnsamariten som satte igång det.

Jag hade heligt lovat henne att vara hemma till halvfem för att hon skulle hinna handla och ha middagen klar till halv sex, för det var gubben van vid. Med andan i halsen kom jag springande från busen ett par minuter över halv fem, full av ursäkter. Hon mötte mig i hallen med händerna i sidorna (åtminstone minns jag det så). Utan att lyssna på mina förklaringar till förseningen satte hon igång. Det var oansvarigt att låta barn bäxa upp i skit. Golv skulle tvättas två gånger i veckan. Köksgolvet varje dag. Fönstren helst varje vecka. Hon hade minsann kollat: listerna. Knapparna på spisen. Bokhyllorna. Det var SMUTSIGT.

Vi var väl jämnså små men under utskällningens gång växte hon till en jättekvinna och jag

krympte till tummelisa. Osäkert stammade jag fram att det blev inte så mycket tid över när man heltidsjobbade och den tiden ville jag ägna åt viktigare saker än städning: mitt barn, min karl, mina egna intressen.

Hon avfärdade mina ursäkter: Hade inte hon jobbat hela sitt liv? Och haft familj? Och en karl som inte gjorde något i hushållet? Jo. Men RENT hade hon haft det.

Utskällningen var viktig, det förstod jag, eftersom hon och middagen faktiskt försenades i 40 minuter på grund av den. När hon gick föll jag ihop och grät, grät, grät. Ringde till mamma, moster, syster, vänner. De lyssnade, tröstade, deltog, berättade om liknande erfarenheter. En reagerade annorlunda. Min karl. Hans reaktion var: "Det är väl inget att gråta för. Vad har hon att göra med hur vi lever vårt liv?"

Det finns faktiskt viktigare saker i livet än städning."

Varför fick han inga skuld-känslor? Varför upplevde inte han sig som misslyckad? Det var ju ändå vårt gemensamma hem (och vårt barn). Varför förstod kvinnorna så väl? Vad träffade hon hos mig när jag blev så förtvivlad?

*

Jag försökte resonera mig bort från händelsen. Jag sade mig att hon naturligtvis EGENLIGEN var förbannad på mina kvinnoaffischer och politiska paroller och därför letat efter en känslig punkt att angripa mig på. Och i alla fall STÄDADE jag ju, och det var väl inte SÅ skitigt fast hon hade nog rätt om knapparna på spisen för dom hade jag faktiskt aldrig sett...

Men jag kom inte ifrån min upplevelse.

För att ta reda på vad det handlade om startade jag en studiegrupp i städning som bestod av experter — såna som visste hur långt skaffet på långborsten skulle vara och vilket medel som passade till vilket golv och så — och kvinnor som var bra på att städa och såna som jag, som aldrig lärt sig.

Vi träffades några gånger en höst och jag lärde mig mycket, inte bara om städning.

Vi definierade städning:

Den innehåller två delar. Den ena är SYSTEM, det som förr hette "varje sak på sin plats och en plats för varje sak". Det är ordningsfrågan. Den andra delen är RENGÖRING. Och det är helt enkelt hårt slit, som tar tid, krafter, tålamod, psykisk ork.

Vi gjorde en klassanalys av städning:

Dels finns den folkliga/proletära städningen vars huvudsyfte är att *hålla rent*. Där gick förr skiljelinjen mellan dem som orkade hålla sig uppe och dem som givit upp. Det var luten bakom kakelugnen för att ta död på vägglösens, det var att acceptera lappat och lagat bara det var helt och rent. Det var stolthet och självkänsla. Och det var material i golv och möbler som tålde såpa och vatten.

Dels var det den borgerliga städningen. De stoppade möblerna och de ömtåliga bordskivorna. Där ytan polerades och hölls upp till beskådande men där parketten, möbelklädseln och de äkta mattorna inte tålde skurning, bykning eller piskning. Som en bild av borgerlig dubbelmoral — skinnande på ytan och skit inunder.

Vi talade om arbetarklassens kvinnor som burit upp städningen inte bara i sina egna hem utan som heltidsarbete i de borgerliga hemmen. Det var alltid kvinnor som städade, arbetarklassens kvinnor åt borgarklassens,

kvinnorna åt männen. Hade man ingen som städade åt sig kunde man göra en dygd av nödvändigheten och fly från alltihop, förakta städningen och romantisera slarvigheten och bohemeriet. Som de flesta män och många kvinnor med "manliga" intresseområden gjorde om de hamnade i den situationen.

Vi enades om att städningen var nödvändig, ja att det var en livskvalitet att ha det rent och någorlunda ordentligt omkring sig. Men det fick inte bli en städmani, där man städade bort människorna och låste ut barnen. Städningens värde låg i att det var ett arbete man måste utföra för att uppnå ett annat värde: av trivsel, välbefinnande för dem som skulle vistas i "städområdet". Om man ville ha del av resultatet — trivseln — borde man självklart också ta del av arbetet, ta hand om sin egen skit och dela ansvaret för den gemensamma skiten, tyckte vi snusförnuftigt. Idag är städningen en kvinnosak och vill vi ändra på det kanske vi får göra litet självkritik. Som att det inte är självklart att vi ensamma bestämmer städnivån eller att allt ska göras på det sätt det alltid gjorts eller att man kanske måste lägga vissa praktiska synpunkter på heminredningen...

De flesta städgräl startar nog just där: i frågan om nivån på städningen och hur man ska städa. Men man har också ett *subjektivt* förhållande till städningen. Vissa tycker SYSTEMET är viktigast, det ska vara ordning och reda i lådor och skåp och sen kan dammråttorna få krypa fram under soffan. Andra tycker YTAN är viktigast och sen kan man proppa garderober och byråer fulla. Medan för en tredje måste det vara RENT, inget flottigt och fläckigt, och sen klarar man rätt stort kaos i systemet.

Också inom studiegruppen

representerade vi olika synsätt. Att hitta den fungerande städnivån för flera personer ställer stora krav på demokrati, medbestämmande, förmåga att ta hänsyn till andras uppfattningar och ändå inte behöva kompromissa bort sina egna helt...

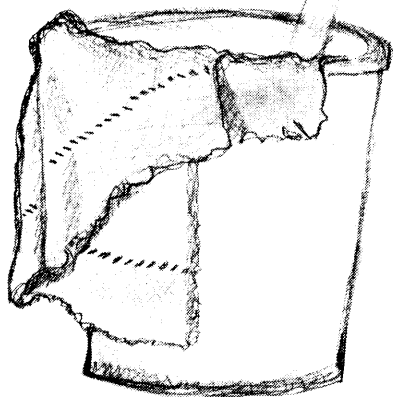
Det blev nu aldrig någon artikel av våra studier. Jag fortsatte istället teorilektionerna med praktisk verksamhet.

Jag bad Lily, en äldre kamrat i kvinnorörelsen, att lära mig städa. Hon struntade i alla undermedlen i mitt städ-förråd, tog en hink, en trasa och en borste och började i ett hörn, med mig krypande efter och görande precis likadant. Vi jobbade en hel dag, sen hade vi erövrat ett rum och jag var ohyggligt trött. Men jag hade lärt mig att det inte handlade om vita tornados och listiga maskiner utan om noggrannhet, koncentration och ork.

Allt det här ligger nu långt tillbaka i tiden, men i flera år intresserade jag mig sedan för städning, ur alla tänkbara synvinklar. Både praktiskt och teoretiskt.

Det visade sig att jag inte var ensam om det. Det fanns två ämnen som tycktes outtömliga när en grupp kvinnor kom samman. Städning och sexualitet.

Idag ser jag mötet med barnsamariten som en konfrontation på flera nivåer. Mellan två klassers uppfattningar. Mellan manskultur och kvinnokultur. Mellan manuellt och intellektuellt arbete. Vår ömsesidiga okunnighet om den andres värld ledde till en konfrontation. Hade vår kunskap varit större kanske det blivit ett möte. Mina dammiga bokhyllor blev ett uttryck för förakt för det hon tyckte var viktigt. Hade bokhyllorna varit dammade kanske vi kunnat diskutera böckernas innehåll...

städning som kvinnekultur

Vad betyder egentligen städning för kvinnor? Varför väcker det så mycket känslor (och skuld-känslor) hos oss? Vad är mammans roll i kvinnors städmoral? Och hur ser mäns förhållande till städning ut?

Städningen i hemmet är fortfarande främst ett kvinnoarbete. I en undersökning av 110 barnfamiljer i Stockholm, gjord 1977, använde kvinnorna i genomsnitt 1 timme om dagen medan männen använde 1/30-del så mycket, dvs 2 minuter om dagen. En SCB-undersökning från samma år visade att 93% av män med deltidsarbetande fruar aldrig städade.

För kvinnor är städning ett arbete och därför har de också ett förhållande till städning. Det är kvinnorna som lider av att det är ostädat — men det är också kvinnorna som bestämmer nivån och reglerna för städning. Det är kvinnornas ansvar och dåliga samvete — men också kvinnornas revir och stolthet. Det är andra kvinnor som kan bedöma om arbetet är slarvigt eller väl utfört. Därför blir städningen något mycket mer än ett praktiskt problem. Det handlar om arbetsstolthet, om att bli godkänd i kvinnogemenskapen, om både könsrollsidentitet och social identitet.

Männen har aldrig haft hemmet som arbetsplats. Därför kan de också ha ett mycket skuldfriare förhållande till städning. Städningen får underordna sig allt annat "viktigt": jobbet, båten, fotbollen, kompisarna — det som har med männens självkänsla och sociala identitet att göra. De här olika förhållningssätten bär vi med oss även när verkligheten förändras. Också kvinnor som deltidsarbetar har ofta ett förhållande till städning. Också "jämlika" män tycker städningen är mindre viktig. Hellre tar man på sig ansvar för matlagning och barnavård än för städning. Mäns bristande ansvar för städningen underlättas av att kvinnorna ofta inte blir nöjda med männens sätt att städa och "hellre gör det själv" än lär ut och visar.

Mäns och kvinnors olika uppfattning om vad som är "arbete" och "viktigt" avspeglar sig också i en faktisk arbetsdelning: I undersökningen av de 110 barnfamiljerna hade både män och kvinnor 11

”Jag hatar städning. Jag hatar det därför att hon gör det och hon ska riva ner allting på en gång, alla rum på en gång ska vara i en enda röra och det kan jag inte med. Det kan ju hända att man kommer hem trött en kväll efter jobbet och hon som också har jobbat, hon har börjat röra omkring... Jag vill att hon ska städa men jag ska inte se det. Jag vet inte, men jag har en skräck för allt vad städning är, jag vet inte varför. Sätter hon igång och städar en lördag t ex, om hon är hemma en lördag, då är det lika bra att man går ut, för då finns det ingen plats att vara och då är det bättre att komma hem när hon är färdig. Ska jag göra något så är det bara fel. Vi har väl lite olika syn på det här med städning. Jag kan notera att det är lite stökigt men samtidigt säga att vi kan gå ut och göra det eller det, medan hon får myror i kroppen när hon vet att det är någonting som måste göras hemma.”

Staffan, 34 år

*

Citaten på denna och följande sidor är hämtade ur Konsumentverkets lilla skrift "Rent till varje pris?". Där har Ann Löfberg bla intervjuat människor om deras förhållande till städning.

foto: Sven Oredson/BILDHUSET

"Jag lärde mig städa som liten men fick lära mig låta bli att städa sen jag blev ensamstående. Man skulle ha det snyggt och prydligt omkring sig, fick jag lära mig hemma. Man hade mer trånga utrymmen då, så man var ju tvungen att hålla rent. . . Det var väl så här att mamma blir lik sin mamma och så där, med skurhinken i handen från morron till kväll och allting snyggt och prydligt. Man skulle ha bestämda tider för städning, bestämda tider och dagar och allting sånt där, det fick inte rubbas av något annat, något roligt. . . Idag har jag insett att det finns väsentligare saker i livet än att hålla på och städa och hålla ett hus snyggt. Man ska hinna med sina barn och inte när barnen kommer och ber att man ska följa dem hit eller dit alltid säga nej för att något annat går före. Men när min mamma kommer hit, då städar jag faktiskt noggrannare. . .

Kerstin, 43 år

timmars arbetsdag men den fördelade sig olika. Kvinnorna ägnade i genomsnitt 3 timmar per dag åt förvärvsarbete och 8 timmar åt hushållsarbete medan männen ägnade 9 timmar åt förvärvsarbete och 2 åt hushållet. Totalt gick 13 % av kvinnornas tid till städning. Övriga sysslor fördelade sig så här: matlagning och disk 22 %, inköp, post och bank 8 %, barnavård 39 %, tvätt och klädvård 7 %, sy, sticka eller virka 7 %, vård av husdjur 3 %.

De förvärvsarbetande kvinnorna använde 25 % mindre tid till hushållsarbete än hemarbetande kvinnor. Männens tidsåtgång påverkades knappast alls av om hustrun var hemarbetande eller förvärvsarbetande.

Kvinnor socialiseras (uppföstras) till städning. De lär sig se smuts, reagera på oordning. De flesta kvinnor har ett förhållande till sin mammas sätt att städa, ofta jämför man sin egen städning med moderns och ofta tycker man att man städar sämre.

Städning är, som många ty-

piska kvinnojobb, reproducera (återskapande). Det märks om man *inte* gör det men inte om man gör det. Resultatet är osynligt (utom för andra kvinnor som också kan städa): en känsla av fräschhet, trivsel, ordning, lätt-att-hitta, renhet, välbefinnande. Kanske är det därför många kvinnor avslutar städningen med att sätta en blombukett på bordet eller duka extra fint. För att markera resultatet och göra det lite mer synligt.

Mäns förhållande till städning är annorlunda. Även de som lärt sig städa av sina mödrar jämför sig inte med mammorna. Kvinnornas ballast av traditioner och städ-moral har männen sluppt. Därför tycks de vara öppnare för moderniseringar och förändringar — som att tvätta fönster med skrapa istället för med trasa. I Stockholmsundersökningen tyckte de flesta kvinnor att städning var slit-samt men bara 23 % hade gjort något för att förenkla den. Bland de intervjuade männen fanns större intresse för rationaliseringar och nya metoder.

I botten ligger kanske att kvinnor städar för att få det städat medan män städar — helst snabbt — för att hinna göra något *annat*.

Men städning är inte bara ett kvinnoarbete inom hemmet. Det är också ett av de äldsta kvinno-förvärvs-arbetena. Har inget annat jobb funnits så har det alltid gått att få städjobb. Det har gått att förena med hem- och barnansvar, det har gått att röra på udda tider på kvällar och morgnar och nätter när man kan vara hemifrån. Det innebär inget brott mot samhällets kvinno-uppfattning eller ens egna värderingar. Man förblir inom kvinnogemenskapen men kan ändå förtjäna pengar. När vi andra gått hem från skolorna och jobben har städerskorna kommit och återställt ordningen. Och bekräftat föreställningen att det är något som bara "händer" utan att man riktigt vet hur. Arbetet inom hemmet och yrkesarbetet utom hemmet ingår en förening som blir till en livshållning, en moral.

hemmastädning emmastädning och städbolag

Vad händer med städningen i övergången från hemarbete till yrkesarbete? Och vad är skillnaden mellan yrkesstäderskan Emmas förhållande till städning och städbolagens resonemang?

**foto: Gunnar Smoliansky/
BILDHUSET**

"Har man tvättat fönster 100 gånger så lär man sig tvätta dem på ett annat sätt än man gjorde första gången, det ligger i sakens natur... Det mesta har man väl lärt sig av egna erfarenheter och så har man ju kamrater och om man sett hur dom har gjort så tänker man att det där var bättre än det jag gör och så har man ju kunnat ändra på vissa saker... Det ska jag i alla fall säga att jag blir tokig när det är smutsigt. Det finns ingenting jag lider så mycket av som när det är rörigt och smutsigt. Inte bara hemma utan när jag ser det borta också, tyvärr. Det är en självbevarelsedrift att jag vill ha det snyggt omkring mig, jag kan inte se det på annat sätt. Jag kan inte fatta människor

som har det upp och nervänt och smutsigt och dant, det är för mig en gåta, men det finns ju sådana som trivs med det och det är ju vars och ens ensak...

Ända sen man var liten så var det att den och den dagen skulle man städa och det var inget att prata om, utan det var så. Även om det inte syns att det är ostädat så känner jag överallt att det inte är gjort. Känner det med min inre känsla. Jag brukar säga att jag är född till städerska.

Konstigt nog, förresten så tror alla människor att de kan städa. Om du inte kan göra någonting annat så kan du väl städa, heter det. Men så enkelt är det väl ändå inte — eller hur?"

Emma, 69 år

Vad händer med städningen när den övergår från olönat arbete till lönearbete? Från att vara något man gör av omtanke om sig själv och andra, av inre moral och tradition, till något som är ett yrke och som man gör för pengar? För det första blir den kostsam.

1937 uppgick kostnaderna för städning i skolor till

knappt 25 % av driftskostnaderna, 1955 låg de fortfarande på drygt 25 %. Men under 50-talet började man tidsstudera städningen, arbetskåren organiserade sig och avtalen förbättrades. Under 60-talet gjorde man kommunala utredningar om städkostnader och 1970 kom "Den statliga lokalvården" (och städerskorna/

städarna bytte namn till lokalvårdare — fast hemma städar vi fortfarande...).

1974 hade städkostnaderna för skolor stigit till 34 % av driftskostnaderna och 1976 till nära 40 %. I första hand avspeglar det förbättrade löner. Arbetskostnaderna utgör 90 % varav lönerna är 60 % och personalomkostnaderna 30 %. De

"På en vanlig arbetsplats tar man hänsyn till de anställdas krav på arbetsmiljö, till produktionsresultat och lönsamhet när man beslutar om arbetsmetoder och anskaffning av tekniska hjälpmedel. Det arbete som man gör i sitt hem åt sig själv och sina anhöriga sker under andra förutsättningar. Det finns inga skyddsombud, ingen förhandlar om arbetsmiljö, löner och arbetstider. Det är därför lätt att man både accepterar omöjliga arbetsförhållanden och ställer orealistiska krav på arbetets resultat."

Ur "Rent till varje pris?"

foto: Beppe Arvidsson/BILDHUSET

återstående 10 % fördelas ungefär lika på administration och materialkostnader. (Fakta här och i det följande huvudsakligen från Forum Närmiljös temanummer Städ-miljö 1/77.)

Samtidigt som den betalda hemmastädningen — hembiträden, städhjälp — nästan försvunnit har den offentliga städningen blivit en stor marknad. Idag uppskattas den till drygt 4 miljarder kronor. 70 % av städningen utförs i egen regi av stat, kommun, landsting och företag. Resten tar entreprenörerna, städbolagen, hand om. Hälsovården svarar för den största delen av marknaden, ca 20 %. Undervisningen tar 17 %, kontor 15 % och handel 13 %.

Idag finns det ca 1 000 städ-bolag, varav 38 är organiserade i SSEF, Städentreprenörernas Förbund. Dessa 38 kontrollerar 80 % av marknaden — enbart ASAB har 41 % av

de 80 %. Lönsamheten beräknas ligga på 4—5 %.

När städningen börjar bli kostsam för att de som städar vill ha betalt blir det också intressant att jaga kostnader. Man tidsstuderar och analyserar, man letar efter rationaliseringar och efter att förbilla genom bättre metoder, redskap, maskiner, lättskötta-re material osv.

Bl a har man tagit fram följande fakta:

Golvvården står för närmare halva städkostnaden. Hygienutrymmena, som har 3 % av städytan, svarar för 32 % av städkostnaderna medan arbetsrummen, som har 55 % av ytan, tar 29 % av kostnaderna. Man har beräknat att en övergång från äldre till moderna metoder betyder en besparing på 30 % av arbetstiden. Man har tagit fram nya maskiner, som tex kombimaskiner som sprutar vatten, skurar och tor-

kar upp. Man har produktutvecklat material och möbler så att de ska vara städvänliga. Det hårda manuella slitet har minskat men i stället har den psykiska pressen ökat, bl a genom knapphet på tid.

I en statlig utredning ställs bl a följande krav på god städ-miljö:

- redan vid planeringen av byggnaden ska hänsyn tas till städningen
 - en byggnad ska vara en bra arbetsmiljö också för lokalvårdarna
 - så få golvmaterial som möjligt bör användas. Att växla städmetod är tidsödande och kostsamt
 - trösklar försvårar för städvagnar och maskiner.
- Vid inredningen bör man ta följande hänsyn:
- få stols- och bordsben
 - hög- och väggskåp som går upp till taket

- tvättbara, ej textilkädda stolar i lunchrum o dyl
- tvättbar och lättstädad klädsel på möbler
- enhetliga, lättvättade gardiner.

Kanske normer som också borde gälla för den privata städningen och byggnationen, som i alla fall är den största "städmaknaden"?

Från att ha varit ett typiskt kvinnojobb blir det allt fler manliga städare — fler ju mer lönerna förbättras eller kanske tvärtom: ju fler män desto mer förbättras lönerna?

Män har mindre traditioner att dras med och har antagligen lättare att anamma moderna metoder, maskiner etc. Men blir det samma resultat?

En god vän till mig flyttade nyligen in i en lägenhet som ett städbolag flyttningsstädat åt föregående hyresgäst. Hennes mamma, som arbetat mycket med städning, blev helt upprörd över hur härresand smutsigt det var. Hon slet från morgon till kväll i tre dagar och hann med kök, badrum och halva vardagsrummet...

För Emnas "inre känsla" finns det knappast plats i en "lönsam" städning. Om städprogrammet säger att golven ska dammsugas 1 gång i veckan och man ser att det är smutsigt efter två dagar — vad gör man då? Blundar? Det var bl a om det städerskestrejken handlade. För att kunna kontrollera städningen införde städbolagen normer: man skulle hinna städa så och så många kvadratmeter på en viss tid. Men städerskorna hävdade att det inte gick att resonera så: vissa kvadratmetrar gick fort och andra tog en oändlig tid. Städningstiden borde avgöras av när det var RENT. Men det förutsätter ett förtroende mellan den som städar och den som betalar som knappast finns i modern företagsledning.

Visst är det bra att vi moderniserar och rationaliserar

"Vi skiljer oss lite grann åt när vi städar, min fru och jag. Jag tar en skurtrasa som jag sätter fast på en stång.

Min fru tycker om att ligga på knä. Vi städar olika på annat sätt också... Jag tror att man städar för att man är uppvuxen med ett visst livsmönster. Man har blivit van att ha en viss standard av renhet omkring omkring sig. Jag tror inte det är några logiska överväganden eller teoretiska beräkningar eller något sådant utan det är nog inpräglingar från barndomen... Det jag möjligen skulle önska var att man hade litet mer information om redskap och material och kombinationer där. Om man ska tvätta linoleumgolv t ex, vad är det bästa sättet att göra rent på? Det är möjligt att det finns sådan information men då borde den vara mer påträngande. Både min fru och jag betraktar nog städningen som ett nödvändigt ont. Den har låg prioritering i sig som sysselsättning. Vi städar när vi har tid. Och med den bakgrunden fungerar det väl tillfredsställande. Inte särskilt bra, inte särskilt dåligt — i stort sett tillfredsställande. Min fru har sagt lite skämtsamt att vi städar fem procent var — nittio procent får vara ostädat."

Olle, 54 år

städningen men var går gränsen när tidsvinsten går ut över kvalitén? Var går gränsen när den rationella inredningen blir opersonlig och otrivsamt?

Vart tar arbetstillfredsställelsen vägen när man tvingas göra ett slarvigare jobb än ens arbetsmoral säger?

Den kvalitativa städningen kanske vi bara har råd med på hemmamarknaden för i pengar kostar det ju inget om 100 000-tals kvinnor lägger ner en stor del av sin fritid på städning. Bara om man räknar i mänskliga resurser.

Vad är då skillnaden mellan hemmastädning och yrkesstädning, mellan Emma-städning och städbolagsstädning? Hemmastädningen är ett arbete som utförs av hjärna-hjärta-hand i förening. Hjärnan planerar och organiserar, handen verkställer och hjärtat finns med i engagemanget och koncentrationen, i medvetenheten om att man gör det av omsorg om sig själv och andra.

Mycket av detta kan Emma ta med sig ut när hon städar för lön under förutsättning att hon bestämmer över villkoren, dvs att hon städer tills hon anser det är rent och sedan tar betalt för den tid det tog. Kanske är det inte samma del av hjärtat men känslorna finns med i yrkesstoltheten, i självkänslan av att göra ett gott jobb. Samtidigt måste hon ändå väga tiden/lönen mot noggrannheten/kvalitén. Kanske kan hon inte lägga ner lika mycket tid som hon kan göra obetalt hemma, för då kan hon bli för dyr och det kan vara svårt att hitta köpare till så hög kvalitet.

Man kan säga att Emma representerar en hantverkstradition i städningen. När städbolagen tar över industrialiserar städningen (även om den än så länge är arbetsintensiv mer än kapitalintensiv, dvs den stora kostnaden är för människornas löner eftersom man inte kan ersätta deras ar-

Där städmaskinen ska fram måste inredningen vara rationell. Stora tomma ytor, inga onödiga utsmyckningar eller dammsamlade textilier. Men en gång kom heminredningen till för att skapa en varmare, trivsammare, mer ombonad atmosfär för människans psykiska välbefinnande...

Foto: Sven Oredsson/BILDHUSET

bete med maskiner — än). Nu skiljs hjärna, hand och hjärta. Hjärnan hamnar hos direktören och administratören (som sannolikt inget vet om städning i Emmas mening). Arbetsaren säljer sin hand för att utföra arbetet. Men hjärtat lämnar han/hon antagligen hemma. När man inte själv kontrollerar sitt arbete, när det styckas upp, tidsstuderas och mäts upp i kvantitet (som städbetingen) måste man instinktivt skydda det dyrbaraste man har, sitt engagemang. Det som ger arbetet kvalitet — för en själv och andra. När den som kontrollerar ens arbete inte vet vad det arbetet innebär och inte kan bedöma det förlorar man också den sociala motivationen. Man accepterar att bli en kugge bland andra kuggar och överlåter huvudansvaret till den som styr arbetet — och som uppbär sin höga lön bl a för att bära detta "ansvar".

Städningen förändras. Från

att ha varit ett kvinnoarbete med rötter i reproduktionen blir det ett industriellt arbete underställt produktionens villkor med mekanisering, rationalisering, storskalighet. Man analyserar och programmerar den: si och så ofta behöver en tuftad matta grovdammsugas/dammsugas/skumtvättas. Förmågan att "se" smutsen behövs inte längre — det är redan bestämt när det ska vara smutsigt. Vårdandet i städningen försvinner, för maskiner vårdar inte, dom utför. Med maskinerna och förbättrade löner kommer männen (men naturligtvis männen längst ner i hierarkin, invandrarna...) Det vore intressant att se en undersökning på hur många yrkesstädare som städar hemma...

Gapet mellan städbolagens industriella städning och den privata hantverksstädningen ökar. Till slut är det tveksamt om det är samma arbete.

Om kvinnor utifrån sitt städande fått erfarenheter som lett till större aktsamhet om ting, till en känsla för vårdande och bevarande, så lär männen vid städmaskinerna knappast bli delaktiga av dom erfarenheterna. Deras relation till städning blir snarast ett förhållande till städmaskinen.

Om städningens innersta mening en gång var att skapa en dräglig miljö för människor att vistas i blir städbolagens städning en nödvändighet för att produktionen ska fungera. (När städerskorna i malmfälten strejkade tvingades LKAB till allvarliga driftsin-skränkningar på grund av den växande smutsen.)

Detta är inte ett angrepp på städmaskinerna eller på att städningen moderniseras. Naturligtvis ska vi försöka lyfta över tungt manuellt arbete på maskinerna och använda oss av nya kunskaper för förbättringar och förenklingar.

städning som medvetande- höjning

Vad jag försöker blottlägga är vissa mekanismer. Vad händer när ett arbete alieneras (görs främmande)? När dess ursprungliga funktion för människors behov försvinner och ersätts av produktionens och lönsamhetens behov? När människor fråntas yrkesstolthet och självkänsla i arbetet? När ansvaret för arbetet förflyttas från en själv till en direktör man aldrig ser (eller en datamaskin...)? När det specialiseras och rutiniseras? Vad händer med arbetet? Vad händer med människan som utför arbetet?

Vad skulle hända om vi gjorde tvärtom? Om städningen var allas ansvar och det ansågs självklart att man delade på städningen både hemma och på jobbet?

I första vändan skulle det bli förfärligt mycket förhandlingar och diskussioner för att enas om en gemensam "städnivå". Både centrala förhandlingar och på varje arbetsplats. Normerna måste ju bli olika på gruvor och kontor, i bankpalats och på sjukhus. Antagligen skulle vi få genomföra vissa förändringar i arbetsmiljön för att få den "städvänlig".

Sedan skulle vi få disponera om arbetstiden för att hinna städa innan vi gick hem. Vi skulle bli stressade av att hinna mindre och känna oss ineffektiva (innan vi vände oss vid att se städningen som en del av arbetet). Antagligen skulle vi också vara tvungna att förkorta arbetstiden för att hinna städa hemma. Men vi skulle nog lära oss bli aktsammare och stöka till mindre eftersom vi skulle lära oss vilken tid det tog att ställa i ordning. Och så småningom skulle det leda till att städningen gick enklare.

En del av oss skulle komma underfund med att det är roligare att städa tillsammans än att ha ett eget avgränsat "städområde" så vi skulle bilda små städkollektiv.

Allt detta skulle på sikt leda till att vår medvetenhet förändrades. Vi skulle ändra uppfattning om arbete, tid, effektivitet. I bästa fall skulle vi förstå att produktionen är till för reproduktionen och inte tvärtom, dvs att arbetet är till för att människorna och livet ska överleva, inte att människorna och livet är till för att hålla produktionen igång.

För många skulle det bli så. För andra, dom som städar mest idag, skulle det bli andra erfarenheter och omställningar. "Amatörstädarna" hemma skulle plötsligt få mer tid eftersom resten av familjen tog sitt städansvar. Många skulle välkomna det och börja använda den vunna tiden till annat de drömt om att göra. Andra kanske skulle känna att de blivit fråntagna något de kun-

de och som givit dem känslan av att behövas. Innan de kommit på andra sätt att använda sin tid, andra områden att behövas på och hämta självtillit ur kanske de skulle vara olyckliga. Men så småningom skulle de hitta något — kanske vårda människor i stället för ting, kanske städa den yttre miljön istället för den inomhus.

Men hur skulle det gå med yrkesstädarna, städspecialisterna? Och vad använder vi alla städmaskiner och städrobotar till?

Gunnar Adler-Karlsson har delat upp arbetet i slit, nödvändighet och aktivitet. Slitet är det tyngsta "slavgörat". Nödvändighet är det som måste göras för överlevnaden. Och aktiviteten är det självförverkligande, det kvalitativa där man satsar av sig själv.

Eftersom vi nu delat upp nödvändighetsstädningen mellan oss förefaller det na-

ill: Gittan Jönsson

turligt att fördela resten så att robotarna tar hand om slitet och städspecialisterna om aktiviteten.

Till det tyngsta, grävsta städjobbet i maskinhallar och tunga industriella miljöer utbildar vi städrobotar.

Bland yrkesstädarna skulle antagligen många börja jobba med annat när städjobben blev färre. Och eftersom vi andra hinner mindre blir det jobb över på den kanten. Kvar skulle bli dom som verkligen vill städa, städbegåvningarna, städkonstnärerna. De skulle ansvara för den kvalitativa städningen, den som skapar skönhet, och som vi vanliga amatörer inte förmår lära oss.

Ett absurt resonemang? Jo kanske, när man använder något så vardagligt som städning för att visa på olika samhällsmodeller.

Men kanske inte så dumt för att beskriva en medvetandeprocess. Arbetet formar vårt

medvetande snabbare än vi med medvetandet förmår forma vårt arbete. Den industriella/teknologiska produktionsprocessen har redan förberett jordmånen för ett högteknologiskt samhälle där människan är en utbytbar kugge som underordnas produktionens behov. Vad vi måste göra är att förändra vårt medvetande *trots det arbete vi utför*. Att inte längre passivt låta arbetet forma vårt medvetande utan aktivt skapa oss ett nytt kollektivt medvetande som kan bära upp en förändring av arbetet. Och att göra det så tydligt så att vi kan hitta varandra.

Egentligen finns redan förutsättningarna för ett nytt medvetande om vad arbete är och hur produktionen och reproduktionen förhåller sig till varandra.

De finns hos de dubbelarbetande kvinnorna och männen, med förvärvsarbete och vårdansvar. De sitter idag med de

största kunskaperna om vilket arbete som måste göras för att livet ska fungera och vad man orkar med av produktion när man också har ansvar för reproduktion. Deras erfarenheter borde vara underlag för alla former av förhandlingar på arbetsmarknaden. Ur deras kunskap borde kraven formas på hur lång arbetstiden ska vara, hur bostadsområdena ska se ut, hur vården ska organiseras. Men de lär knappast själva ha tid att formulera sina erfarenheter, än mindre sitta vid förhandlingsborden. Eftersom de bär bördan av ett samhälle organiserat för att fylla produktionens behov.

Men i deras — i vårt — medvetande finns, kanske omedvetet, de erfarenheter som kunde bli basen för den kollektiva medvetenhet på vilket vi byggde ett samhälle organiserat för att fylla människors behov. Där meningsfullt arbete är en förverkligad mänsklig rättighet. □

ARBETSDOMSTOLEN OCH DE STREJKANDE STÄDERSKORNA

21 maj faller AD:s domar i Skövdemålet
mellan de strejkande städerskorna och ASAB.
Utnyttjar kapitalet och AD de nya arbetslagarna för att strypa
den lokala fackliga aktiviteten?

OPINIONSMÖTE

om domarna i Skövdekonflikten

torsdag 22 maj kl. 19

i Vitabergsparken

Talare: Sten Cederqvist, Stockholms stödkommitté,
och en av de strejkande Skövdestäderskorna.

Artistuppträdande

Stockholms stödkommitté för de strejkande städerskorna

NÄR ST STREJK DAGS F

**STÄDERSKOR
I STREJK
OCH BILD**

**Samman-
ställt
av
redaktionen**

I början på 70-talet förekom städerskestrejker i flera olika länder ungefär samtidigt. Bl a utlöstes de av städbolagens allt hänsynslösare metoder, som genomgående innebar samma taktik: förkortad arbetstid, mer städvolym och i realiteten sämre lön. Förutom den ökade stressen och den försämrade kvalitén. Åtskilliga av strejkerna riktade sig mot det multinationella företaget ISS (International Service System) vars svenska avdelning är ASAB.

Genom dessa "rationalise-

ringar" kunde man erbjuda företag och myndigheter en "billigare städning" utan att det syntes öppet var pengarna togs in.

I Sverige utlöstes städerskestrejkerne när ASAB försökte stegra arbetstakten i samband med en omläggning av lönerna. Tidigare hade man haft s k betingslön, en sorts tidsackord som innebar att man hade fast lön för ett flexibelt antal arbetstimmar. I samband med övergången till fast timlön ville bolaget förkorta arbetstiden, vilket

skulle innebära ökad arbets- takt, sämre kvalitet och sänkta löner.

Den 19 november 1974 lade ett 80-tal städerskor på Domnarfvet Jernverk i Borlänge ner arbetet i protest mot detta. De skulle de närmaste månaderna följas av städerskor i Malmberget, Kiruna, Svappa- vaara, Skövde, Umeå och på Arlanda.

Strejkerna väckte stor upp- märksamhet och städerskor- na fick mycket stöd, från lo- kala fackföreningar, från andra yrkesgrupper, från

STÄDERSKORNA ÄR DET FÖR STORSTÄDNING

kvinnorörelsen, från vänstern. Järnverksarbetarna i Borlänge och gruvarbetarna i Malmfälten ställde upp på strejken. På bägge platserna innebar städstrejken allvarliga driftsstörningar: smutsen växte så att skyddsombuden stängde toaletter och matsalar och även ville stänga vissa avdelningar. Arbetarna vägrade att ställa upp på företagens begäran att de själva skulle städa, eftersom de ansåg det för strejkbryteri.

På de platser där strejken dels blev direkt kostsam för företagen, dels stöddes av arbetarna på platsen fick städerskorna igenom nästan alla sina krav, som växlade mellan höjd timlön och bevarat betingssystem med bättre timlön. För städerskorna vid Billingshus hotell i Skövde gick det däremot sämre. Majoriteten av dem blev avskedade och Arbetsdomstolens dom som godtog avskedandena eftersom strejken varit "långvarig" blev prejudicerande för andra vilda strejker.

Också Danmark har haft städerskestrejker i protest mot städbolagens metoder. Vid Århus kommunsjukhus genomförde städerskorna 2–3 arbetsstopp per dag för att kasta ut städbolaget. Detta hade bl a "rationaliserat" jobbet så att man på 3 minuter

skulle städa 3 toaletter som användes av 150 operationspatienter. Vidare innebar "rationaliseringen" att vissa städerskor fick 3 timmars övertid per dag medan andra bara fick fem timmars arbetsdag, trots att de ville arbeta heltid. Genom att bl a kräva en bakteriologisk undersökning och genom stöd från sjuksköterskorna lyckades man bli av med städbolaget.

I England innebär den s k nattstäderskekampanjen det första konkreta samarbetet mellan den nya kvinnorörelsen och arbetarklassens kvinnor. Kampanjen, som pågick 1970–72, gick ut på att få städerskorna att organisera sig fackligt — bara 3 % var vid den tiden organiserade. Kampanjen blev en lärorik erfarenhet, inte minst för kvinnorörelsens medlemmar. Dels insåg man gapet mellan de frågor som rörelsen diskuterade och den verklighet som var städerskornas. Dels kom man till insikt om hur trögt och tålmodsprövande fackligt uppbyggnadsarbete var. Dels fick man inblick i hur svårt det var att organisera dessa kvinnor, som arbetade var och en för sig, på natten, som bodde spridda över hela London (varifrån kampanjen spred sig till åtskilliga andra stora städer i England). Stä-

derskorna bestod dessutom mest av invandrarkvinnor, utan facklig tradition, vana vid kvinnoförtrycket hemifrån och rädda för att bli avskedade om de organiserade sig. Sommaren 1972 gick städerskorna på försvarsministeriet i Fulham i strejk. De fick stöd från många håll. Brevbärare, renhållningsarbetare och matleverantörer ställde upp på kvinnornas blockad av byggnaden, som blev så effektiv att ministeriet hotades av stängning. Regeringen fick tvinga fram en förhandling mellan städerskorna och städbolaget, som fick böja sig för de flesta av kvinnornas krav.

Flera städerskestrejker har sedan dess förekommit i England. Erfarenheterna från de olika länderna har många gemensamma beröringspunkter.

Städerskorna är genomgående splittrade. De finns i olika fackföreningar om de alls är organiserade. De arbetar för sig själva och har små möjligheter att träffas. Deras udda tider gör att det också är svårt att finna tider för möten. Många av dem är städerskor därför att de inte kan ordna barntillsyn på vanlig arbetstid eller för att de är ensamförsörjare. Det begränsar än mer deras möjligheter att arbeta fackligt för att förbättra sina villkor.

”

Jag var blyg för att tala om att jag var städerska, men nu efter strejken skäms jag inte. Förut om dom frågade sa man hemmafru eller att man städade ibland. Innan vi började strejka hörde vi — nej fruntimmer ska inte protestera, dom klarar sig aldrig.

— Dom skrattade åt oss. Men så visade vi att kvinnor också kunde göra något — efter strejken kände man sig verkligen glad — vi hade gjort något.

Dessutom tror jag att strejken har väckt många andra kvinnor som går på låglönejobb — tex daghemspersonal, hemsamariter osv. Det kändes skönt att börja arbeta igen, man hade mer respekt från arbetarna både i Domnarvet och ASAB.

Borlänge-städerska citerad i "Sida vid sida".

”

foton: Curt Carlsson (nedan t v) George Sessler/BILD-HUSET (ovan) Anders Petersen/SAFTRA (t h) Staffan Kvist/Graffiti (längst t h) Bo Dahlin/BILDHUSET (nedan t v)

OPINIONSMÖTE
FÖR STÄDESKORNA
SERGELS TORG 15.1
KL 17.00

Men när det går så långt som till strejk (eller arbetsstopp), när solidariteten väl får fäste har städerskornas strejk en stor effekt. Det visar sig snabbt att det inte går att hålla igång verksamheten, vare sig i gruvor eller på kontor, utan städning. Samtidigt är det svårt att få kraft bakom kraven om man inte får stöd från andra yrkesgrupper, som gruvarbetarna i malmfälten, sjuksköterskorna i Århus, brevbärarna och renhållningsarbetarna i London. Städerskorna har så länge varit en föraktad och diskriminerad grupp som inte ens facket på allvar stridit för.

En annan viktig effekt av den ökande sammanhållningen är den psykologiska effekten. Överallt rapporterar kvinnor — inte bara städerskor — om den självkänsla och kraft de fått både på jobbet och hemma när de gått ut

i aktiv kamp för förbättrade arbetsvillkor. Överallt säger de att de aldrig kommer att acceptera samma kvinnoförtryck igen, vare sig privat eller ute i samhället. Kampen visar både vikten av deras arbete och den sammanhållning som kvinnor kan utveckla.

När städerskorna strejkar gör de en gränsöverskridning från kvinnojobbet till en arbetarkamp som främst förts av männen. Deras intåg på scenen kommer att förändra bilden, både av kampen och av fackets arbete. □

Uppgifterna om städerskestrejkerna är till stor del hämtade ur boken **SIDA VID SIDA**, som utkommit på Rabén & Sjögren i höst. Den är en rapport om kampen för arbete, för bättre arbetsvillkor och rätt till facklig organisering bland kvinnliga lönearbetare i Frankrike, England, USA, Danmark och Sverige under 70-talet.

”De flesta av oss städerskor kommer från arbetarklassen, som inte heller har någon utbildning. Vi har dubbelarbete, dvs både jobb på arbetsplatsen och i hemmet. För många kvinnor är det svårt att få krafter över till det fackliga arbetet, som är en nödvändighet för att förbättra våra arbetsförhållanden. Ofta är det också svårt för många att få sin äkta mans stöd i det fackliga arbetet, trots att också han är förtryckt som arbetare. Och vi kvinnor har ju inte lång tradition av fackligt arbete — kvinnorna har ju länge kastats in och ut på arbetsmarknaden allteftersom de behövdes eller ej — kvinnorna har ju historiskt sett varit vana att underkasta sig alla slags förmyndare, det må vara mannen, arbetsgivaren och i fackföreningsfrågor har ju styrelsen fått ta sig an allt. Vi är tvungna att göra upp med allt detta, för om vi inte gör det, är vi inte rustade mot de angrepp, som utan tvivel kommer.”

Städerska vid Århus kommunsjukhus. Ur boken "Sida vid sida".

”

ARBETE -exempel sysselsättning

av Inga-Lisa Sangregorio

Genom historien kan man skymta två olika sätt att se på arbetet: som ett nödvändigt ont eller som det som gör människan till människa. För de flesta människor idag betyder arbete helt enkelt lönearbete=försörjning. Men lönearbetet har också blivit en del av vår identitet — utan anställning är man ingen, räknas som ingen. Inga-Lisa Sangregorio ifrågasätter att lönearbetet kommit att bli en så viktig del av våra liv. Vore det inte riktigare att det var **a r b e t e** som betydde något — också det arbete som idag är oavlönat och därmed inte räknas som arbete?

Jag bläddrar i gulnade klipp som jag samlat i förhoppning att någon gång kunna förklara hur pervers sysselförordningsdebatten egentligen är.

Här är den norrländske kommunalmanen som ville bygga ut älven. Inte för att det behövs eller skulle vara bra utan för att "skapa arbetstillfällen". "Det skulle rädda kommunen i tio år", säger han. Här är den skånske kommunalmanen som ville bryta skiffret i Österlen, av samma skäl. Offra änglamarken för ett par hundra jobb i några år. Och här är ett ännu inte gult klipp om en brand i en hangar nyligen, då nitton nya, oanvända flygplan förstördes. Till glädje och lättnad för samtliga inblandade (utom möjligen försäkringsbolaget): planen var ändå osäljbara och hade byggts främst "av sysselförordningsskäl".

Den totala brist på perspektiv, både bakåt och framåt, den totala brist på proportioner som de här exemplen åter-

speglar gör mig alldeles matt. Hur har vi kommit dithän? *Vem har manipulerat oss så skickligt att så många av oss förmåtts att själva begära att få öda bort vårt enda liv på arbetsuppgifter som inte bara är meningslösa utan rent av skadliga?*

Hybris — och människoförakt

De här exemplen visar den enorma hybris som är en sida av en kultur som jag kommit att känna mig allt mer främmande inför: föreställningen att vi som lever just här och nu har rätt att för all framtid förstöra det som aldrig kan återställas och att naturen bara är ett råmaterial för människans nycker.

Men djupare sett är det inte bara frågan om ett förakt för naturen utan också för människan. Har man väl blivit uppmärksam på detta destruktiva sätt att tänka ser man det överallt. Det avspeglas inte minst i språket, i det sjuka

makthavarspråk som vi gjort till vårt eget och som blockerar våra hjärnor så att vi snart inte kan tänka en frisk tanke. När arbetet berövats mål och mening — då talar makthavarna om "nödvändigheten av att vidta sysselförordningsskapande åtgärder". Och i stället för att spotta dem i ansiktet bockar vi och skrapar med foten, tacksamma för att de vill "sysselförordna" oss.

Det verkliga slaveriet är inte det som kräver piskor och borrar utan det där slaven saligt slickar sin herres fötter.

Arbete, inte sysselförordning

Jag tror att varje diskussion om framtiden måste börja med att befria språket. Det innebär naturligtvis inte att jag tror att det räcker att byta benämning på något för att förändra det ("lokalvårdare" i stället för städerska...) Men det språk vi lär oss att klä våra tankar i präglar och begränsar dessa tankar. Synen på arbetet måste rimligtvis

Söka
En för
7 50
vid

Wasson: Lågkonjunkturen Fackförbu om s-utsp **Kärnkraften är nödvändig** **Gift-** **stopp** **hotar** **jobb** **för att klara jobben** **Palme** **lovat** **89 000 nya jobb** **Ufattas** **lediga platser** **89 000 utan**

påverkas av om vi vänjer oss vid att kalla det "sysselsättning"! Och om "arbete" ensidigt definieras som lönearbete, dvs det som någon betalar någon annan för att utföra, då blir det lätt att se på arbetet som något som bara arbetsgivaren i sin oändliga godhet kan ge oss.

Men vad är arbete då? Varför arbetar vi? Vad betyder arbetet egentligen för oss?

Det här är stora, nästan filosofiska frågor, som dagspolitiken och massmedierna nästan aldrig berör. Men om man inte har något slags gemensamma värderingar att handla efter, något mål att sträva mot, blir det omöjligt att ställa riktiga krav i dagspolitiken. Det kan kanske ibland vara nödvändigt att på kort sikt handla på ett sätt som egentligen motverkar våra långsiktiga intressen, men i så fall måste detta vara ett medvetet val och inte följden av en bristfällig analys.

Jag tror det är dags att bör-

ja en sådan grundläggande debatt. Den kommer naturligtvis aldrig att tas upp av näringslivet, statsapparaten eller det fackliga etablissemanget, knappast ens av de politiska partierna, åtminstone inte av de partier som kivas om regeringsmakten. Den måste föras av dem som vill något annat än en idiotframskrivning av det nuvarande samhället; inom vänstern, inom miljörörelsen, inom kvinnorörelsen.

Inte bara försörjning

Genom historien kan man skymta två olika sätt att se på arbetet: som ett nödvändigt ont eller som det som gör människan till människa. Gräver man i sitt eget inre hittar man sida vid sida båda föreställningarna. Kanske är de inte så motsägelsefulla som de vid första ögonkastet verkar.

Om SIFO gick ut och frågade människor varför de arbetar skulle det vanligaste sva-

ret säkert bli "för att jag måste försörja mig". De flesta har inte råd att grubbla över om de är lyckliga eller olyckliga i sitt arbete, om det ger dem arbetstillfredsställelse eller inte, om det tjänar något vettigt syfte eller ej.

Men sambandet mellan arbete och försörjning är inte längre lika entydigt som tidigare. I dag behöver den arbetslöse eller förtidspensionerade inte lida nöd i ett land som Sverige. De är försörjda utan att behöva arbeta — men de är uppenbarligen inte lyckliga över detta. Arbetet ger tydligen något mer än försörjningen.

För en del lyckliga människor är arbetet i sig en tillfredsställelse. Men även för de betydligt flera som inte har särskilt roliga jobb är lönearbetet inte bara en källa till försörjning utan också till social identitet och arbetsgemenskap med andra. I ökande utsträckning har lönearbetet kommit att bli den enda käl-

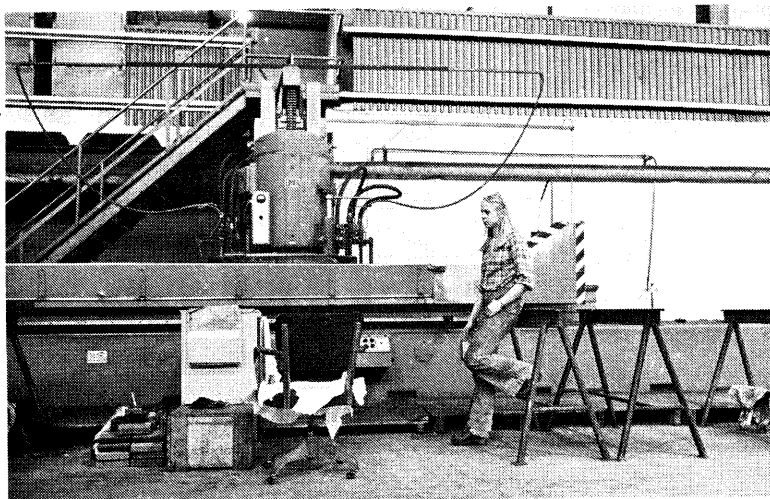
VISION OCH VERKLIGHET

William Morris, radikal formgivare och socialist, skrev i slutet på 1800-talet framtidsromanen "Nytt från en ny värld eller En epok av vila". Där och i ett antal essäer formulerade han sin vision av arbetet och ett människovärdigt liv. Vi har ställt några Morris-citat mot bilder av dagens arbetsverklighet... (Morris och nyutgåvorna av hans böcker presenterades i Vi människor 4/79)

"Jag tror att alla levande varelser känner glädje över att utnyttja sina krafter, att t o m djuren njuter av att vara smidiga, snabba och starka. En människa som arbetar, som när hon sysslar med något känner att resultatet kommer att existera därför att hon arbetat med det och velat göra det, använder emellertid hjärnans och själens krafter såväl

som kroppens. Minnet och fantasin hjälper henne i arbetet. Inte bara de egna tankarna utan också människors tänkande i tider som flytt styr hennes namn,

hand och som en del av människosläktet skapar hon. Om vi arbetar på detta sätt, blir vi människor och våra dagar blir lyckliga och händelserika."

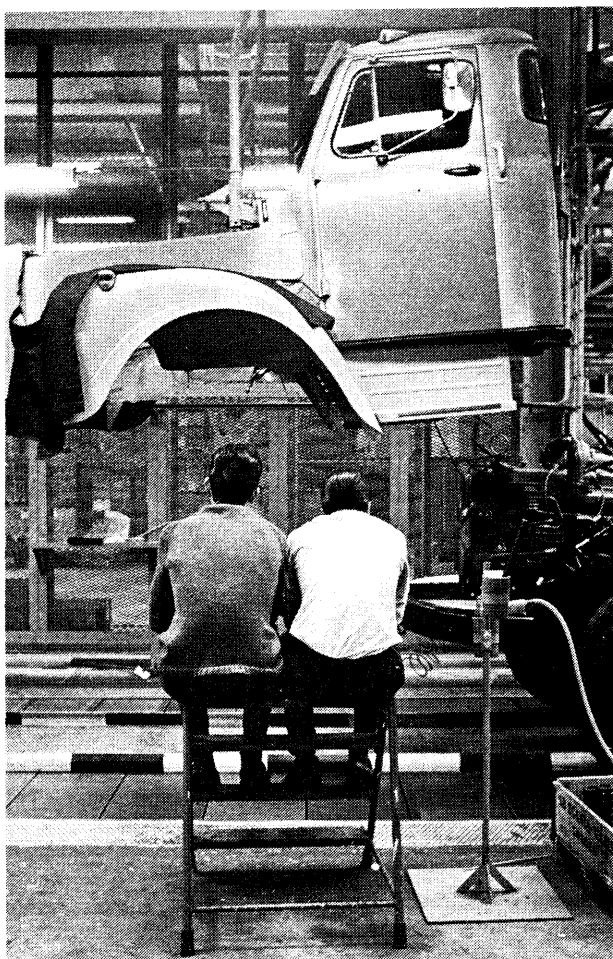

lan till social identitet och till gemenskap utanför kärnfamiljen. Jag menar att detta är en negativ utveckling som det gäller att vända, inte för att göra arbetslösheten uthärdigare utan för att det även i ett samhälle med "full sysselsättning" finns så många människor som står utanför arbetsmarknaden att det med nödvändighet måste få fatala konsekvenser om allt socialt liv knyts till arbetslivet.

I dag är vår sociala identitet nästan uteslutande knuten ti-

lönearbetet. Det gäller framför allt för männen men i ökande utsträckning även för kvinnorna. Jag märker själv hur pinsamt jag tycker det är när någon frågar mig vad jag "är". Då väntas jag svara med min yrkestitel, och jag kan inte längre säga "lärare" eller "förlagsredaktör" eller "byrådirektör" utan börjar veckla in mig i långgrandiga och obegripliga förklaringar för att motivera varför jag inte längre har en anställning som alla "riktiga" människor.

Egentligen ligger det något paradoxalt i att människors identitet är så hårt knuten till ett yrke, i en tid när arbetslivet förändras så snabbt att yrkeskunskaperna på många områden blir helt föråldrade under en livstid, ibland flera gånger om, och många yrken kräver föga eller ingen yrkesskicklighet. När jag tänker efter tror jag att identiteten inte ens är knuten till ett yrke utan till en *anställning*. I mig själv är jag ingenting värd, men om någon är villig

**foto: Beppe Arvidsson/
BILDHUSET
Staffan Kvist/Graffiti**

Hur är då det hopp beskaffat som gör arbetet värt mödan? "Det är, enligt min mening, trefaldigt — hopp om vila, hopp om att få del i arbetets resultat, hopp om glädje i själva arbetet. Likaså hopp om att allt detta i en viss riklighet, samt en god kvalitet, tillräckligt med vila och vila god nog att vara värd att ha, en arbetsprodukt som är värd att äga av den som varken är dåre eller asket, glädje nog för att vi alla skall vara medvetna om den när vi arbetar, inte bara en vana som, om vi mister den, får oss att känna oss som en rastlös person..."

"— vilan som kompensation för plågan som också finns i arbetet — en vila som är längre än vad som krävs enbart för att återvinna den kraft vi gjort av med i arbetet."

"...vi kan försköna livet med nöjet att villigt köpa varor till deras rättmätiga pris, med nöjet att sälja varor som vi kan vara stolta över både för det skäligen priset och för det välgjorda hantverket, med nöjet att arbeta sunt och utan jäkt för att tillverka varor som vi kan vara stolta över? Det ojämfröligt högsta nöjet av de tre är det sistnämnda — ett nöje större än något annat i världen enligt min mening."

att betala mig för det jag gör måste jag väl ändå vara värd någonting — ungefär så tror jag vi tänker, naturligtvis utan att föra tankarna upp till ett medvetet plan. Kanske är det därför den som har ett "riktigt" arbete anses och anser sig finare och mer duglig än den som har ett AMS-jobb. Att tex restaurera gamla hus i AMS-regi blir enligt det sättet att se inte "riktigt" arbete, medan det däremot är hedervärt att tex förvandla billig och nyttig potatis till dyra och

onyttiga potatis-chips som säljs genom mördande mass-exponering i snabbköpen. Att administrera AMS-jobben räknas också som ett "riktigt" arbete.

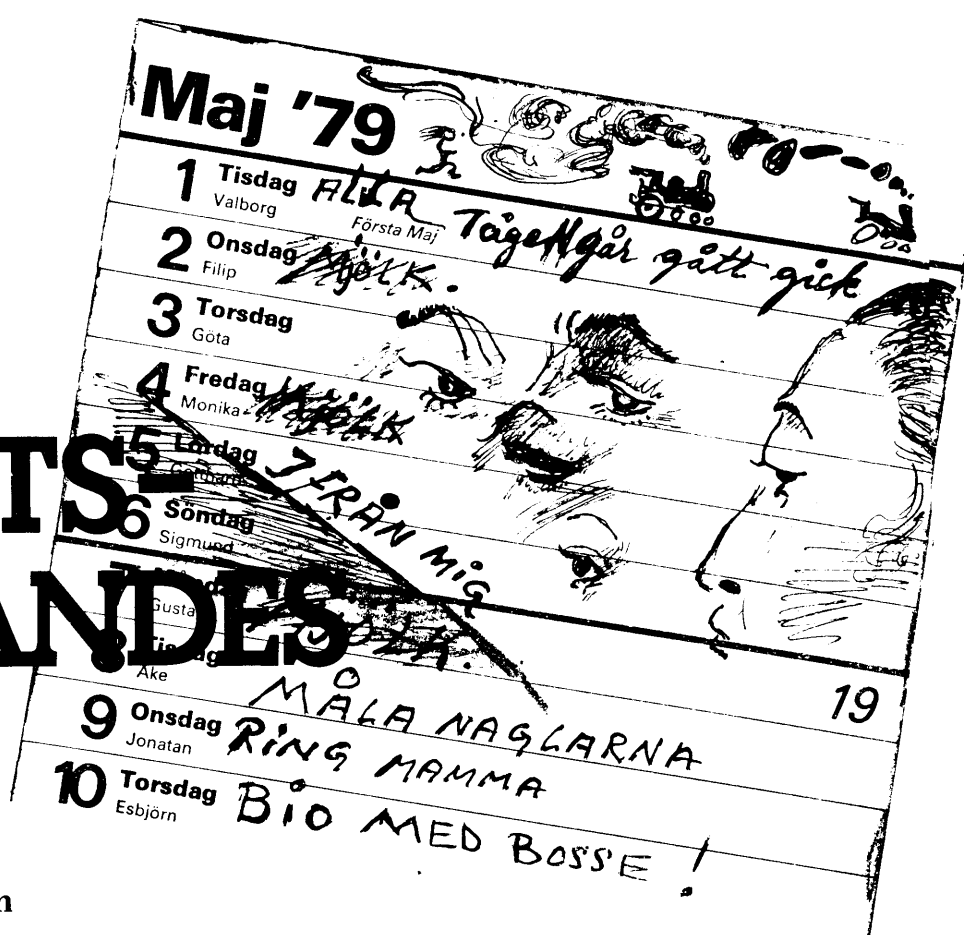
Dessa värderingar (som vi gjort till våra egna) gör att ytterst få arbetslösa förmår använda sin arbetslöshetstid till något positivt. Även bland politiskt medvetna människor är det inte många som klarar av att säga: "Arbetslös? Utmärkt! Då kan jag äntligen hinna göra allt det viktiga ar-

bete som jag inte hann med när jag jobbade för brödfödan." Det är en sak att teoretiskt kunna resonera så, en helt annan sak att klara av att praktisera det när självkänslan sjunkit till noll. Människors självkänsla och sociala identitet är i hög grad knuten till deras yrkesroll, och den som berövas sitt lönearbete berövas något väsentligt även om hans eller hennes försörjning tryggas på annat sätt.

Man kan beklaga det — men man kan inte bortse från det.

EN DAG I EN ARBETS- SÖKANDES LIV

av Raquel Urisman

ill: Stig Danielson

DUNS!

Jag vaknar av att posten dun-sar ned på golvet, tungt. För tungt, krampen sätter in i ma-gen.

— Gode Gud, inte en gång till. Inte ett stort brunt kuvert till med mina artiklar och ett opersonligt, stencilerat brev, "Vi tackar för visat intres-se..."

Jodå, nog är det ett sän't all-tid. Jag vet inte hur många jag har fått, men de räcker för att jag ska kunna tapetsera väg-garna i min etta med. Det bor-de jag kanske ha gjort, för att få igen för mina portokostna-der om inte annat.

En tidning till som inte vill ha mig, ett litet hopp till som släcks. Marknaden krymper, precis som mina väggar hem-ma, det finns inte så många platser kvar att söka till. Men inte nu, inte nu. Nu ska jag dricka kaffe och kolla min

almanacka. TVÄTTA. PLOC-KA ÖGONBRYNEN. RING MAMMA.

Jag skriver upp saker i min almanacka som ett stressmo-ment. Om jag inte gör det jag skrivit, blir jag stressad. Så jag skriver upp små menings-lösa saker att göra, för att få ett skäl att överhuvudtaget gå upp från sängen. För att för-hindra att den totala menings-lösheten breder ut sig.

Idag blir det svårt. Jag har inte tid hos min terapeut. Li-ka bra det kanske. Visst behö-ver jag stöd, men är det inte att privatisera ett samhälls-problem? Är man inte tokig ifall man inte får psykiska problem av att vara arbetslös? Vafan har jag för nytta av att veta allt detta om mig själv när jag inte kan få ett JOBB! Men jag fortsätter nog att gå dit. För att avlasta mina vän-ner, om inte annat. De få vän-

ner jag har kvar. Jag vet hur jobbigt det är att vara min vän, nu. Hur tröttsamt det är med min monumentala själv-upptagenhet, jag kan ju inte tala om något annat än mig själv. Jag vet hur hjälplösa de känner sig, det finns ju inget de kan göra. Till slut för-svinner de, en efter en. De står inte ut. Och bördan blir större för dem som är kvar, och min bitterhet växer så jag blir än-nu tristare att umgås med, det blir en ond cirkel.

Man är nämligen inte ar-betslös bara mellan nio och fem. Att vara arbetslös är ett heltidsjobb. Dygnet runt. Det påverkar hela ens liv, hela tillvaron, allt. Man står ju utanför livet. Man mister inte bara basen för en tillvaro, skäl-let att gå upp på morgonen, arbetstillfredsställelse, iden-titet och lön. Utan också socia-la kontakter, kamrater, stimu-

lans av andra, samtalsämnen, gemensamma intressen, personlig utveckling och egen bekräftelse. För att inte tala om luciafester och julluncher.

Tvätten är tvättad, ögonbrynen är plockade och mamma har blivit uppringd. Nu börjar dagens verkliga arbetsinsats. Att klämma dagens vinflaska. Att sitta i fåtöljen och grubbla, pendlande mellan apati och ångestattacker. Och dricka. Döva både livet och döden inuti kroppen. Jag funderar över den senaste olyckliga förälskelsen som som vanligt slutade med buklandning. Att vara olyckligt kär hör liksom till. Man träffar en kille och sätter sitt hopp till honom. För någonting måste jag ju ha att leva för, att se fram emot. **JAG HAR JU INGET ANNAT!**

Det är klart att det inte går. Inte kan den stackars killen klara av alla krav jag ställer, alla förhoppningar jag har. Eller temperamentsutbrotten, labiliteten som blir större och större för varje gång ett förhållande tar slut. Ännu en ond cirkel. Två människor måste ju mötas någorlunda jämförbart. Båda måste ha ett liv. Men de här tankarna är bara "förmatchen". Nu kommer "huvudattraktionen". Kampen mellan självkänslan och självföraktet. En kamp mellan David och Goliat. Och David blir allt svagare för varje dag som går.

— Det måste var något fel på dig, viskar mitt svarta jag.

— Alla andra får ju jobb, behåller dem också, men inte du inte. Det är kanske så att du är en dålig journalist, att du inte kan skriva helt enkelt.

— Nej, så är det inte, det vet du mycket väl hur det ser ut på arbetsmarknaden, försöker mitt andra jag.

— Det finns för många journalister. Jag kanske inte är någon Mark Twain, men jag kan göra ett hyfsat jobb. Det har jag gjort också.

— Varför blev du inte kvar

någonstans då? Varför vill ingen ha dig?

— Otur och tillfälligheter. Dessutom vill jag inte ha ett jobb till varje pris. Jag är ingen streber som tältar vid arbetsledarens bord och kör med smicker och tillgjordhet. Så det så!

— Ja, ja men alla som får jobb är inte strebrar. Eller hur? Det kan inte vara fel på alla andra och inte på dig. Du är en sopa!

— Nej, nej, jag har en massa att ge. Jag har resurser, kvider den sista lilla resten självkänsla desperat.

— **DU ÄR EN SOPA!**

Ja, så måste det ju vara. Världen kan ju inte vara galen och jag klok. Eller kan den det? Ibland undrar jag. När tidningarna skriver om arbetslöshet får jag alltid en konstig känsla. Man talar om arbetslöshet som ett privat problem. Det är synd om folk som är arbetslösa, vi måste skaffa dem jobb så att de inte sitter hemma och deppar. Och det är nog så sant, men den andra sidan då? Varför hör man aldrig: Men vi måste ta vara på dessa människors resurser! Det är ju inte klokt vad vi alla går miste om när vi aldrig får del av vad de arbetslösa har att ge. Vilken förlust för vårt samhälle att dessa tusentals människors erfarenhet och kunskap inte kommer oss tillgodo!

Jag borde bli förbannad. Det har jag rätt till och det skulle kännas bättre. Men vem ska jag bli förbannad på? Hur blir man arg på en lågkonjunktur? På en arbetsmarknad? På en tidning? Så mycket enklare då att bli arg på sig själv, vända vreden inåt. Inte konstigt att mitt självmordsförsök var riktat mot en kille. Inte fan tar man livet av sig för Expressen!

I början, då var jag kaxigare. Jag ville inte ha ett jobb, vilket som helst. Ingen sysselsättningsterapi för mig, jag ville ha ett vettigt arbete för

det jag var utbildad till. Men för varje brunt kuvert, åts en bit av styrkan bort. Jag kunde inte frilansa längre. Att skriva hemma blev en omöjlighet. Jag behöver den stimulans som en arbetsplats kan ge. Hemma blev jag bara alldeles tom i huvudet, hade ingenting att skriva om. Apati och sysslolöshet är dåliga vanor som fortplantar sig själva. Till slut har man ingen lust med någonting. Allt det där som upptagna och jäktade personer tror att de skulle göra om de bara blev lediga, det blir inte av.

— Varför utnyttjar du inte tiden, frågar bekanta mig lite aningslöst.

— Varför går du inte på utställningar, konserter, eller på språkkurs eller lär dig att måla akvareller eller nå't?

Därför att det känns så meningslöst. Vad ska det tjäna till? Det förändrar ju ingenting. Därför att det känns oärligt. Som om man lurade sig själv att man hade ett liv, men det är ju inte sant. Därför att sådana saker gör man helst med sällskap, och alla jag känner jobbar på dagarna. Därför att det kostar pengar och man blir inte rik av att vara arbetslös.

Frågorna, ja. Jag står inte ut med alla dessa frågor. Jag kan inte svara på frågor. Jag går numera över gatan för att slippa hälsa på folk jag känner.

— Hej, vad gör du nuförtiden? (I min bransch frågar man nämligen först efter vad folk gör, sedan efter hur de mår.)

Jag har svarat på den frågan på tusen olika sätt. Jag har varit ironisk, aggressiv, putslustig och uppgiven. Nu orkar jag bara inte svara alls.

— Hur mår du?

Jag mår dåligt, naturligtvis, men det gjorde jag sist vi sågs också. Det blir så tjatigt, så jag säger bara, jodå sådär.

Och bekantingen skruvar på sig, känner sig besvärad

och kanske uppriktigt ledsen. Men vad ska han göra åt det, det är ju inte hans fel. Så jag försöker undvika folk jag känner, det är bäst för alla parter. Jag slipper nojan och de slipper få dåligt samvete för att de mår bättre än jag och har ett framgångsrikare liv.

Och så blir jag kvar i min fätölj med dagdrömmarna och aggressionerna. För det är klart att egentligen är jag väldigt arg. Jag har ju blivit bestulen! Jag har blivit lurad på en grundläggande mänsklig rättighet. Flera stycken, förresten.

Ta arbetsglädjen t.ex. Jag har gått igenom platsannonserna i huvudet. I fantasin tagit alla de här jobben, gått igenom fördelarna och nackdelarna och kommit fram till att inga jobb är riktigt bra. Jag vill inte ha dem. Det är ju bara skitjobb. Jag skulle inte tacka ja till att bli chefredaktör på Dagens Nyheter en gång. Jag har blivit berövad rättigheten att komma in på en arbetsplats med entusiasm och förväntningar. Det är nästan det värsta. Jag är ung och har (förhoppningsvis, Gud laga att det blir så) ett långt arbetsliv framför mig. Men så länge jag lever, om jag så blir hundra år, kommer det alltid att finnas ett stort svart hål fyllt med hat i min själ. Hat över den bortkastade tiden, den som skulle varit till glädje både för mig och andra.

Jovisst, visst har jag fått nyttiga erfarenheter. Visst har jag fått bättre förståelse för dem som har det svårt, är inte så snabb att döma andra längre. Men till vilket pris?

Om jag nu någon gång får ett arbete, klarar jag det? Eller har jag identifierat mig så totalt som arbetslös att jag aldrig kommer ur det? Klarar jag det mödosamma arbetet att återerövra arbetsglädje, självkänsla, social identitet? Frågor, frågor.

Vinflaskan är uppdrucken, dagens arbete är utträttat. □

ARBETE

– till varje pris?

Är det arbete=sysselsättning vi ska ha — till varje pris? Är det riktigt att av "sysselsättningskäl" öka produktionen även om det inte ökar "välfärden"? Är tekniken ett hot mot "arbetet" eller kan den användas för att vi ska arbeta mer — med annat, som vi inte hinner ägna oss åt idag? Är det inte dags att ompröva synen på arbetet så att målet blir "största möjliga lycka" istället för "största möjliga produktion"?

Inga-Lisa Sangregorio fortsätter sin granskning av vår uppfattning om vad arbete är.

Ska vi okritiskt bejaka alla typer av arbete? Ska man uppmuntra inställningen att den som "arbetar" på något sätt är moraliskt mer högtstående än den som inte arbetar?

Jag glömmer aldrig den porrklubbsägare som en kväll när vi klistrade kvinnomärken på hans skyltfönster kom utrusande och talade om att han minsann var en hederligt arbetande skattebetalare och att vi (som han förmodade levde på bidrag) inte skulle komma och hindra honom i hans yrkesutövning. Allt mot en bakgrund av uppfläta kvinnsköten och penisattrapper med inmonterad belysning i olika färger.

Eller antag att jag lever på att tillverka kanoner — eller på att använda dem (om det t.ex. räddar sysselsättningen i Bofors). Kan man, som min egen fackliga organisation (Statstjänstemannaförbundet) har gjort, motivera kärnkraftsutbyggnaden med att

den skapar arbetstillfällen för Vattenfalls personal? Hade arbetarna i Kalmar konfektfabrik rätt när de protesterade mot förslagen att avlägsna snasket från snabbköpskassorna med hänvisning till att det skulle hota deras jobb? Kort sagt: *kan någonting som i sig är dåligt motiveras med att det ger jobb?*

Att sådana frågor överhuvudtaget behöver ställas beror naturligtvis på att vi avlägsnat oss så långt från ett samhälle där det man tillverkade bedömdes i första hand efter sin nytta och där arbets nödvändighet var uppenbar för envar. I ett sådant samhälle skulle naturligtvis ingen drömma om att göra något meningslöst bara för att "sysselsätta sig". Det gäller än idag för dem som har kontroll över sitt eget arbete och resultatet av det.

Men hur vi besvarar frågor som dessa måste också bli avgörande för vår inställning till

ill: Ulf Ragnarsson

framtiden:

● Hur ska vi förhålla oss till "den nya tekniken", som kan komma att minska behovet av mänsklig arbetskraft inom produktionen? Vilken teknik är bra och vilken är dålig — och varför?

● Är det riktigt att av "sysselsättningsskäl" acceptera en ökning av produktionen även om detta inte i någon rimlig mening kan sägas öka "välfärden"?

● Eller är det kanske dags att ompröva synen på arbetet och förkasta den förvridna logik som i dag dominerar debatten och istället försöka komma fram till en helt annan logik, där målet är "största möjliga lycka" snarare än "största möjliga produktion"?

Är samhällsnyttig produktion samhällsfarlig?

Vilka krav kan och bör man egentligen ställa på en pro-

dukt?

Idealet är naturligtvis att produkten både har ett bruksvärde (=är nyttig, användbar) och ett bytesvärde (= kan säljas på marknaden). Om detta inte går att förena skulle nog de flesta människor föredra att producera varor med bruksvärde framför sådana som enbart har bytesvärde. I det kapitalistiska systemet tvingas många emellertid att producera saker som i praktiken saknar bruksvärde men som ändå av någon anledning går att sälja.

Men i och med att staten i allt fler länder går in med stöd åt vissa industrier har det blivit möjligt att hålla igång tillverkningen av produkter som saknar både bruksvärde och bytesvärde. Ett bra exempel är de uppbrunna flygplanen som jag nämnde i min tidigare artikel. Vansinnet blir därigenom ännu mer fulländat än under den "rena" kapi-

talismen. Samtidigt ser jag detta som en punkt där den kapitalistiska fasaden håller på att spricka och där man skulle kunna sätta in stötarna för att visa att en annan rationalitet inte bara är möjlig utan nödvändig.

Medvetenheten om de faror som en utbredd arbetslöshet innebär för samhällets stabilitet gör att man i alla länder håller igång en mängd verksamheter som företags-ekonomiskt och dessvärre även samhällsekonomiskt är klart olönsamma. Det är den kombinationen jag menar att vi inte bör acceptera; den verksamhet vi subventionerar med våra skattepengar har vi rätt och plikt att ställa krav på.

Det intressanta är emellertid att medan staten i olika länder varit beredd att ösa in obegränsade summor i gigantiskt olönsamma projekt av ytterst tvivelaktig nytta har

det varit nästan omöjligt att få ens blygsamma summor för tillverkning av nyttiga produkter som under nuvarande marknadsförhållanden inte är tillräckligt lönsamma. Varvs- och flygindustrin är exempel på branscher som slukat enorma skattepengar. Samtidigt som Lucasarbetarna i England och Algotssömmer-skorna i Sverige inte ens fått ett stöd som ryms inom felräkningsmarginalen för de storslagna industriella misslyckandena. Det måste bero på att deras krav på *en samhällsnyttig produktion* är ett så stort hot mot det nuvarande systemets logik att det måste slås ner.

En annan viktig och farlig del av Lucasarbetarnas budskap är deras försök att foga samman människors olika roller till en helhet. Det är faktiskt *samma människor som är både producenter och konsument*. Om vi som producenter tillverkar dåliga och/eller skadliga varor drabbas vi som konsument — och om vi som konsument köper varor som tillverkats under oacceptabla arbetsförhållanden försvagar vi vår egen ställning som producenter.

Det är oss själva vi lurar

Det synsättet går ju tvärs emot den förhärskande tankemodellen, som går ut på att sortera upp olika delar av livet i små prydliga fack, så att ingen ska få för sig att det finns något samband mellan dem. Just denna uppdelning och de spelregler som säger att man inte ska blanda ihop saker och ting utan ta en fråga i sänder är en viktig del av de härskarstrategier som hindrar oss från att se att allt hänger samman, att vi inte med en del av våra jag kan arbeta för något som förkväver en annan del av oss.

Verkliga och inbillade hot
En annan framgångsrik här-

Hur har vi det på jobbet?

57 % av samtliga sysselsatta har jäktiga arbeten.

33 % har "psykiskt ansträngande" arbeten.

19 % av de anställda kan inte ta emot ett privat telefonsamtal per dag under ordinarie arbetstid.

24 % kan inte ta emot ett 10-minuters privatbesök under arbetstid.

59 % drygt, har inget inflytande över förläggningen av sin arbetstid, och 11 % har inget inflytande alls över tempot.

19 % av de anställda har enformiga arbeten och 11 % har arbeten som är både jäktiga och enformiga. Andelen med enformiga arbeten stiger ju fler anställda som finns på arbetsplatsen.

42 % har inget inflytande alls över förläggningen av sina raster och 83 % har inget inflytande över tillsättandet av sin närmaste chef.

27 % har inget inflytande över förläggningen av sin semester och 70 % kan inte välja sina arbetskamrater.

51 % har ett arbete som ger stora möjligheter att lära nya saker, det gäller i högre utsträckning män än kvinnor.

25 % har under det senaste året deltagit i någon utbildning på arbetstid.

29,4 % av samtliga anställda har en "instrumentell" inställning till sitt arbete. Med instrumentell inställning menas ungefär att man arbetar för förtjänsten, men arbetet ger ingen annan utdelning. Det är klart fler män än kvinnor som har den inställningen.

Instrumentell inställning är vanligare bland båda könen i den yngsta åldersgruppen, 16–24 år.

Siffrorna är tagna ur SCB:s Levnadsförhållanden i Sverige 1974 Rapport 2.

skarstrategi går ut på att skrämma människor för inbillade faror och därigenom få dem att acceptera mycket värre faror.

Det råder som bekant ingen brist på verkliga hot i vår värld: rustningsvansinnet, kärnkraften, miljöproblemen. Men det spöke som hålls upp för människorna är ett helt annat: arbetslösheten. Med hjälp av hotet om arbetslöshet ska vi förmås att acceptera en fortsatt rovdrift på naturresurserna, ett fortsatt energislöseri, en fortsatt miljöförstöring. Jag menar att även progressiva människor utan att inse det riskerar att spela med i detta spel när de målar upp hotbilder av den framtida arbetslöshet som kommer att följa i datorernas spår.

I en intressant artikel i *le Nouvel Observateur*, översatt i *Zenit* 1/79, analyserar *Michel Bosquet*, i Sverige mer känd som *André Gorz*, de tänkbara följderna av utvecklingen inom datatekniken. Kommer mikrodatorerna att göra miljoner människor arbetslösa under 80-talet?

Gorz betvivlar inte att den nya tekniken kommer att drastiskt minska behovet av arbetskraft inom industrin och delar av tjänstesektorn. Detta kan man emellertid uttrycka på två olika sätt.

Man kan säga att det blir ont om arbete. Uttrycker man det på det sättet blir det naturligtvis lättare att skrämma arbetarna att konkurrera med varandra om de allt fåtaligare jobben istället för att föra en gemensam kamp för en annan ekonomisk rationalitet. Den största risken ligger i att desperata arbetslösa kan komma

att kräva en ökad produktion för att "skapa fler jobb". Ty dithän har vi kommit i det officiella språket, skriver Gorz, "att det inte längre är arbetet som skapar produkterna utan produktionen som skapar arbetet. Man arbetar inte längre för att producera utan producerar för att arbeta". I förlängningen av ett sådant synsätt ligger krigsekonomin och kriget självt: den klassiska "lösningen" på ett överproduktionsproblem.

Men man kan också uttrycka det så att människorna inte längre kommer att behöva arbeta så mycket, åtminstone inte i lönearbete. *I själva verket, menar Gorz, är det bara så länge vi kan förmås att se en minskning av den nödvändiga arbetsmängden som ett hot som den också är ett hot.*

Med en annan syn på arbetet kunde denna utveckling istället bli ett hot mot det rådande systemet:

"Om alla blev medvetna om att det verkligen inte finns några produktionsproblem längre, utan bara ett fördelningsproblem, dvs en jämn fördelning av de rikedomar som produceras och av den nödvändiga sociala arbetet inom befolkningen så skulle det rådande samhällssystemet få stora svårigheter att bestå".

"Vi vill arbeta mindre — för att hinna arbeta mer"

På många områden har industriländerna nu nått en produktionsnivå där tillväxt inte längre är något gott utan bara ökar slöseriet och miljöförstöringen och ibland direkt motverkar sitt ursprungliga syfte. Föreställningen att vi borde producera mer "för att

hjälpa u-länderna" har övertygande visat sig vara både teoretiskt felaktig och praktiskt ogenomförbar. En oförändrad eller ökad "sysselsättning" kan då endast upprätthållas genom att produkterna blir allt mindre hållbara och genom att förmå människor att köpa saker som de inte alls behöver eller genom att låta experter ta hand om sådant som människor i alla tider har klarat själva.

Det här är en känslig punkt, det är jag medveten om. Men jag måste erkänna att jag med tiden blivit alltmer skeptisk mot en tendens som jag tidigare, om än inte uttalat, bejakade, nämligen att förvandla allt större delar av det obetalda arbetet till lönearbete. Självklart anser jag att alla bör ha rätt (och kanske plikt) till avlönat arbete, men jag tror vi måste sträva efter att förkorta arbetstiden inom lönesektorn så att människor själva kan ta ansvar för en större del av sitt liv och använda andra egenskaper än dem som är gångbara i produktionen.

I det nummer av *le Nouvel Observateur* där Gorz' artikel först publicerades fanns också en enkät om fransmännens inställning till arbetslöshet och arbetstidsförkortning. De allra flesta skulle välkomna en sådan förkortning, inte nödvändigtvis för att få mer "fritid" utan för att kunna utföra allt det arbete som de inte har tid med idag: snickra, reparera, odla grönsaker osv. Man kan ironisera över detta och se det som en flykt från samhället till privatlivet eller som en form av terapi, men det beror mycket på hur det organiseras. Under alla förhållanden tycker jag det är en sundare form av terapi att odla grönsaker än att bygga båtar som läggs upp i fjordarna i väntan på att skrotas eller att stå i en maskinhall och utföra ett arbete som en maskin kunde klara av.

"Fred kan inte upprätthållas
på framtidens bekostnad
Fred är att leva på eggen
mellan nuet och framtiden
Fred är att kunna se barnen i ögonen
Fred är inte tålmod
Fred är att inte stå ut med lidandet
Fred är att kämpa för livet"

Citat ur Ingrid Sjöstrands
dikt i RUSTA FÖR FRED
Kvinnor och fredskamp
RÄDDA LIVET

Gidlunds

Hur skulle vi handla om vi själva hade makten?

Det är lätt att bli missförstådd när man kritiserar sysselsättningsargumenten. När jag tidigare refererat Gorz' tankar och samtidigt hävdat att det aldrig kan vara ett giltigt argument för att göra något (eller låta bli att göra något) att det "skapar sysselsättning" har jag blivit beskylld för att inte respektera arbetet, ja nästan för att projicera min egen arbetsskygghet (antyd det) på den hederliga arbetande befolkningen. Men det är ju i stället just för att arbetet är så viktigt eller *skulle kunna vara det* som man måste avvisa varje försök att förnedra det på det sätt som nu sker.

IBM har i en annons i engelsk press skickligt fångat upp vulgärkritiken mot den nya tekniken. Annonsen (citerad av Claes Sjöberg i *Arbetaren*) visar två män vid en byggarbetsplats. "Om inte den där grävmaskinen fanns så kunde tolv man med spadar fått jobb här", säger den ene. "Ja, och om inte spadarna fanns så hade tvåhundra man kunnat göra samma jobb med teskedar", säger den andre.

Jag tycker den här anekdoten på ett utmärkt sätt visar på det absurda i en del av de resonemang som förekommit även i Sverige. Att en viss teknik kräver mer arbete än en annan kan ju inte rimligtvis vara något gott i sig. Jag kan tänka mig åtskilliga skäl att gräva med spadar i stället för maskiner, men att det "skapar mer sysselsättning" kan aldrig vara ett giltigt skäl.

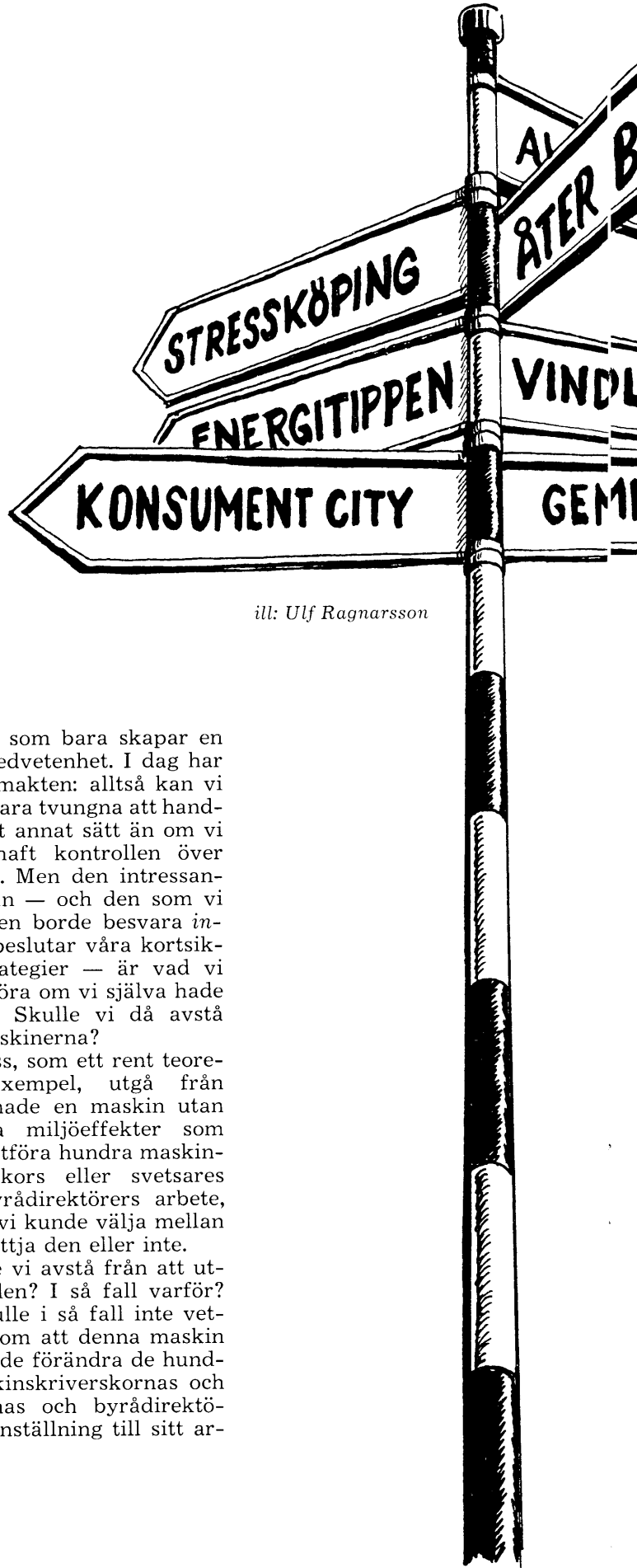
Såvida man inte anser att tiden — vår enda tid — är till för att slås ihjäl.

Det är tänkbart att det av olika skäl kan vara nödvändigt att under en övergångsperiod försvara dödsdömda jobb ("eldaren på elloket"). Men det måste då vara en medveten strategi som inte ska motiveras med falska ar-

gument, som bara skapar en falsk medvetenhet. I dag har vi inte makten: alltså kan vi ibland vara tvungna att handla på ett annat sätt än om vi själva haft kontrollen över våra liv. Men den intressanta frågan — och den som vi egentligen borde besvara *innan* vi beslutar våra kortsiktiga strategier — är vad vi skulle göra om vi själva hade makten. Skulle vi då avstå från maskinerna?

Låt oss, som ett rent teoretiskt exempel, utgå från att vi hade en maskin utan negativa miljöeffekter som kunde utföra hundra maskinskriverskors eller svetsares eller byrådirektörers arbete, och att vi kunde välja mellan att utnyttja den eller inte.

Skulle vi avstå från att utnyttja den? I så fall varför? Och skulle i så fall inte vetenskapen om att denna maskin existerade förändra de hundra maskinskriverskornas och svetsarnas och byrådirektörernas inställning till sitt arbete?

ill: Ulf Ragnarsson

Inför 80-talet

Det enda man med säkerhet kan säga om framtiden är att den inte blir som vi tror.

Men det är nyttigt att tänka efter hur vi skulle vilja att den blir. Det kan man göra på två sätt: antingen kan man bortse från verkligheten, sådan den olyckligtvis ser ut, och skapa en dröm, en "abstrakt utopi" som Ernst Bloch kallar det, som inte kan förverkligas utan en total förändring. Sådana abstrakta utopier är ofta förlagda till en avlägsen tid (efter katastrofen, efter (revolutionen) och/eller till en avlägsen ort (Atlantis, en annan planet).

Men man kan också utgå från verkligheten sådan den faktiskt är och försöka upptäcka de frön till förändring som ändå finns. En sådan "konkret utopi" bygger i huvudsak på dagens verklighet, men **förändringarna går i rätt riktning**.

Jag tror att båda slagen av utopier behövs. Drömmen om det samhälle som "åt alla lycka bär" får vi aldrig släppa, men vi behöver också den verklighetsanpassade utopin som en vägvisare för hur vi ska handla här och nu, så att vi inte avlägsnar oss ännu längre från drömmen.

Min egen bedömning av situationen inför 80-talet ser ut ungefär så här:

- det är osannolikt att vi (med "vi" menar jag då "folket", de demokratiska krafterna eller hur man nu vill uttrycka det) får makten över produktionsmedlen.
- det blir då så mycket viktigare att vi bevarar och utökar makten över andra delar av vårt liv ("reproduktionen")
- det betyder naturligtvis inte att vi ska ge upp kampen om produktionen; tvärtom borde en fungerande arbetsgemenskap i bostadsområdena kunna ge oss styrka att kräva förändringar även i arbetslivet
- det är emellertid sannolikt att det arbete som behövs för den socialt nödvändiga produktionen kommer att minska genom den tekniska utvecklingen
- det riktiga kravet bör då vara att minska arbetstiden för alla så att vi får tid över till annat arbete än lönearbete
- en livsfarlig utveckling skulle däremot vara att kräva en ökad produktion för att "hålla igång hjulen"

● en annan livsfarlig utveckling skulle vara en ytterligare uppdelning av befolkningen i "produktiva" och "improduktiva", "försörjare" och "försörjda"

● en annan kanske inte direkt livsfarlig men ändå inte önskvärd utveckling skulle vara en tillväxt av tjänstesektorn som bidrog till att ytterligare dela upp människor i "experter" och "klienter" och göra oss ännu mer beroende av "samhället" för sådant som de flesta människor skulle kunna klara av själva om vi hade mer tid och inte levde så isolerade från varandra.

Jag tror det är viktigt att inse att **samma** teknikutveckling inom produktionen teoretiskt sett kan resultera i helt olika framtider. En möjlighet är att den förbättrade tekniken utnyttjas till att tillverka dubbelt så många prylar på lika lång tid i stället för lika många prylar på hälften så lång tid. (Det är i huvudsak så tekniken hittills har utnyttjats, vilket bl a beklagas av Bertrand Russell i "Till lättjans lov".) En annan möjlig utveckling, som skisseras i en nyutkommen fransk bok, är att datorerna på jobben ger oss möjlighet att ägna mera tid åt datorerna i hemmen... Den förkortade arbetstiden skulle alltså bara resultera i en ytterligare privatisering och uppsplittring av människorna.

Men en tredje möjlighet, som jag menar är den "konkreta utopi" vi bör sträva mot, är att människor välkomnar den kortare arbetstid som blir möjlig bland annat genom teknikens utveckling och ägnar den återerövrade tiden åt att tillsammans med andra ta ansvar för en större del av sina egna liv än vad som är möjligt i dag. □

VAD SA LUCASARBETARNA EGENTLIGEN?

- Produkterna ska konstrueras och tillverkas mer för sitt bruksvärde än för sitt bytestvärde.
- Produkten ska inte slösa med energi och råvaror, vare sig vid tillverkningen eller användandet.
- Produkten ska vara miljövänlig.
- Produkten ska kunna tillverkas med utnyttjande av mycket mänsklig arbetskraft för att inte ge upphov till strukturarbetslöshet.
- Produkten ska gå att tillverka med en icke-alierande arbetsorganisation utan auktoritär ordergivning. Istället bör arbetet organiseras så att det förenar praktiska och teoretiska uppgifter och ger utrymme för mänsklig skaparkraft och arbetsglädje.

Wawa Sjödin, industriforskare:

"Alternativ produktion innebär en ny helhetssyn. Den bygger på en ekonomi som är inriktad på att i första hand tillfredsställa basbehoven — mat, kläder, bostad. Med en annan jordbrukspolitik skulle livsmedelsindustrin kunna flyttas bort från de multinationella bolagen och bli en lokal angelägenhet. Grönsaksodling, jakt, fiske, svamp- och bärplockning kan ge massor av jobb i småindustrier — så är det tex i Finland. När det gäller kläderna skulle en alternativ textilindustri för våra egna behov kunna byggas kring svenska fibrer som lin och ull."

ALTERNATIV F

Första gången vi hörde talas om det var i samband med arbetarna på Lucas flygindustrier i England. För dem innebär alternativ produktion ett medel i kampen för arbete och samtidigt en väg till mer samhällsnyttig produktion.

Arbetslösheten var den springande punkten i deras resonemang. En produktion som inte lönar sig ur företagsekonomisk synpunkt kan ändå göra det ur samhällsekonomisk, eftersom ökande arbetslöshet innebär ökande kostnader för samhället, hävdade de.

Sedan dess har det gått ett par år, men det har inte gjort deras resonemang mindre viktigt. Nu i slutet på 70-talet står det helt klart att arbetslösheten kommer att fortsätta att

öka i stora delar av världen och att den ekonomiska krisen inte är någon tillfällig konjunktursvacka utan snarare hela världskapitalismens kris.

Vår arbetskraft, vår yrkesskicklighet, vår kreativitet blir plötsligt helt värdelös när vi är utslagna ur produktionen. Men den borde ju vara en resurs, säger Lucasarbetarna. Vi kan använda den till att producera nyttiga saker som samhället behöver, menar de. Samtidigt en produktion som är miljövänlig och som inte slösar med energi och råvaror, vare sig vid tillverkning eller i användning. En produktion som tillgodoser såväl våra som u-ländernas behov.

Lucasarbetarna har alltså knutit ihop arbetarrörelsens

och miljörörelsens värderingar. De har själva utvecklat en plan med förslag till olika alternativa produkter. De har stakat ut en ny facklig handlingsstrategi. I en tid med allt dystrare framtidsutsikter har de bevisat någonting mycket viktigt: Att folk har egna idéer att komma med utifrån egna kunskaper och erfarenheter. De utgår från just sin konkreta situation och letar efter lösningar på den med hela samhällets behov och bästa i åtanke. De utgår från att dagens situation är ny och kräver nya fackliga grepp.

Sprängkraften i Lucasarbetarnas idéer ligger förstas i att så många andra är i samma krissituation som de. I krisens spår har samhällskritiken vitaliserats och framtidsdebat-

VAD SÄGER MAN I SVERIGE?

Algotssömmerskorna:

"Med alternativ produktion menar vi en produktion som inte exploaterar människan och sliter ut henne, utan produktionsvillkor som utgår från människans behov av meningsfulla arbetsuppgifter, omväxling och utveckling i arbetet, möjligheter till arbetsgemenskap och förbättrad självkänsla."

ALGOTSSÖMMERSKORNA STARTAR KOOPERATIV!

Tio av sömmerskorna på Algots Nord i Skellefteå har bildat arbetskooperativet Norrkläder. Ytterligare 21 personer har tecknat sig för att bli medlemmar och syftet är att kunna bereda så många som möjligt arbete inom kooperativet framöver. 103 sömmerskor och tjänstemän avskedas från Algots—Skellefteå vid årsskiftet. Fackklubben där har släppt kravet på alternativ produktion, alltså de bas- och yrkeskläder som de anställda arbetat fram, och överlåter den produktionen till det nybildade kooperativet. Istället kräver nu klubben av staten att de avskedade får andra arbeten.

Nu börjar arbetet med att skaffa lokaler till kooperativet, att få lån, garantier, maskiner m.m. Stödkommittéerna för Algotssömmerskorna uppmanas att i första hand driva en kampanj för annan sysselsättning åt de friställda och ett stödarbete för kooperativet. Tex genom att organisera förhandsbeställningar av Mah Jong-kläder.

Bidrag kan skickas till pg 430 05 81—8 eller 50 86 10—3 (Algotstidningen).

PRODUKTION

ten blivit intensivare.

I Sverige är det främst Algotssömmerskornas kamp för alternativ produktion vi kunnat följa, men många röster har också ropat på alternativ produktion på andra håll. Kanske är det embryot till en ny folkrörelse.

Jan Odhnoff, tidigare utredare inom Fabriksarbetareförbundet, nu 2:e redaktör för LO-tidningen, säger:

Det här är en diskussion som vi måste ta genomgående överallt. Den måste knytas till både dom som producerar och dom som använder produkterna. Kapitalismen fungerar så att den slår ut en hel del av den industri som finns i Sverige och det sker i allt raskare takt. Vi måste vara beredda på

att det kan komma en utveckling som kräver taskigare arbetsmiljöer, som vi inte kan ställa upp på. Det måste vi motverka med alla medel både lokalt och centralt. Sedan tror jag att det är en mycket viktig bit att försöka hitta former av förvaltning av företagen, som är utanför den rent kapitalistiska, arbetskooperativet ex. Så skulle man kunna förvalta en alternativ produktion. Om vi nu bara har efterfrågan och det är en minst lika viktig bit.

Efterfrågan angår oss alla. Utan den ingen alternativ produktion. Alla är vi konsumenter och kan bli en stark makt genom att vägra köpa de produkter vi inte vill ha, som är resultatet av ett produktionsmönster vi inte vill

ha och sett i ännu längre perspektiv, ett livsmönster vi inte är intresserade av. Det kräver medvetenhet och fasthet, det kräver att vi stöder varann och arbetar ihop. Att vi tillsammans visar på nya modeller och alternativ, att vi arbetar politiskt för ett annat ekonomiskt system, som utgår från människans behov och inte från företagets vinst. Då gäller det förstås inte längre bara alternativ produktion utan bygget av hela det resursbevarande och mänskliga ALTERNATIVET till dagens profitinriktade slösarsamhälle, som kanske håller på att utvecklas till det totalitära kärnkraftssamhället.

Inez Svensson

DEN OMVÄNDA VISAN

av Leif Nylén

*En visa vill jag sjunga om den bakvända världen
just en sån där ni vet
där kusken drar vagnen och hästen styr färden
och allt är idel orimlighet
där den som är klok går i lära hos fånen
och tuppen gal som en galning mot månen
just en sån visa ni vet.*

*För nog börjar det likna den bakvända visan
när man hör från Turin
hur det tycks som om Fiat-arbetarna minsann
tvivlar på själva bilindustrin
och inte längre vill ta det för givet
att bilen ska vara som motorn i livet
det tvivlar dom på i Turin.*

*För nog börjar det låta som den bakvända låten
när byggjobbarna i Birmingham
vägrar att riva den utdömda bråten
där kommer framtiden inte fram
och fast det är pålitligt folk från facket
så kör dom med rena Mullvadssnacket
byggjobbarna i Birmingham.*

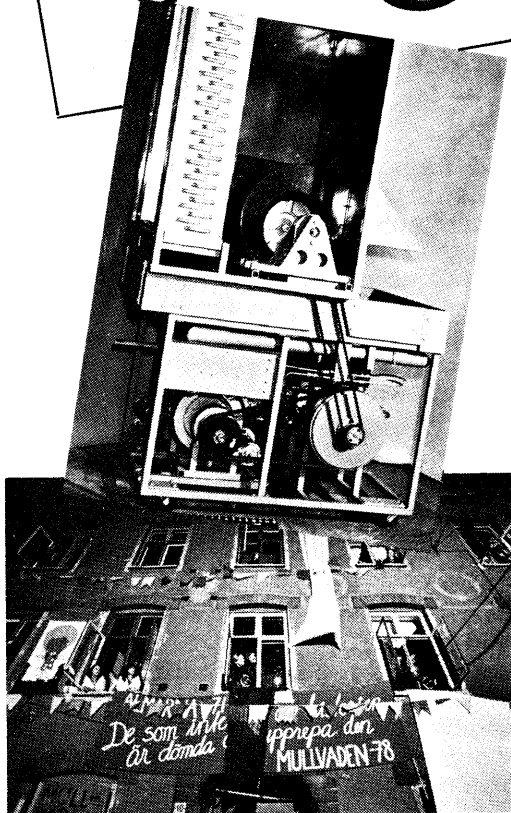
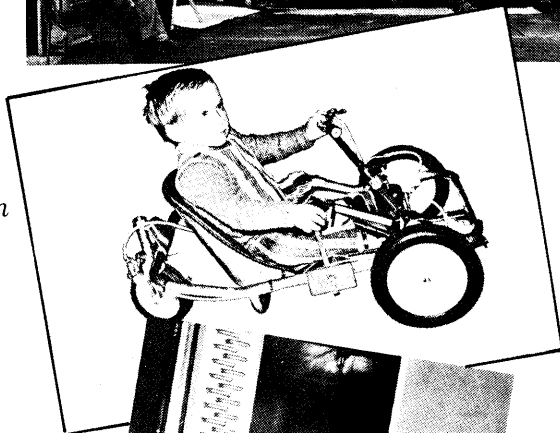
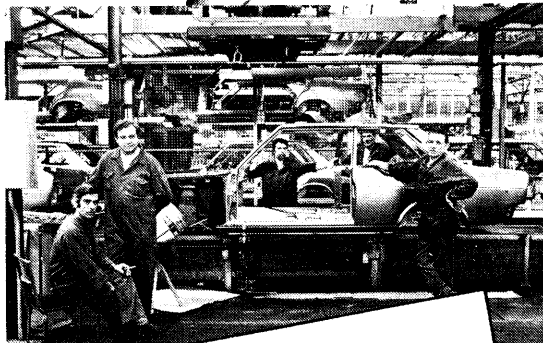
*Ja, nog börjar det verka som omvända världen
när Lucasarbetarnas plan
handlar om hur man gör plogar av svården
dialysapparater av attackflygplan
så den omvända visan finns redan skriven
vers för vers bland alternativen
i Lucasarbetarnas plan.*

*

I Turin försöker Fiat-arbetarna tvinga företaget till rationaliseringar som är rationella även ur samhällets synvinkel. I Birmingham har byggnadsjobbare gått emot rivningar som gjorts på spekulation. Exempler är hämtade ur boken *Alternativ Produktion*, (Liber).

Bilderna från ovan: Fiat-arbetarna i Turin (foto: Stig T Karlsson); ett specialfordon för barn med ryggmärgsskador, en värmepump (två exempel på Lucasarbetarnas alternativa produkter) och den sista bilden är från Mullvaden (foto: Cecilia Borggård/SAFTRA).

Den omvända visan gjordes ursprungligen för musikteatergruppen ARIELS valturné för VPK.

min nya vän, — explosionsmotorn

Många kvinnor känner sig inför teknik, som kvinnan på bilden. Rädda, vanmäktiga och överkörda.

Medvetet, och omedvetet är teknikmotståndet hårt. Kvinnor tar instinktivt avstånd från en hård, centraliserad superteknologi. Men den känslan kan lätt leda oss till att ta avstånd från all teknik. Vår känsla av otillräcklighet och bristande kunskap får oss att slå ifrån oss hela komplexet. Kanske med ett roat leende som försvar.

"Ja, låt pojkarna hållas" (om vansinniga elektroniska leksaker), "jag orkar faktiskt inte befatta mig med sån't" (om teknik i största allmänhet). Själv brukade jag kokettera med att "jag är intresserad av det mesta, utom möjligtvis explosionsmotorns sammansättning".

Avståndstagandet och främlingskapet inför utvecklandet av en alltmer omänsklig teknologi är förståelig. Tekniken är inte utvecklad av kvinnor eller i huvudsak gjord för oss. Det är inte vi kvinnor som åker världen runt i super-Caraveller med portföljen under armen. Inte heller styrs den i någon större utsträckning av "kvinnliga" värderingar. Profit, tillväxt och rationalitet kommer främst, människan i andra hand. Mot detta sätter vi våra "mjukvärden". Men måste vi inte snart bryta det här mönstret, ändra på vårt förhållningssätt? Är det inte bl a därför att kvinnor alltid tidigare avskärmat sig från samhällets "tunga" bitar, teknik, ekonomi och militärindustri, som vi idag har ett samhälle som styrs av prioriteringar och värderingar som kvinnor känner sig alltmer främmande inför? Genom att skärma av sig från den delen, har vi överlåtit åt de styrande männen (naturligtvis inte alla män) att fritt forma den efter sina egna idéer. De har fått "hållas i sin lekstuga".

Måste vi inte bryta ned vårt motstånd mot teknik och i stället sätta oss in i den? Det är ju inte tekniken i sig som är "ond", det är inte tekniken som är vår fiende. Men hur används den?

Vilka intressen styr? Vilken teknik vill vi bli av med, vilken vill vi behålla? Vilken teknik lämpar sig var? Och för att kunna svara på de här frågorna (eller för att överhuvudtaget kunna ställa dem) måste vi veta mer, kunna mer.

— Det gäller att med bibehållen mänsklig värdighet välja vad som är bra eller dåligt i tekniken, säger Lars Kristiansson, professor i datakommunikation.

Kanske att jag, och andra med mig, får börja intressera oss för explosionsmotorns sammansättning!

□

Raquel Urisman

**foto:
Bengt af
Geijerstam/
BILDHUSET**

DATORERNAS DUBBELHE

jobb försvinner eller jobb förändras

av Maria Bergom-Larsson

Mikrodatorernas inmarsch i arbetslivet har liknats vid kärnkraftens hot mot hela vår samhällsorganisation. Båda är uttryck för en superteknologi som vanliga människor har mycket små möjligheter att påverka. Samtidigt kommer den att förändra våra liv på ett mer genomgripande sätt än vi vågar föreställa oss.

Redan nu strömmar prognoserna in över den arbetslöshet som skapas i den mikrotekniska revolutionens spår: Robotstyrda obemannade fabriker, datoriserade kontor, datoriserade snabbköpskassor osv. Bara i England räknar man med 4–5 miljoner arbetslösa fram till 1990 som en följd av mikrodatorerna.

Datoriseringens förutsättning är en ytterligt uppdelad och sönderstyckad arbetsprocess där varje arbetare bara utför ett litet handgrepp. I stället för en kvalificerad och kunnig yrkesarbetare som utför en hel arbetsprocess har kapitalet rationaliserat fram en okvalificerad och lågavlönad tempoarbetare som bara utför ett enda arbetsmoment. Produktiviteten har ökat — och vinsterna — och det var ju meningen med det hela! Det är dessa sönderstyckade arbeten som datorerna nu tar över. Är det då något att sörja över?

Framför allt befinner sig

kvinnorna på de jobb som nu datoriseras. Inom tillverkningsindustrin är det de arbetsintensiva kvinnliga områdena som håller på att raderas ut. Se på teko! De yrkesgrupper som minskat mest inom industrin är kontorspersonal, kontorister, maskinskriverskor, inköpskontorister, alltså i huvudsak kvinnlig personal. Handeln, kontorsarbetet och sjukvården och offentlig förvaltning svarar för ungefär 60 000 av de 90 000 arbetstillfällen som beräknas ha försvunnit eller aldrig kommit till stånd på grund av datatekniken bara fram till 1975. De är typiska kvinnoområden.

När datorerna tar över är det alltså först kvinnorna som hotas av arbetslöshet. Men datoriseringen ingriper också på andra sätt i arbetslivet. Så tycks klyftan mellan mans- och kvinnoyrken förvärras. Gunilla Bradley, dataforskare, skriver i en rapport: "Drygt 90 % av de sysselsat-

ta inom befattningsområdet ADB-ledning samt systemering och programmering är män. Också området ADB-drift som omfattar planering, ledning och kontaktarbete avseende ADB-drift samt preparering för databearbetning och körning av datorer är till övervägande delen (80 %) ett "manligt" yrkesområde. Endast dataregistrering domineras av kvinnor". I den nya hierarki som uppstått inom datayrkena har kvinnorna alltså hamnat i botten.

Hotet mot sysselsättningen är den ena konsekvensen av datoriseringen. Utarmningen av arbetets innehåll är den andra. LOs dataexpert Birgitta Frejhagen lyfter i ett samtal fram hur både kontors- och bankarbete har utarmats genom den nya tekniken:

"Banken var förr väldigt beroende av sina bankkassörskor och det var på deras yrkeskunnande och noggrannhet som bankens anseende vi-

Vad händer med miljön om och när spärrvakten, bankkassörskor och snabbköpskassörskor försvinner och ersatts av maskiner? Vad blir kvar av den redan nu så torftiga miljön i våra offentliga lokaler när människan är borta?

Foton: Kjell Johansson/BILDHUSET, Curt Carlsson, Björn Myrman/BILDHUSET.

lade. I dag har man lagt in mycket av de känsliga bitarna i datasystemen och bankkassörskorna har bara att lyssna på vad kunden säger och knacka in det. De behöver inte veta hur saker skall hanteras och vilka kontroller som ska göras. Det ligger i dataprogrammet. Det betyder att man kan minska behovet av erfarenhet, och utbildning från arbetsgivarens sida. Man värderar arbetet lägre, liksom lönen förstås." Samtidigt ökar utslagningen eftersom de krav som datorerna ställer är väldigt speciella: "Du skall orka vara uppmärksam hela tiden, du skall orka arbeta med ett väldigt monotont arbete utan raster, vilket är helt omänskligt. Det är en typ av väldigt hårda krav som ställs som gör att man har svårt att hitta jobb för dom som blir litet äldre bland de anställda. Bara mellan 20—35 år, varken förr eller senare, klarar en människa denna fruktansvärda press".

Inom sjukvården har datorerna helt ändrat de administrativa rutinerna. Före datorernas tid gick mycket tid åt till rent pappersarbete vilket gick ut över patienterna. I det nya systemet är journaler och laboratorieprover osv samlade på data och lätta att plocka fram. Men sjukvården visar också att datorerna kan användas på helt olika sätt, ett som centraliserar makt i ett redan hierarkiskt system och ett som tar hänsyn till patienternas och biträdenas krav och önskemål.

Exemplen från Sahlgrenska sjukhuset och Huddinge är belysande. På de två sjukhusen har man lagt upp patientbokningen på två olika sätt. På Sahlgrenska får en patient med sig en lapp från läkaren på de prover som ska tas. Så går hon till ett biträde som tar fram de kliniker som är aktuella på datorn. På skärmen kan hon se hur många patienter som är inbokade på olika

dagar, vilka läkare som är på semester och vilka som kommer att vara i tjänst osv. Utifrån dessa data kan sedan patientens behov jämkas in så att tiden passar också hennes liv.

På Huddinge sjukhus har man gjort precis tvärtom. Där anser man den centrala informationen vara den avgörande. Där samlar man in uppgifter på hur stor personal det bör vara på varje avdelning och så placerar man in patienterna där det finns plats, åtminstone teoretiskt. Patientens behov finns inte med i kalkylen. Hon får en kallelse på posten. Väntetider och köer blir resultatet av ett sådant system därför att det inte tar hänsyn till den faktiska verkligheten.

Dessutom anser man på Huddinge att biträdena inte behöver få utbildning trots att det är dom som får ta emot alla samtal från patienterna med förfrågningar om

uppgifter som bara finns sam-
lade i terminalsystemet. Här
permanentar datasystemet
redan befintliga makthier-
arkier genom att det berövar
dom som befinner sig på bot-
ten kunskap. De som får ut-
bildning i data är istället sjuk-
sköterskorna och naturligtvis
läkarna. Bland biträdena är
97 % kvinnor!

Exemplet från sjukvården
visar att datorerna kan an-
vändas på olika sätt. Roboti-
fieringen på Volvo-Torslanda
är ett annat exempel på dub-
belheten i den nya tekniken.
1500 jobb har rationaliserats
bort de senaste åren. 29 robo-
tar svetsar och kontrollerar 50
karosser i timmen. Om plan-
erna på full automatisering
följs så kommer det att inne-
bära att det bara blir arbete
kvar till 60 personer mot idag
1030. Det jobb som försvunnit
var smutsigt och hårt. I stället
för tunga jobb har man nu
fått monotona. Men arbets-
miljön har blivit bättre för det
fåtal som ännu är kvar.

Dilemmat är detta: Om Vol-
vo ska kunna konkurrera på
världsmarknaden så måste
bilarna bli billigare och bät-
tre. Automatiseringens pris
på Volvo-Torslanda är 1200
man. Det är mycket. Men kan
man inte sälja bilarna alls så
kanske det istället handlar om
50 000 arbetare som förlorar
sina jobb inom hela bilin-
dustrin!

För att uppnå högre stan-
dard, resonerar LO, så måste
tillväxten öka, måste produk-
tionen öka, måste investe-
ringarna öka, måste automa-
tiseringen öka... Tillväxt-
karusellens pris tycks vara
allt fler arbetslösa.

Ska framtidens Sverige bli
ett samhälle av arbetslösa,
där vi som kvinnor säkert blir
de första som sparkas ut från
arbetsmarknaden tillbaka till
hemmen? Var det verkligen
det "arbetsfria" samhället vi
drömde om? □

«på datorn skäller man inte»

av Inez Svensson

Förr eller senare drabbas vi alla av datoriseringen. Vi åker ut och in i väldiga register utan att vi ens vet om det. Vi stöter på datoriseringen i vardagslivet nästan varje dag, tex på banken, på SJ eller på televerket. Vi läser samtidigt allt oftare i tidningarna om sk datamisar, misstag som görs i datorsystemen och som ibland ger komiska och märkliga resultat, dock aldrig särskilt trevliga för dem som råkar ut för dem.

Ibland känns det som att slå
huvudet i väggen, när man
stöter på datorn. En räkning,
som jag sände till ett stort fö-
retag på ett levererat arbete,
blev inte betald på många må-
nader. När jag ringde och frå-
gade varför, fick jag beskedet
att det var datorns fel. Vad
svarar man då? Tidigare kun-
de man åtminstone skälla på
kamrern eller be att någon le-
tade reda på räkningen och
snabbbehandlade den. Nu var
det bara att lägga på luren.
På datorn skäller man inte.

Många känner sig inte bara
maktlösa utan också rädda för
datorerna. Att bara drabbas
av teknik, som man inte för-
står sig på, det är kusligt och
ibland deprimerande. Inte
fungerade samhället så bra
innan, nu kommer det väl att
bli kaos, tänker man i svarta
stunder. Men då får man alltid
höra att datorerna är där för
att göra det lätt och bekvämt
för oss. Datorerna skapar ord-
ning och reda, gör produktio-
nen mera lönsam och ger oss
mera fritid. Vi slipper hårda
och hälsovådliga jobb, hävdas
det från experthåll. Och tänk
på MBL, vi får ju vara med
och bestämma också!

Jag betvivlar inte att dato-
riseringen kan innebära för-
delar och jag anser inte att jag

är teknikfientlig, men ändå —
diskussionen om vilket sam-
hälle mikroniken skapar och
för vilka den används har ju
knappast ens kommit igång.
Det känns inte särskilt lug-
nande.

Och nog vore det hyckleri
att påstå något annat än att
den nya tekniken införts på
kapitalägarnas och företags-
ledningarnas villkor.

Tack och lov att jag har ett
arbete som inte kommer att
beröras av datoriseringen,
resonerar många. Så tänkte
jag själv tills för bara ett halv-
år sedan. Men då stötte jag
plötsligt ihop med mönster-
datorn. Det är en dator som
kan komma att ta över mycket
av formgivarnas jobb i textil-
industrin, om det vill sig illa.

Vid första påseendet verka-
de mönsterdatorn hur "snäll"
som helst. Den bestod av tre
olivgröna skåp, som gav ifrån
sig ett klickande ljud, när da-
torn var i arbete. Utöver skå-
pen fanns en bildskärm som
på en TV, en ritplatta och en
skrivmaskin, som man tillför-
de datorn impulser med.

Efter att ha fått mönsterda-
tors möjligheter demonstre-
rade för mig i en halvtimme,
måste jag säga att jag är myc-
ket imponerad av dess för-
måga. Det som skulle ha tagit

Foto: Bengt af Geijerstam/BILDHUSET

mig flera veckor att utföra, klarade datorn av i en handvändning. Den färglade, förstorade och förminskade, rapportitade och förändrade detaljer snabbt som ögat. Skavanker, som den mänskliga handen inte förmådde att klara av, rättade datorn till. "Den är lydig och from och blir aldrig sjuk", kommenterade ingenjören som visade den. "Och den skall bara ta över sådant jobb som är tråkigt, precisionsarbete som rör reproduktionen från skiss till schablon", berättade han vidare.

Kanske förhöll det sig så i det här fallet. Men på längre sikt kan mönsterdatorn ändå komma att innebära att vi formgivare förlorar rätten till våra mönster och får ett utarmat arbete. Formgivarnas fackorganisationer är små och svaga, de krav som fackorganisationerna hittills ställt i fråga om kontrakt och villkor har industrin ryckt på axlarna åt.

Låt oss ta exemplet färgsättning. Formgivarna hävdar med all rätt att det är en del av den kreativa processen, ett särskilt viktigt arbete när det gäller massproduktion av mönster. Industrin vill gärna slippa kontakta formgivaren

och färgsätta efter eget tycke i samarbete med kunden. Då är det lätt att tänka sig en utveckling där den som färgsätter är en dataoperatör istället för en formgivare, de dyra maskinerna måste ju utnyttjas till fullo. Man kan också lätt se för sig en utveckling där det är trenderna och modet som blir utslagsgivande istället för det kreativa arbetet. Så är det förresten redan i många fall, tex i konfektionsbranschen.

Vad har då egentligen vi formgivare att sätta emot? Hur skall vi kunna tänka på att erövra rätten att själva bestämma över den här tekniken när vi inte ens har en möjlighet att komma i närheten av den förrän vi befinner oss ute i industrin? I undervisningen på våra konstfackskolor finns inte datorerna med. Inte heller finns det någon annan utbildning för oss, där vi kan få reda på vad det handlar om.

Sanningen är den att vi måste acceptera datorerna på våra arbetsplatser vare sig vi vill det eller ej. Utvecklingen från och med nu och en lång tid framåt är solklar: mer datorer och mindre folk. Satsning på teknik istället för kreativitet. Mindre kontroll över det egna arbetet.

Låter det pessimistiskt?

Men så hade jag inte tänkt det. När allt kommer omkring har vi ju ändå vår kreativitet kvar. Den går att använda på många sätt. Många kreativa människor ihop kan vända utvecklingen åt ett annat håll. Det är det som det blir viktigast att använda de kreativa krafterna till framöver. □

ETT NYTT SYSTEM INTRODUCERAS:

Efter andra världskriget utvecklades två olika system för automatiskt styrda verktygsmaskiner hos General Electrics. Det ena byggde på numerisk styrning (ungefär styrning helt med elektroniska impulser) och heter NC-systemet. Det andra systemet, Record-Playback, fungerar så att en arbetare gör det första arbetsstycket i en serie. Maskinen spelar in hans rörelser på band och kan sedan upprepa arbetet så länge man vill.

Systemet är en kombination av yrkesskicklighet hos arbetaren och modern teknik. NC-systemet däremot krävde att stora summor satsades för att utveckla det komplicerade systemet. USA:s flygvapen satsade 6 miljoner dollar på NC-systemet. Flygindustrin hade vid den här tiden problem med strejker, och ville helt enkelt ha ett system som skulle eliminera verkstadsarbetarnas inflytande. Med NC-systemet kunde man helt kontrollera arbetskraften, och rycka bort den yrkesskicklighet som var helt livsviktig för en högt utvecklad industri, ur arbetarnas händer. Och lägga den hos dem som programmerade datorerna. Playback-systemet (som var billigt) försvann innan småföretagen ens hört talas om den.

mormorsmor sa: Harri, förakta inget arbete! eller HAREN SKITER PÅ MOROT

av Harri Miekkalinna

Jag tittar ut, tallarna står kvar. Det gnisslar, det är basen som kommer. Han drar på en kärra av metall, på den ligger det material. Basen kastar upp det på mitt bord, flera kartonger, muttrar lite, nånting om att jaga älgar, och sen säger han, "Jaaha... Så har du lite mera arbete igen", och går. Jag vänder lite på kartongerna. De innehåller flera tusen julkort. Jag fnittrar lite, det är sommar. Jag tar fram ett julkort. Jenny Nyström har målat det, det är en tomte och en häst som äter havre. Jag tittar ut igen, tallarna är så fina.

Medan jag sitter här och lägger fem julkort i varje plastpåse (de säljer dem sedan på varuhus) funderar jag en hel del. En hel del på arbete. En gång jobbade jag på Berns som diskare. Mormorsmor sa, "Harri förakta inget arbete". Det gjorde jag inte då när jag diskade. Det gjorde jag först senare, senare när jag fattade vems tallrikar jag diskade. Men jag hade just kommit till Sverige då. Jag behövde pengar. Sen fick jag ett bättre jobb, jag fick jobb som dekoratör på ett varuhus.

Jag jobbade där i tre år. Först när jag, av misstag, kom med i ett demonstrationståg, för jag tyckte så mycket om det gula håret på en flicka där, insåg jag så småningom vad jag gjorde. Det var på natten efter det att snuten hade rivit våra plakater utanför amerikanska ambassaden där Sara Lidman hade talat och vi låg på golvet hos den gulhåriga flickan och tittade på foton av barn brända i napalm och samtidigt pratade om varuhus OCH de produkter som såldes där som allt gick upp för mig — att jag hjälpte till att sälja saker som ingen egentligen behövde, allt från 800-kronorsskjortor till smink och barbiédockor och plåtadojor — ja, det blev så bisartt: ett barn, som de inte hade träffat med bomberna, hade uppsvällad mage och stora flugor på läpparna. Jag sa upp mig på NK. Eller DE SA TILL MIG att säga upp mig, för längst nere vid glasrutan låg små lappar som jag lagt:

KÄRA VÄN!

KÖP INTE DESSA ÄCK-LIGA SAKER!

DU ÄR SÅ VACKER ÄNDÅ!

Jag blev utan arbete igen. I en månad hjälpte jag mamma att städa åtta kontor varje natt längs Kungsgatan, sen ville jag inte mer. Jag låg i Kungsträdgården och rökte marihuana. Jag levde ganska länge på att stjäla mat i butikerna.

Samtidigt blev dagstidningar allt fullare av hemskheter i fabrikerna, så när jag blev utsläppt från Långholmen fanns det ingen anledning alls för mig att åka till Rönnskärsverken (där en kompis från Finland jobbade). I Rönnskärsverken förgiftas arbetarna, många får tydligen cancer. Barnen i trakten växer dåligt. De havande kvinnorna är redan rädda. Männen får klättra upp på taken en gång om året och byta TV-antenn, därför att metallen i antennen blir så sönderfränt av röken från fabriken skorsten. Jag ville ju inte dö, i stället rånade jag banker. Enda felet (det tycker jag fortfarande) var att jag inte använde pengarna på samma sätt som Lenin eller Castro skulle ha gjort — utan helt för privat bruk, jag köpte balla bilar och tuffa kläder, eländigt, eländigt eftersom

TEN

ill: Hans Rüssner

jag ändå visste så mycket om dessa morötter, visste att t ex arbetaren i Rönnskärsverken låter förgifta sig för att ha råd att köpa dem — råd att leva, kanske, om det nu är att leva.

Nu har jag kastat ut skiten, igen. Alla de här tusentals julkorten. Tallarna vajar där borta, de låter sina saftiga kronor andas i luften. Jag vill inte att någon ska hugga ner dem och stoppa deras kådiga kroppar i stora maskiner som sedan spottar ut dem som lagerbyggnader fulla med julkort till girigbukar som säljer dem till trötta fäder och mödrar som inte längre har tid att sitta vid decemberkvällarnas sista köksbord och **MÅLA JULKORT ALLDELES SJÄLVA** tillsammans med barnen och katten och farmor och pepparkakssmet och lackstänger; jag har under eftermiddagen kommit underfund med att julkorten innebär ett hinder för gemenskap — på samma sätt som de flesta av nutidens produkter — och ett allvarligt hot mot våra vänner, de **VERKLIGA** massorna, jag menar sjöarna och skogarna och bergen och ängarna och vindarna.

Jag ser inte talltopparna längre. Nej, de ger inte sparken här. De spärrar in en på isoleringen för arbetsvägran. Det ger ungefär samma resultat som därute, man blir ensam och utan pengar. Kära mormorsmor, du ligger där nere i mullen och vilar nu, jag glömde att fråga vad du **EGENTLIGEN** menade med arbete?

Idag när jag gick ut ur cellen för att hämta lite vatten kom basen med sin kärra. Han ställde sig att titta på en teckning som jag fått av en tysk fånge, som sitter inspärrad lite längre bort. Teckningen föreställer en hare. Basen frågade vad teckningen **BETYDER**. Jag svarade inte, jag visste inte vad jag ville svara. Basen beundrar haren. Han är friluftsmänniska och teckningen är mycket fin: haren är levande, den skiter på moroten.

FÄRG-TV, REPARATIONER

hos

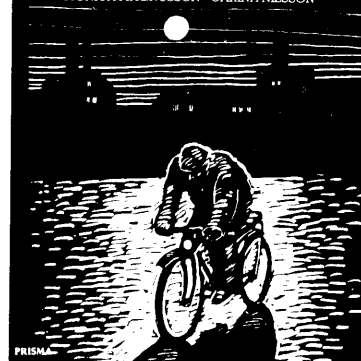
Philip Carlsson Radio o TV

Husargatan 24, Göteborg.
Tel. 031/11 15 86

ATT ARBETA PÅ OBEKVÄM ARBETSTID

Vad säger forskningen om konsekvenser för matrukan och behov av förbättringar beträffande arbetstidens förläggning?

MONICA MAGNUSSON CARINA NILSSON

Monica Magnusson—
Carina Nilsson

ATT ARBETA PÅ OBEKVÄM ARBETSTID

Vad säger forskningen om konsekvenser för människan och behov av förbättringar beträffande arbetstidens förläggning?

En sammanfattande redogörelse för de medicinska, psykologiska och sociala följderna av skiftgång och annan obekväm arbetstid. En viktig kurs- och debattbok med många förslag till förbättringar.

Ca 60:- inkl. moms

Bertil Gardell—

Rolf Å. Gustafsson m.fl.

SJUKVÅRD

PÅ LÖPANDE BAND

Rapport från ett forskningsprojekt om sjukhusets vård- och arbetsorganisation

Den första svenska undersökningen som ur ett "underifrånperspektiv", vårdarbetet och vårdpersonalens erfarenheter, beskriver kroppssjukhuset som vårdinrättning och arbetsplats. För att försöka förstå den situation personalen lever i och de problem de möter har författarna sökt tolka personalens erfarenheter och beskrivningar av vårdarbetet mot bakgrund av annan forskning.

Ca 60:- inkl. moms

Prisma

«tänk om alla som vantrivs med sitt arbete sa upp sig på samma dag!»

av Inga-Lisa Sangregorio

För några år sen hade jag ett arbete som jag vantrivdes fruktansvärt med. Jag tog tjänstledigt (utan lön), formellt för studier men i realiteten för att jag inte stod ut. Jag sökte andra jobb men fick inget. Den dag då jag måste bestämma mig närmade sig med stormsteg. Skulle jag ta skeden i vacker hand och gå tillbaka till min byrådirektörstjänst eller skulle jag hoppa av — och i så fall till vad?

Ingen kan påstå att jag led i tysthet. Jag skrev om mitt dilemma och brände kanske därigenom mina skepp. (Arbetsförmedlaren: "Ingen arbetsgivare tycker om folk som skriver. Alla har nånting att dölja.") Jag pratade med massor av människor för att pröva mina idéer på andra. Vilka minimikrav måste man ställa på ett arbete och (inte minst viktigt) på sig själv som utförare av detta arbete? Vilka valmöjligheter fanns det egentligen? Jag hade långa samtal med en erfaren arbetsförmedlare, jag talade med facket, jag var till och med uppe på Statens personalnämnd. Och jag fick många brev från läsare som berättade om sina egna erfarenheter och om förhållandena på andra arbetsplatser.

Ur alla dessa brev och samtal formades så småningom en bild av arbetslivet i Sverige som kunnat vara hämtad ur en Kafkaroman. Naturligtvis inser jag att det inte är någon rättvis bild — blott hälsan tiger still — men just då överväldigade och nästan kvävde den mig. Jag såg framför mig tusentals små människor på tusentals arbetsplatser runt om i landet,

människor som vantrivdes i sina jobb men ändå envist höll fast vid dem. Fastkedjade av amorteringarna på huset, avbetalningarna på bilen, verkliga eller inbillade krav från omgivningens sida. Och av bristen på alternativ.

För det är inte lätt att byta arbete i dag, det fick jag själv erfara. Nyanställda tas in underifrån, befordringar sker i ökande utsträckning inom varje företag eller myndighet, arbetsmarknaden blir allt mer låst. Folk sitter där dom sitter. Alla har lärt sig att man aldrig ska säga upp sig innan man försäkrat sig om ett annat arbete.

Den dogmen fick jag verkligen inpräntad i mig, från alla håll. Alla "sansade" och "förståndiga" människor var överens om en sak: vad jag än gjorde så fick jag absolut inte säga upp min tjänst. Gå tillbaka en tid, sök halvtid, förläng din tjänstledighet — men säg för guds skull inte upp dig! Då kommer du aldrig tillbaka till arbetsmarknaden.

I och för sig hade de fullkomligt rätt i detta. I dag fungerar arbetsmarknaden just så. Liksom förutsättningen för att man ska få låna pengar är att man inte behöver dem är förutsättningen för att få ett arbete att man redan har ett. Ett sådant system är dessutom självförstärkande, i synnerhet under perioder av anställningsstopp och låg avgång. Även önskade och önskvärda arbetsbyten förhindras. Men liksom andra dogmer är denna giltig endast så länge människor tror på den och efterlever den.

När jag satt där och grubblade på hur jag själv skulle handla och fick mer och mer ont i

ill: Barbro Ljungdahl

magen av alla kloka råd som jag visste att jag inte skulle följa fick jag plötsligt en idé som jag fortfarande tycker är genial. Tänk om alla som vantrivs med sitt arbete och känner att de inte gör någon nytta sa upp sig *på samma dag!* Då skulle det ju plötsligt bli massor av lediga jobb, då skulle det kunna bli en väldig rockad som rubbade på låsta positioner. Jag såg för mig hur folk tömde sina skrivbord och skåp, samlade ihop sina personliga tillhörigheter, avtackades med tårta till kaffet. På somliga arbetsplatser skulle det kanske inte bli någon kvar, utom möjligen chefen. På kvällen skulle det kunna bli en stor fest...

Och nästa månad kunde vi börja om igen, om inte från början så åtminstone från lite förändrade utgångspunkter.

P S För att bespara läsarna besväret att ta till pennan för att — utifrån olika politiska utgångspunkter — visa hur realistiskt och småborgerligt detta förslag är, hur det underlåter att ta hänsyn till såväl Åmanlagar som MBL-förhandlingar, hur det saknar klassperspektiv och inte heller tar hänsyn till de prisrubbningar på villamarknaden som ett sådant oansvarigt beteende skulle kunna framkalla vill jag härmed meddela att jag till fullo inser dessa komplikationer och ett par tjog andra men ändå framhåller i att det här är en strålande idé. Vad sägs om den 1 mars som Dagen D?

Studera kvinnohistoria!

4 februari—25 maj 1980 blir det igen en kurs i kvinnohistoria, kvinnolitteratur, framtidsberedskap m m för dem som vill ta del i kvinnokampen — och vill lära sig att våga! Prospekt och upplysningar från

Malungs folkhögskola, 782 00 Malung.
Tel. 0280/100 32, 127 41.

GÅ TILL KÄLLAN

GÅ TILL

Ny Dag

☐ ☐ ☐ Ett par dagar före årets val höll det — Ny Dag avslöjar ett omfattande byggfusk vid landets kärnkraftsbyggen. Den omtalade säkerheten vid de svenska kärnkraftsverken avslöjas som en bluff.

☐ ☐ ☐ I radio, TV och andra tidningar har du kunnat följa utvecklingen kring byggfusk. Men varför lita till andrahandsuppgifter? Gå direkt till källan — gå till Ny Dag.

☐ ☐ ☐ Om några månader är det val igen. Då skall vi välja för det framtida Sverige — kärnkraft eller ej. Följ kampen mot kärnkraftshökan i Ny Dag.

Prenumerera på Ny Dag!

ARBETARTIDNINGEN NY DAG — VPK:S TIDNING — utkommer onsdagar och fredagar. Prenumerera på tel 08/52 00 95 eller skicka talongen till Ny Dag, Box 361, 101 24 Stockholm.

☐ 150:— helår ☐ 80:— halvår ☐ 50:— kvartal

Namn

Adress

Postnr. adress

lyckat om misslyckanden

Rapport från ett symposium av Katja Waldén

"Ett misslyckande är en investering som har ett redovisningsvärde men inget eller ett negativt bruksvärde" (dvs ett misslyckande är något som kostar mer än det ger tillbaka). Men misslyckande beror också på våra ambitioner — utan ambitioner inget misslyckande men heller ingen framgång. Det farliga är när vi försöker låtsas som att ett misslyckande är en framgång — därför att det redan kostat så mycket i tid och pengar. Vår tid är full av sådana misslyckanden — kanske är kärnkraften det största. Med dom definitionerna på misslyckanden ordnades i våras ett internationellt seminarium på Hässelby slott

Bo Persson hade en båt. Som alla andra båtar skulle den skrapas och målas om vårar, sjösättas, pallas upp om hösten. Varje solig dag om sommaren hade Bo Persson samvetsksval om han inte använde båten. Det tog tre år innan han insett mekanismen och gjorde sig av med båten.

Så hindrade Bo Persson ekon d:r, verksam vid Ekonomiska Institutionen, Universitetet i Linköping, ett misstag att bli ett misslyckande, ett misslyckande att bli ett överlevande misslyckande. Detta är också — journalistiskt tillspetsat — berättelsen om hur Bo Persson fick uppslaget till det symposium som anordnades på Hässelby slott 20–22 mars 1979. Tillsammans med bl a Lars och Madeleine Gustafsson och Svante Beckman från Delegationen för långsiktigmotiverad forskning lade han upp programmet och inbjöd storheter från hela världen. Ekonomiskt stöd fick man från Sekretariatet för framtidsstudier, Statens Kulturråd och Styrelsen för teknisk utveckling.

Rent tekniskt genomfördes symposiet så att varje dag hölls sju 40 minuter långa anföranden. Därefter fick deltagarna — ett 70-tal — dela upp sig i två eller tre grupper, som diskuterade de föredrag som

intresserat dem, med föredragshållarna som respondenter. Efter middagen en timmes "workshop" omkring tre eller fyra ämnen, ett slags fördjupning av det som tidigare behandlats under dagen; därefter informell samling med förfriskningar. Genomgående språk engelska.

Föreläsningarna spände över så vida ämnen som data-teknik och informationssystem, framtidens postindustriella samhälle, självmordets individuella misslyckande, kampen mot överljudsplanen, övertron på tekniken. Med nästan bedövande rikedom förmedlades information, fakta, uppslag, idéer längs en skala som rörde sig från individuella till organisatoriska, ideologiska och kulturella misslyckanden.

Psykoanalytikern Stanley Lesse från New York gjorde en bred översikt över det agrara samhället, med utlevande, hysteriska sjukdomsuttryck, det industriella samhällets självdestruktiva depressioner och hypokondrier till det post-industriella samhälle, som vi redan nu kan skymta. Det borgerliga samhället faller i bitar, kärnfamiljen upplöses, läkarna ersätts av datateknik, vi måste lära oss leva med datorn. Dagens individcentrerade sam-

hälle ersätts av ett "vi-samhälle", vilket innebär en helt annan typ av fostran än dagens. — I den efterföljande diskussionen vidgade Lesse ytterligare horisonten genom att skissera en framtidsvärld där de skarpa gränserna mellan skilda vetenskaper sprängts, den högre utbildningen innehåller element från ekonomi, psykiatri, antropologi, en helhetssyn på människan vägleder vetenskapen och ger också grund till nya ekonomiska och politiska begrepp.

Bitande ironiskt var Lennart Thörnqvists föreläsning "Modern alkemi", där han analyserade den medeltida alkemin och jämförde den med vår tids övertro på teknologin och drömmen om den eviga energin — utan hänsyn till de astronomiska kostnaderna för fusionsenergin, som de facto står i strid med fundamentala naturlagar. Alkemins försök att framställa guld framstår nästan som mer verklighetsanknutna...

En annan höjdpunkt var flygplanskonstruktören Bo Lundbergs berättelse om hur han, genom en enveten emanskampanj som med tiden väckte andra, lyckades, om inte förhindra överljudsplanen dock begränsa dem till 9 i stället för 300, varav 7 i luften.

ill: Ulf Ragnarsson

Tredje dagen gav *Jan Pra-witz* en lika elegant som skrämmande översikt över nedrustningsförhandlingarnas relativa misslyckande, sedd mot bakgrund av alltmer vanvettiga rustningskostnader. "Men så länge vi pratar, uppskjuter vi kanske utbrottet..." *Serge Christophe Kolm* från *Maison des Sciences de l'Homme*, Paris, redogjorde för de till synes obönhörliga ekonomiska lagar som på mer eller mindre kort tid bryter ned vänsterexperiment som t ex Chile 1973, Portugal 1975, Australien 1972—74.

P D Anthony talade — och detta var ytterligare ett av symposiets mest förföriska inslag, kvickt, välformulerat, utmanande — om "Industrialism and Work Ideology". Bäst vore kanske om vi snarast möjligt alienerade oss från vårt arbete och lade tyngdpunkten på annat i livet, fritiden, familjen. All annan uppfattning av arbete är kvardröjande moralism och romantik. *Walter Goldberg* från Berlin skisserade skillnaden mellan den risktagande affärsmannen och den försiktige planeraren, två arketyper inom olika system. Stagnation kan vara ett misslyckande som förvandlas till dödlig framgång.

Vid det här laget hade in-

vändningar börjat formulera sig, inte minst i samtalen kvinnor mellan, under och efter diskussionerna, över måltidsborden. En invändning gällde det lysande jetset av tänkare som far kors och tvärs över världen och sammanträder i Calcutta, New York och Paris för att söka lösa världens problem. En annan gällde frånvaron av en viss kategori människor, som blev allt mer kännbar bland dessa beteendevetare och vetenskapsmän, nämligen konstnärer av olika slag, som kunde representera ett annat slags tänkande, med andra associationer. Vi började också känna att det fanns grundläggande skillnader i mäns och kvinnors uppfattning av vissa begrepp, som t ex arbete, och vi kände oss inte alls upplagda att föras åt sidan som "känslösamma". Det var färre kvinnor som tog till orda jämfört med männen, men de som gjorde det försökte ofta föra ned diskussionen till en mer konkret nivå. Vi var kritiska mot den höga abstraktionsnivån i vissa inlägg och otåliga inför bristen på konkretion. Som *Inez Svensson* uttryckte det: "Det känns som om man stod till knäna i dynga, medan de svävar omkring däruppe."

Mycket som bländat och stimulerat oss märkte vi samti-

digt var en luftig och elegant lek med teorier, med statistik och fakta som barlast, men inte avsedd att på allvar förankras vid jorden.

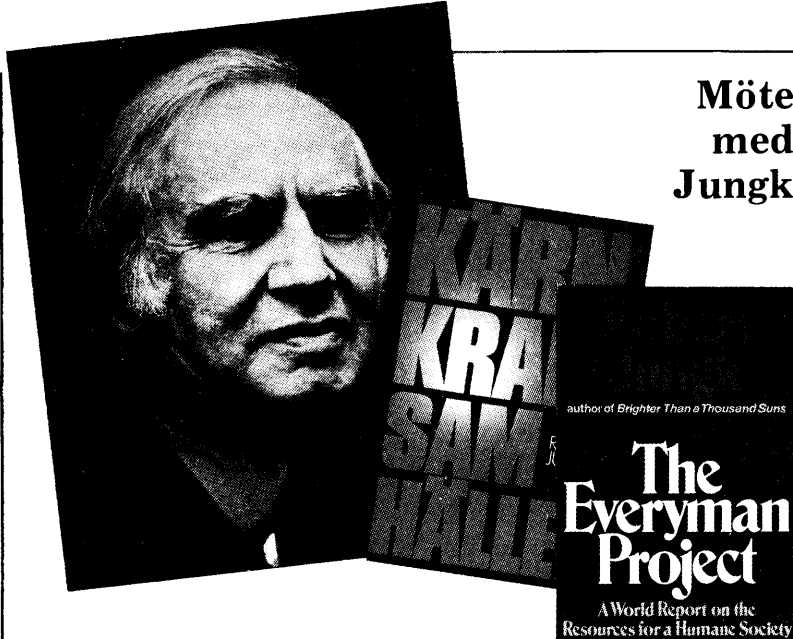
Kanske var det därför de närvarande kvinnorna — författare, forskare, formgivare, journalister, konstnärer, — med stigande entusiasm lyssna till *Robert Jungks* anförande "Impending Doom — Apocalypse. The ultimate Failure".

Han varnade för vår benägenhet att lura oss själva, samtidigt som han avböjde att i ord skildra den undergång som med ganska stor trolighet väntar oss. Han nöjde sig med ett enkelt konstaterande: även om människan i alla tider utmålade den slutliga undergången och låtit den påverka sitt tänkande är vi i dag närmare den än någonsin. Vi har skakiga överenskommelser, kraftbalans — men vi måste inse faran, inte låta den förlama oss utan aktivera oss. Att vi kan kontrollera utvecklingen är en farlig illusion. Vi måste i stället inrikta oss på att färdas bort från det farliga området, gå tillbaka och ändra riktning. Först på lugnare vatten kan människan återfå sin rörelsefrihet. I dag ägnar sig ekonomer, statistiker och andra abstrakt tänkande personer åt framtidens problem. Vi behöver andra grupper som

utbildar mer konkreta idéer: vanliga människor, kvinnor, konstnärer, som tar fantasin till hjälp. Själv arbetade Jungk med små "kvartersgrupper", där "vanliga människor" diskuterade framtiden. Det tog litet tid innan de hade gjort sig fria från de vanliga klichéerna men sedan kom, enligt Jungk, nya och användbara tankar fram.

I den följande diskussionen stödde Bo Lundberg Jungks idéer, men ville att denne skulle utnyttja sin unika auktoritet till att påverka denna världens rika. Ty det är pengar och makt som behövs för att ändra riktning och genomföra nya lösningar. Men fick diskussionen — där få kvinnor deltog — i mycket emot Jungk och den tendensen fanns också i de informella samtalen efteråt. Ord som anti-intellektualism, osaklighet, brist på konkretion användes för att få inlägget att falla över bordskanten. Vad Jungk sade var "kända sanningar" men konsekvenserna drogs inte ut. Omdömen som "känslösam" och "känslotänkande" anades under ytan, även om de inte sades ut.

Det var med en känsla av trötthet och uppror man som kvinna lyssnade till dessa invändningar, med tycke av "den obotfärdiges förhinder". Starkt kände man (kvinna) att kanske är det samtalet mellan de båda könen som först och främst måste förbättras: ett lyssnande där det nog i första hand är mannen som måste sluta att slå dövörat till och låta andra argument tränga in i skallen än de mest spolformade, som vant lägger sig tillrätta i de preparerade hjärnfacken. Men — att döma av spridda samtal — kanske var det också kvinnorna som med störst allvar tog åt sig de budskap som fanns i symposiet och beslöt sig för att på olika sätt föra ut det och tillämpa det i sin verksamhet. □

Möte med Jungk

Jag mötte Robert Jungk första gången på misslyckandeseminariet. Han rörde vid något i mitt innersta. Han formulerade min oro och rädsla inför framtiden på ett nästan smärtsamt sätt men samtidigt kände jag mig egendomligt uppiggad av hans tro på de alternativa krafternas möjlighet att vända på utvecklingen.

Efter seminariet ville jag genast läsa hans böcker, men bara "Kärnkraftssamhället" fanns översatt. Hans bok "The every man project", allemansprojektet, fick jag beställa från London. "Allemansprojektet" är en sammanfattning av Jungks erfarenheter från 1945 och allt det han tyckt sig iakttä av symptom, trender, experiment och aktiviteter som skulle kunna tyda på att vi trots allt är på väg mot en bättre framtid, att vi förmår ändra på den förhärskande ordningen, den kapitalistiska, och hitta fram till alternativa livsstilar och mål, som på sikt skulle kunna leda till en helt annan samhällsutveckling.

Boken är också en redovisning av mängder av experiment och forskning som ägt rum på olika håll i världen. Den kan användas som en handbok eller en "verktygslåda", som Jungk själv kallar

det. "Verktygslådan" innehåller adresser, boklistor, och annan information för att skapa kontakt mellan människor världen över, som arbetar med samhällets förändring.

"Man kan föreställa sig ett världsomfattande allemansprojekt", skriver Jungk. Dess syfte skulle vara att utveckla gömda anlag, ta vara på människors resurser. Samhällslaboratorier skulle vara öppna för spontana idéer likaväl som för tålmodskrävande grundforskning. De skulle ombesörja experiment för nya former av boende, skolor och arbetsplatser, för rekreation och kontemplation.

"Är detta Utopia? Kanske först. Men det som i det förflutna har förblivit drömmar måste nu förvandlas till planer och verklighet. Alternativa livsstilar är inte bara ett önskemål, de är en nödvändighet".

"Allemansprojektet" finns som sagt inte översatt till svenska och det finns tydligen inga planer på att översätta den. Det är en kolossal miss. Den skulle behövas för att sätta fart på framtidsdiskussionen i Sverige. Vilket förslag vill hjälpa till?

Inez Svensson

«vi vill bli kvinnor över tiden»

av Inga-Lisa Sangregorio

Under det senaste året har jag deltagit i tre seminarier som alla handlat om arbetet. De var enormt olika, både till uppläggning och innehåll, och jag har i efterhand grubblat över vad skillnaderna egentligen berodde på — och vad de betyder.

Det första seminariet handlade, bland mycket annat, om alternativ produktion. Många anföranden, mycket information. Så blev det dags att dela in sig i arbetsgrupper, som eventuellt skulle fortsätta efter seminariet. Jag sökte mig till en grupp som skulle syssla med "arbetsdelningen". Nästan bara män. Vi presenterade oss och talade om vad vi tyckte att gruppen skulle ta upp för frågor. Jag föreslog att vi skulle ta med den grundläggande arbetsdelningen, den mellan "produktionen" och "reproduktionen", som ju länge varit liktydlig med uppdelningen på mans- och kvinnoarbete och på lönearbete och olönat arbete.

Pinsam tystnad. Så harklade sig någon och sa att de nog hade tänkt sig att... och att det nog skulle föra för långt att... och som Braverman säger i "Arbete och monopolkapital" så...

Jag sa att jag också hade läst Braverman och tyckte den var utmärkt men att man kanske skulle få en djupare förståelse för sammanhangen om man inte hoppade över själva syndafallet eller skillnassen mellan produktionen och reproduktionen.

Då föreslog en deltagare att vi skulle dela upp oss i två grupper. En skulle ägna sig åt produktionen och en åt reproduktionen...

Det andra seminariet skulle handla om "Kvinnorarbetet

under kapitalismen". Här, tänkte jag, blir det väl äntligen tillfälle till spännande analyser om sambanden mellan kvinnors olika arbeten — det som räknas som arbete och det som bara är arbete.

Samtliga anföranden handlade om kvinnors lönearbete! Hur intressant det än må vara att få veta mer om hur kvinnor har det inom olika branscher så menar jag att varje analys av kvinnors situation i arbetslivet blir obegriplig och meningslös om man inte tar hänsyn till hur deras situation är utanför arbetslivet. Varför är kvinnorna på väg att på egen hand och på egen bekostnad genomföra sextimmarsdagen, medan manliga fackliga ledare ståndaktigt hävdar att den inte bör prioriteras och under alla förhållanden inte är möjlig att genomföra under överskådlig tid? Sådana frågor får man inte svar på genom att bara studera kvinnorna i yrkeslivet.

Jag vet inte om det var en tillfällighet att båda dessa seminarier var organiserade av människor med stark anknytning till marxistisk forskning.

Det tredje seminariet var jag själv med om att organisera. Det var ett nordiskt kvinnoseminarium med 120 kvinnor från de fem nordiska länderna, och temat var "Bygga och bo på kvinnors villkor". Jag har intresserat mig för bostadsfrågor i många år och ser bostaden och bostadsom-

rådets utformning och innehåll som en av de viktigaste faktorer som påverkar kvinnors liv och valmöjligheter.

När vi dagen efter seminariet försökte bringa reda i våra anteckningar från två och en halv dagars (och delvis natters) intensiva diskussioner i plenum och i smågrupper slog det oss att det allra mesta hade handlat om arbete och att mycket lite konkret hade sagts om bostaden (yta, utrustning, hustyp osv). Betydde det att vår utgångspunkt varit felaktig, att bostaden (som många hävdar) bara avspeglar den boendes situation på arbetsmarknaden och att arbetsmarknaden och inte boendet måste vara utgångspunkten för all förändring?

Nej, tvärtom. Den kollektiva nordiska kvinnovision som växte fram på detta seminarium bygger på en mycket vidare arbetsdefinition än den gängse ("Arbete är allt det som människor gör för att leva och förnya sig") och på en övertygelse om att förändringarna kan börja just i boendet.

I denna vision är kriteriet på en effektiv arbetsorganisation inte att den höjer produktiviteten så eller så mycket utan att den är "effektiv ur den sociala förnyelsens synvinkel". Det innebär att den nuvarande arbetsdelningen måste brytas, så att alla deltar i både avlönat och oavlönat arbete. Arbetstiden i lönear-

betet måste bli kortare, men inte som i "manliga visioner" i första hand för att vi ska få mer "fritid" utan för att vi ska ha tid att arbeta i lokalsamhället (kvarteret, närmiljön eller vad man nu vill kalla det). "Vi vill bli kvinnor över tiden!" utropade en grupp.

Att basen för detta arbete måste vara just bostadsområdet är självklart: det är där barnen finns, det är där de gamla finns, det är i stor utsträckning ännu i dag där som kvinnorna finns. Och framför allt: det är där vi ännu skulle ha möjlighet att gå samman och organisera arbetet på våra egna villkor. Reproduktionen är det område som ännu inte är helt styrt av krafter som står utanför demokratisk kontroll. Genom att gå samman och skapa en arbetsgemenskap i närmiljön borde vi, menade seminariet, också få styrka att ställa krav på arbetslivet.

"Vi ska göra revolutionen i reproduktionen!" sammanfattade en av deltagarna två dygns intensiva diskussioner.

* * *

Vad som fanns på det nordiska kvinnoseminariet men inte på de båda andra seminarierna var en självklar medvetenhet om att allt hänger samman och att vi aldrig kan förändra någonting till det bättre om vi inte utgår från en helhetssyn. Liksom arbetsprocessen har gjorts obegriplig och oöverskådlig genom att delas upp i små bitar har hela livet "tayloriserats" genom att delas upp i olika delar, med vattentäta skott emellan, så att vi fått allt svårare att se hur de hänger ihop och påverkar varandra.

Det är den uppdelningen vi måste avvisa, och där tror jag att kvinnorna som grupp har större förutsättningar än män som grupp att genomskåda sammanhangen. Inte på grund av vår "natur" utan, faktiskt, på grund av vår kultur. □

FABRIKSFLICKOR makten och hälsan

En musikteaterpjäs om kvinnoarbetets möda och glädje som heter **Fabriksflickorna, makten och härligheten**. Det är *Margareta Garpes* och *Suzanne Ostens* nya pjäs om tekoindustrin. Fast projekt är kanske ett bättre ord. Från första början har *Tjia Torpe* medverkat på heltid. Hennes uppgift är att informera om pjäsen, dra igång studiecirklar av Gräv där du står-modell, på de orter där pjäsen ska turnera. Det sker i samarbete med bl a ABF, Brevskolan och Beklädnadsarbetarförbundet. Grundtanken med projektet är att nå ut till dem som är direkt berörda. Man har alltså valt att turnera i orter där det finns sömmerskor och/eller arbetare med liknande problem som i tekoindustrin. Det är ingen slump att de valde att göra en pjäs om just sömmerskor.

— Inom teko ryms mycket olika problematik, säger *Margareta Garpe*.

— Vi får med kvinnoarbete, låglönearbete. Det är personalintensivt och ett fabriksarbete, det är behovsvaror som produceras.

Arbetet med pjäsen började med en lång intervjuturné på orter med tekoindustri, eller orter som haft det. Man pratade med sömmerskor, både fackligt aktiva och andra, uppköpare, importörer, designers, journalister, ekonomer och fackföreningsfolk för att testa sin idé.

Tjia intervjuade efter sin utgångspunkt.

Hur ser ni på pjäsen, vad tror ni om studiecirklar?

Alla scener i pjäsen har ett

verklighetsunderlag och många kan säkert känna igen sig, men det är ingen avporträttering. Det är inte därför alla människor har intervjuats. Det är mer för att "få syn på sin publik" och att möta verkligheten. Och vad ser man då?

— Det finns ingen entydig bild att presentera, menar *Suzanne Osten*.

— I verkligheten är inte alla kapitalister elaka herrar i hög hatt. Det finns alla slags chefer, från dem som syr själva när det är mycket att göra till dem som är karikatyrer på sig själva.

— Det är samma sak med facket. Det är inte bara så att man försöker hålla kvinnorna utanför, det finns ofta inga kvinnor som vill jobba fackligt.

Hur ser det ut på fabriksgolvet då, i verkligheten?

— Det är väldigt olika det också, berättar *Margareta*.

— Jättestora fabrikshallar och små skjul där man sitter på lådor och syr. Det sys också mycket hemma fortfarande. Och attityderna hos sömmerskorna är också väldigt olika. Många har krav på att få utöva arbetet på ett meningsfullare sätt. De är intresserade av vilka tyger som används, de vill vara med och bestämma vad som ska sys. Sedan fanns det tex en tjej som älskade att sitta och sy bikiniremsor! Men vi träffade inte på någon som tyckte att arbetet var meningslöst eller tråkigt. Och framförallt, ingen i pjäsen har råd att inte arbeta.

— De flesta sömmerskor le-

ORNA, rligheten

ver med väldigt små ekonomiska marginaler, därför är ackordet så viktigt. Det är det sista ackordet som gör livet värt att leva. Utan det får man ingen semester eller kan gå på bio någon kväll.

Pjäsen ställer frågor snarare än kommer med patentlösningar. Frågor som de berörda själva får arbeta vidare med i cirklarna. Behövs svenskt Teko? Är det något att kämpa för?

Det är kulturpolitiskt viktigt att göra en sådan här pjäs just nu menar Margareta Garpe.

— Vi står inför viktiga val, viktiga frågor. Ska vi lämna över tekniken till experterna eller ska vi göra den gripbar för människor? Det finns en risk att kvinnor drabbas av en allmän teknikskräck i stället för att ta ställning till vilken teknik vi vill ha. Därför måste vi lära varandra. Vi kvinnor kan inte bara klaga över att vi är uteslagna från beslutsfattandet, vi måste börja arbeta inom de områden där vi är i majoritet, t ex teko.

— De ekonomiska resor som finns i pjäsen den tror jag alla fattar. Vår motor har varit nyfikenhet och en önskan att lära, så det vi begriper, det begriper publiken också.

Just nu finns pjäsutkastet i händerna på en mängd olika personer med olika yrken som utgör referensgruppen. Suzanne och Margareta gör de omarbetningar som de tycker behövs. Tjia åker land och rike runt och organiserar studierna. Den 8 mars har pjäsen premiär i Skellefteå. □

Raquel Urisman

fakta om tekoindustrin

Tekoindustrin var på 50-talet Sveriges näst största industri med ca 115 000 anställda. Idag är 38 000 kvar. 85 % av de arbetslösa är kvinnor trots att bara 70 % av de tekoanställda är kvinnor. Sannolikt därför att männen är förmän och kvinnorna finns på fabriksgolvet.

På sex år rationaliserades 20 000 tekoarbetare bort, samma produktion bibehölls.

På Rydboholms Väveri, numera utflyttat till Taiwan, ersattes 330 vävstolar av 64. 4 väverskor står nu för lika mycket produktion som tidigare 17. Lönekostnad per producerad meter nedbringades från 2,50 kr till under 25 öre.

På Lapidus i Borås sker gradering och tillskärning med hjälp av datorer. Ett graderingsarbete som tar tio dagar för en gradös gör datorn på tio minuter. Tillskärning går tio gånger snabbare med en dator. Snart kommer den datoriserade symaskinen som syr 6 000 stygn i minuten och kan laga upp till 50 av de mest komplicerade momenten i sitt minne.

Den teknologiska utvecklingen har också betytt sämre kvalitet på kläderna. Den nya tekniken, rotorspinning, ger en enormt ökad produktivitet men man får inte fram lika många skilda kvaliteter på tygerna. Varje spinnerska spinner nu 28 kg/tim mot tidigare 3,33 kg/tim. Men tråden ligger oordnad vilket gör den svagare och fint garn kan inte längre spinnas.

Till rotorspinningen har utvecklats ett särskilt kortfibrigt bomullsfrö, ju kortare fibrer desto sämre kvalitet. Men den kortfibriga skördas mekaniskt och mognar samtidigt över hela fältet. För rotormaskinen spelar fiberlängden ingen roll.

90 % av all bomullshandel idag kontrolleras av japanska och amerikanska företag. De bestämmer villkoren för 125 miljoner människor som arbetar i bomullsodlingar i tredje världen.

I västvärlden förbrukar vi 20–25 kg textilfibrer per person och år. USA, Kanada, Japan och Sverige toppar listan. I U-länderna är motsvarande siffra 2–5 kg per person och år.

Sverige konsumerar drygt tio miljoner par jeans per år, Japan 47 miljoner par. Det går åt 8 m² av produktiv bomullsodling för att "odla" ett par jeans. En bomullsarbetare tjänar inte ens en krona av de 150 kr ett par jeans kostar över disk i Sverige.

kvinnor har alltid arbetat

av Harriet Clayhills

Från ett deltagande i jägarsamhället med fångst och byggarbete, till hemarbete och dubbelarbete. En historisk översikt över det förbisedda kvinnoarbetet.

Kvinnorna har alltid arbetat. I alla tider, i alla klimat.

Till våra trakter av världen kom de vandrande efter att den sista storisen hade börjat dra sig tillbaka för så där tolv tusen år sedan. De bar på barn och andra tunga bördor. De hade klubbor, pilar och andra redskap för fångst och fiske. De hade också skrapor och sylar av flinta för skinnberedningen och bennålar att sy med. De gjorde sentråd av olika tjocklek till skinnsöm, bågsträngar, snaror och kastrep. De höll elden vid liv. De byggde vinterhus av torv och sten.

Deras insatser ägnas inte mycket uppmärksamhet i den traditionella historien och kulturhistorien. Den ger oss ett intryck av att Mannen—Jägaren har strävat och kämpat och "byggt landet" utan nämnvärt bistånd från kvinnor och barn. En del av förklaringen till denna enögdhet ligger i försörjarbegreppet, som dök upp som en del av lönesystemet under penninghushållningen men som har projicerats bakåt på helt andra förhållanden. Ingen stam skulle ha klarat sig om inte kvinnor och barn oavbrutet hade arbetat på sin egen försörjning.

*

Efter ungefär åttatusen år av samlande och jakt nådde svedjebruk och boskapsskötsel våra breddgrader. Män med ett nytt slags stenxor fällde urskogens jätteträd. Stammarna brändes och askan gödslade jorden. Sedan ar-

betade kvinnorna i röjningarna med sina hacor och krafсор. När det var dags att så gjorde några av dem gropar i marken med käppar medan andra lade korn i groparna.

Det var också kvinnorna som skördade. De gick böjda över åkerlapparna och skar av stråna buntvis med flintskärar.

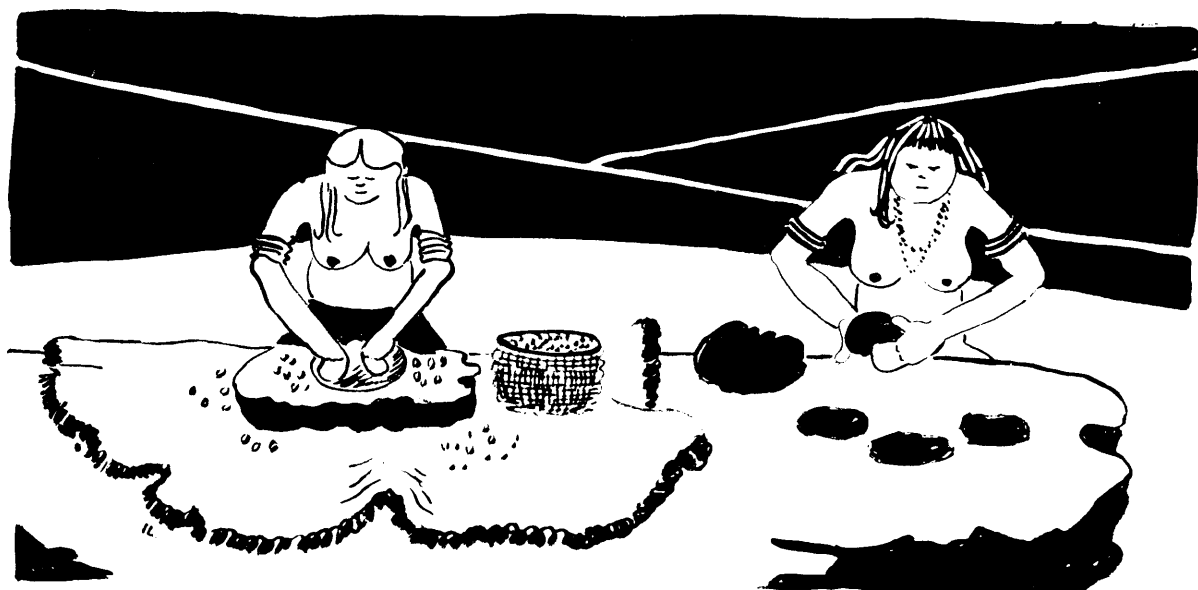
Kvinnorna skötte de raggiga korna, fåren och grisarna och tog vara på den mat de gav. Det låg trygghet i förråd av torkat kött och ostklumpar. Men mjölkningen och passningen var också något som band.

*

Människorna blev till slut bofasta. Männen tog mera del i arbetet med jorden. Jägaren satte plog i jorden och sådde själv. Han blev bonde och husbonde. Kvinnorna arbetade hårt som alltid men hade mindre makt över sitt arbete än förr. När järnet kom fick de bättre redskap, men de nya vapnen var bara männens. Det var deras sak att beskydda kvinnor och barn. Det skulle visa sig att beskyddet är roten till förtrycket.

Från denna tid framåt berättar hävderna mycket om Mannen—Krigaren. Kvinnorna skymtar i bakgrunden. De väver vikingaskeppens segel, de bakar tunnbröd och brygger öl till färdkost. De sköter grovgöret i borgar och kloster. De föder barn tillräckligt för att livet ska gå vidare genom krig och farsoter.

På gårdarna fortsatte arbetet i ett kretslopp som var i takt med naturens. Under sommaren skulle jorden och djuren ge allt som människorna behövde för att överleva nästa vinter.

ill: Irene Lundholm

Kvinnorna var med i slätter och skörd, samlade lövfoder i utmarkerna, skötte källand och linåkern, klippte fåren, stod för den livsviktiga produktionen av smör och ost. De rörde i blodnyttorna när slaktdjuren blev stuckna. De saltade ner kött, rensade tarmar och magar, kokade korvar och syltor. Fanns det tillräckligt i huset av varma kläder, brödkakor, ljus, torrade läkeörter, lindor, svepningar? Det berodde på dem.

Från predikstolar och andra upphöjda manliga positioner blev det talat om kvinnors orenhet, enfald och alltför goda relationer med djävulen. Men ingen kunde påstå att de inte gjorde nytta för sig. Det var än så länge uppenbart att ingen gård kunde klara sig och ingen familj överleva utan deras arbetsinsats.

*

Maskintiden kom. Spinningen och vävningen drogs in i fabriker. Snart fanns det rentav färdiga kläder att köpa. Smör- och osttillverkningen flyttade från fäboden till mejeriet. Säden blev körd till storkvarnen och mjölet därifrån till bagare och butiker.

Kvinnornas gamla arbetsområden gled ur deras händer och kom utanför deras kontroll. Många kvinnor följde med maskinerna in i fabriker, men de fick aldrig något att säga till om där. Det var män som hade gjort maskinerna och på ett märkligt sätt kände sig alla män ha del i dem. Det gällde också dem som inte ägde de nya produktionsmedlen eller bestämde över dem. Maskinerna var de forna smedernas nya redskap. Männen trodde på sin framtid tillsammans med dem.

Kvinnornas kunskaper behövdes inte mera. De miste sina gamla redskap och hade ingen del i de nya.

Kvinnorna hade genom tiderna inte bara framställt förnödenheter, fastän detta hade varit det viktigaste. De hade också kämpat för att hålla smutsen från livet och ge tillvaron en form. De hade gjort vad de kunnat för att barnen skulle växa upp och de gamla ha det drägligt. De hade strävat efter att få till stånd de lugna stunder och de fester som människorna behöver.

Allt detta fanns kvar för dem att syssla med, blev det påpekat om de klagade över att vara undanskuffade i den nya tiden. De kunde fortfarande obehindrat vårda och sköta, ta hand om andra, "skapa ett hem" från vilket männen med nya krafter kunde gå ut i produktionen. Det fanns ju sådana som inte var lyckliga nog att ha man och barn. De kunde få utveckla sin moderlighet och offervilja i olika vårdyrken.

*

Där är vi fortfarande. Tidsstudierna har kommit i stället för årets rytm. Arbetets värde mäts i pengar. De sysselsättningar som inte betalas räknas inte som arbete. Därför syns inte det obetalda kvinnoarbetet, det är inte med i statistik och nationalekonomiska beräkningar.

Men vi har äntligen kommit så långt att de bärande principerna i det stolta teknologiska bygget blir ifrågasatta. Kvinnor och andra människor har börjat kämpa för en ny helhetsyn på arbetet och livet. □

Rita Liljeström:

«ta i bruk mänskliga som idag ligger i träda»

Intervju: Louise Waldén

Vad är arbete? Vad är kultur? De frågorna tar Rita Liljeström upp i sin bok "Arbete och kultur", skriven på uppdrag av Sekretariatet för framtidsstudier. Det är en spännande men inte helt lättläst bok, som redovisar många av de teorier som finns kring arbete. Till boken finns också en studieplan, som stimulerar till fortsatta funderingar kring arbetsbegreppet. Vi har bätt Rita att i intervjuform redovisa några av de viktigaste tankegångarna i boken.

Det är två stora och svåra tema du tar upp i din bok, begreppen kultur och arbete.

— Ja, jag har eftersträvat att se det dels tvärvetenskapligt, dels att ge ett sorts övergripande helhetsperspektiv.

Först försöker jag reda ut vad kultur är. I det inledande kapitlet definierar jag det som "kollektivt medvetande". Vi påverkas av de produktionsförhållanden och den ekonomi som finns i samhället. I de förkapitalistiska samhällena spelade de sociala banden en avgörande roll. Ekonomin fick underordna sig begrepp som vänskap, familjekänsla, heder, lojaliteter. Kapitalismen och marknadsekonomin innebar ett helt annat synsätt. Där blev ekonomin

det allt överskuggande. To m människan definieras i ekonomiska termer: *the economic man*.

Vi påverkas också av den privata situation vi växer upp i. Jag har försökt antyda vilken roll modern spelar som kulturförmedlare. Dessutom lever vi med en rad sociala normer och regler som förs vidare som ett gemensamt kulturellt arv. Tex reglerna för hur kulspel ska spelas, som generation efter generation av barn för vidare. Allt detta spelar in i den "kultur" vi blir bärare av.

Därtill kommer att olika klasser utvecklar sin speciella kultur. I bondesamhället fanns en levande "lokal offentlighet" av gemensamma fester, högtider etc där alla deltog. Borgarklassen utveck-

lade en "privat offentlighet" och blev opinionsbildare i samhället utifrån sina "salonger" — dvs innan de erövrade den offentliga makten. Arbetarklassen har utvecklat sin kultur i tex Folkets hus- och Folkets park-rörelserna.

Därtill kommer att kvinnor och män utvecklat olika kulturer i vårt samhälle. I och med industrialismens arbetsdelning mellan produktion och reproduktion, mellan offentligt och privat fick vi en manskultur som bar upp offentligheten och produktionen och en kvinnokultur som bar upp privatlivet och reproduktionen. Med reproduktion menar jag då dels den sociala reproduktionen som innebär förnyelse av sociala mönster och dels den biologiska reproduktionen som

a krafter

studieplan

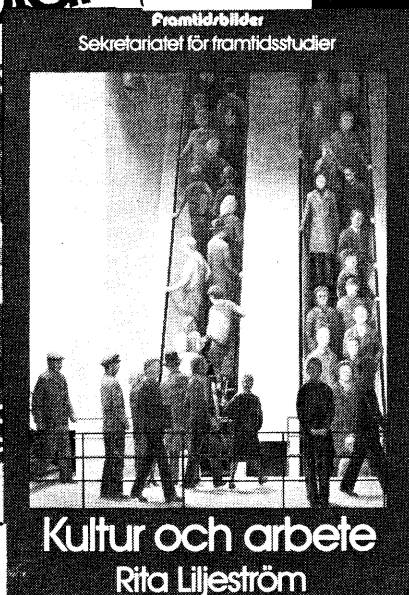

foto: Judit Lukács

innebär hänsyn till människan i hennes olika biologiska åldrar.

Du talar också om arbetets två kulturer. Kan du utveckla det?

— Det mänskliga arbetet är ju från början en enhet av tanke, känsla och praktiskt utförande — hjärna, hjärta, hand. I och med lönearbetet upphör arbetet att vara en del av personligheten. Människan reduceras i stället till arbetskraft som säljer sin tid till arbetsgivaren. Arbetet utarmas.

Men när kapitalägaren köper arbetskraftens tid måste han också skaffa sig kontroll över den tiden, för att det ska bli ett så lönsamt köp som möjligt. I det första steget bryter man upp produktions-

processen genom att specialisera olika arbetsuppgifter. I det andra steget bryter man ner yrkesarbetaren. Man förstör systematiskt mångsidighet och skicklighet. På det sättet kan man använda utbildad (och därmed utbytbar och billig) arbetskraft, pressa priserna och öka lönsamheten.

Hand och hjärna skiljs åt, dvs arbetarens arbete skiljs från tjänstemannens planering och tankeverksamhet. Det blir en stor klyfta mellan dem vars tid är värdefull och dem vars tid är mindre värd. Massa och elit.

Samtidigt skapas två arbetskulturer. I den ena har arbetet karaktär av självförverkligande aktivitet, i den andra innebär arbetet självförnekelse, det som avtrubbar

och bryter ner.

Men där hamnar kapitalismen i en av sina motsägelser. Genom att hävda att arbetaren bara arbetar för pengar fränkänner man honom varje djupare engagemang och lojalitet. Man får ett alienerat, främmandegjort arbete. Men eftersom man samtidigt har behov av engagemang och lojalitet måste man hitta andra drivkrafter. Man uppmuntrar en arbetsmoral, som motiverar arbetaren inifrån: arbete är livets mening. Dogmen om den fulla sysselsättningen. Arbete blir lika med lönearbete. Lönearbete blir något viktigt i sig oavsett vad man gör. Att vara arbetslös blir att förlora social identitet, självkänsla, att inte duga.

Idealiseringen av arbetet

blir en ohelig allians mellan marxister och kapitalister där man hävdar lönearbetets meningsfullhet. På bekostnad av att många socialt viktiga, ja livsviktiga handlingar inte värderas som arbete om de inte är avlönade, specialiserade och organiserade för att bevaka sina intressen.

I samband med detta refererar du också en teori om "de två ekonomierna".

— Vi har idag en standardinriktning som i grunden bygger på att endast ett fåtal ska ha tillgång till den standarden. Ta bilen som exempel. Så länge ett fåtal har bil kan man åka fritt på vägarna, det finns parkeringsplatser och avgasproblemet är högst överkomligt. Men när alla har bil får vi sitta i köer, andas förgiftad luft och har ingenstans att göra av bilen.

När spridningen av medelklassens strävanden överstiger möjligheterna väntar misräkning, ökade spänningar och ökad inflation.

Det är den ena sortens ekonomi, som i grunden bygger på en elits möjligheter.

I den andra typen av ekonomi sätts målen så att alla ska kunna uppnå dem. Den bygger på ett kollektivt tänkesätt.

De olika ekonomierna har sina skilda klassbakgrunder. Medelklassen är inriktad på att genom individuell prestation uppnå vissa positioner, arbetarklassen kämpar med kollektiva medel. Men med tiden har arbetarnas kollektiva kamp blivit alltmer inriktad på att erövra privata mål, egen standardhöjning.

I samhällen där klasstraditionen är stark, som i England, kan man finna ett direkt motstånd mot att sugas upp i medelklassens ideal. En undersökning, som jag refererar i boken, visar hur arbetspojkar utvecklar en "anti-skolkultur" för att värja sig. Kär-

nan i upproret är motstånd mot "auktoriteterna". Dessa ska inte bli domare över ens tid, frihet och värdighet. Man skolkar. Man markerar sin avvikelse genom kläder, sprit- och tobaksvanor. Man bryter mot alla regler men skapar sina egna, som man håller hårt på. Tex förbud mot tjallning. Läraren talar om "bortslösad" tid. Själv upplever man att man bestämmer över sin egen tid, som är icke förslavad och icke förlorad.

I grunden slåss man för rätten att rå sig själv, att rädda sitt jag undan produktions utsugning. Omedvetet för man vidare en kollektiv moral hos arbetarklassen: misstro mot de intellektuella. Ett informellt motstånd mot apparaten. Förbud mot tjallning. Förakt för smilfinkar och medlöpare.

Man vet att verkligheten är att alltför många jobbar utarmas och standardiseras och då gäller det att hålla sitt inre jag skilt från jobbet. Man håller sig undan.

Men hos den svenska arbetarungdomen har klasskänslan försvagats. De söker skulden för misslyckandet i skolan hos sig själva istället för att se att skolans utsällnings-system riktar sig mot hela deras klass. Den svenska skolans myt om att "alla har samma möjlighet" skulle falla samman i samma stund den provades i praktiken. Arméer av ungdomar skulle slåss om ett litet antal eftertraktade jobb medan arbetsgivarna försökte pressa in dem i utarmade jobb. Genom att arbetarungdomen lägger skulden på sig själva för sitt misslyckande uppstår inte den situationen.

Du vill lyfta fram hur vårt lönearbete och vår plats i produktionen formar vårt medvetande? "De jobb man gör

påverkar ens tankar mycket snabbare än tankarna påverkar jobbet", skriver du.

— Begränsningen av det man utför blir en begränsning av den som utför det. Ett utarmat arbete utarmar människan. Den teknologi vi har idag bygger på alla delars utbytbarhet. Den ser delar men ingen helhet. Den tar ingen hänsyn till livssammanhang, moral, mänskliga dilemma. Så lär vi oss uppfatta oss själva som sammansatta av olika delar, utan helhetsperspektiv, utan sammanhang. Vi blir främmande för oss själva och nöjer oss med att få våra materiella behov tillfredsställda. Lönen blir belöningen för arbetet snarare än arbetsglädjen, möjligheten att vara kreativ och utvecklas. Drivkraften att ha saker blir starkare än önskan att ha det skönt.

Det är det medvetande som formas av lönearbetet och av den industriella/teknologiska produktionen.

Inom den obetalda reproduktionen formas ett helt annat medvetande.

Vad jag förstår är detta kärnpunkten i ditt resonemang. Du talar om att samhället ensidigt styrs av "arbetets målinriktade förnuft" utan hänsyn till "de sociala relationernas logik". Att hänsynen till produktionen blivit det allt överkuggande medan vi varit blinda för att reproduktionen har sina egna villkor och sin egen organisation, utformad för att fungera i sin dubbla funktion av social och biologisk förnyelse. I stället överför vi produktionens villkor på reproduktionen, med närmast katastrofala följder.

— Just det. Huvuddelen av reproduktionen har hittills utförts av kvinnorna obetalt i hemmen. Men samtidigt har kapitalismens hårda utslag-

ning av de icke-produktiva alltid skapa sociala problem. I den tidiga kapitalismen kan man tala om social misär, där först medelklassens välgörenhet trädde in för att på privat initiativ lindra nöden. I nästa fas tog "det allmänna" över, med det dubbla syftet att ta hand om de svaga och skydda samhället för de utslagna. 1800-talet blev asylernas århundrade. Liksom arbetarna stängdes in i fabriker, stängdes barn in i skolor, förbrytare i fängelser, de psykiskt sjuka på dårhus. När socialdemokratien kom till makten ville man bort från förmyndarmentaliteten och strävade i stället efter en materiell grundtrygghet och omfördelning av inkomsterna. Vården blev en fråga om materiellt välbefinnande. Solidariteten med de svaga tog sig också uttryck i tro på behandling och vård — det var *individ*en som skulle förbättras.

Vårdarbetarnas uppgift blev inte att mana de "svaga" till kamp mot de mekanismer i samhället som gjort dem oönskade utan att hjälpa *individ*en på fötter.

Det blev en avpolitiserad vårdideologi, utan koppling till samhällsproblemen. Människors förmåga till att själva ta itu med sina problem underskattades och följden blev en ökande offentlig kontroll över områden och aktiviteter som familjer och individer tidigare själva svarade för. Mot en ökad tilltro till "vårdexperterna" svarade en minskad självtillit till egen kunskap och förmåga.

Det är paradoxalt att medan kontrollen över produktionen hela tiden varit föremål för politisk kamp — än idag oavgjord i Sverige — så har kontrollen över reproduktionen i all tysthet brett ut sig under allmän tilltro att det rör sig om utjämning av välfärd och om progressiv upplysning.

I och med kvinnornas utträde på arbetsmarknaden har den offentliga sektorn svällt enormt. Under en 15-årsperiod har den offentliga och främst kommunala sysselsättningen ökat med 135 %. Men fortfarande bär kvinnorna upp det mesta av vården: 1975 var 92 % av de sysselsatta inom hälso- och sjukvård kvinnor.

Alltmer av vården och servicen organiseras efter modeller hämtade från industrin och byråkratin. Att vårda blir professionellt, ett yrke. Allt färre av oss "har råd" att ta på oss uppgifter för samhällets improduktiva medlemmar, barnen, de gamla, de sjuka, de svaga. Men då förlorar vi också den samhörighet och den kollektiva kultur som byggs upp av just sådana sociala handlingar. Vi får service istället för solidaritet och gemenskap.

Vad händer när vardagens och omtankens osedda arbete blir lönearbete? När vi skiljer hjärtat och handen? Vilka livskvaliteter håller vi på att förlora när vi professionaliserar det som förr var mänsklig gemenskap och omtanke?

Vad är då din vision?

— I slutet av boken skissar jag på en idé om större lokal självförvaltning. Medan vi organiserat produktionen alltmer effektivt har reproduktionen totalt försumrats. Se bara på våra bostadsmiljöer! Det är där jag tror vi måste börja om vi ska bygga upp en vettig "reproduktionsfär". Vi borde frigöra människor med initiativkraft och idéer för att mot sociallön ägna sig åt forskning, upptäckningar, ungdomsvård, miljöfrågor. De kunde bli en sorts självständiga lönearbetare som mobiliserar lokala förmågor, utvecklar försök till självförvaltning, prövar kollektiva samarbetsformer. Vi skulle ta

i bruk mänskliga krafter som idag ligger i träda. Ett lokalt självstyre skulle ge människor åter en självtillit att lösa sina egna och den nära omgivningens problem. Det skulle kunna bli en bas för en kulturprocess som gjorde moral och mönster tydliga för barn och ungdom. De lär ju av vad vi gör, inte av vad vi säger.

Min vision är helt ogarderad och lätt att angripa. Det finns många frågetecken i hur detta praktiskt ska göras, men jag tror att vi måste finna småskaliga lösningar om vi ska tillgodose reproduktionens behov. Sannolikt bör det finnas storskalighet i delar av produktionen, men då måste vi finna former för att kombinera det med småskaligheten.

Du har sagt att arbetet med boken var en process. Vad tycker du nu, ett år efteråt, är det viktigaste du fick ut av den processen?

— Den gjorde mig medveten om statens och den offentliga sektorns betydelse. Jag fick på allvar upp ögonen för den försummade reproduktionen, som i sin tur hänger samman med det olönade kvinnoarbetet och den osynliga kvinnokulturen. Jämställdheten är idag helt definierad ur produktionens perspektiv. Vad skulle jämställdheten innebära om man såg den ur reproduktionens perspektiv?

Tre nyckelord har utkristalliserats för mig: *marknadshushåll—offentlighet*. Av de delarna består vårt samhälle.

Hur ser motsättningarna mellan dem ut och hur påverkar de varandra?

Jag tycker att "Kultur och arbete" tillsammans med min tidigare bok "Roller i omvandling" bildar en sorts avstamp för det jag nu håller på med och som bl a handlar om det kvinnor står för i vår kultur och vad de burit upp av reproduktion och social förnyelse. □

SE UPP!

KATALOG ÖVER PÅGÅENDE UTREDNINGAR M M.

Satsningen på kärnkraft började egentligen med forskning och lagstiftning under 50-talets första år... Skärholmen planerades 10 år innan det byggdes... I dag sitter utredningar som fattar beslut om hur våra liv ska se ut de närmaste årtiondena. Se upp! I dubbel mening. Var vaksam. Och titta uppåt, mot de högre instanser där besluten förbereds. Vi kan påverka. Kvinnor har bevisat det när vi slogs för fri abort, när vi rev upp sexualbrottsutredningen. Låt oss inte skrämmas av att det är områden och ämnen som vi känner oss främmande för. Låt oss bilda se upp-grupper (likaväl som gräv där du står-grupper...) och hjälpas åt att hålla ögonen på vad man sitter och beslutar. Ringa, skriva, bråka. Vi kan, om vi vill och förs.

Vi har fina traditioner i Sverige som vi kan utnyttja. Offentlighetsprincipen, t ex, som ger oss tillgång till alla offentliga papper, på statlig och kommunal nivå. Man kan prenumerera på **Från riksdag och departement** som är en tidning med nyheter om t ex vilka utredningar som tillsätts. Den utkommer med 40 nr/år och kostar 95 kr/år. Adress: **Från riksdag och departement, Sveavägen 166, 9 tr, 113 46 Stockholm, tel 08/15 11 20.**

Man kan också kontakta **Riksdagsbiblioteket, Nya riksdagshuset, Fack, 100 12 Stockholm, tel. 08/14 20 20**, för att få hjälp och upplysningar.

Om vi nu inte har resurser att starta egna, alternativa utredningar kan vi försöka få med våra tankegångar i de etablerade utredningar som görs. Kanske sitter det t o m någon där och längtar efter vårt stöd...

Vi har gått igenom de utredningar som just nu är på gång på områden som har med det här numret att göra och valt ut följande som kanske är värda att hålla ett öga på:

(Adressen är, där intet annat anges, **Fack, 103 10 Stockholm. Växelnumret till departementen är 08/763 10 00.**)

Datateknikens och elektronikens effekter på näringslivets utveckling. 1978:66.
Industridepartementet

Datateknikens effekter på sysselsättning och arbetsmiljö. 1978:76.
Arbetsmarknadsdepartementet

Datalagstiftningskommittén (DALK)
På Datainspektionen, Box 120 50, 102 22 Stockholm. Tel 08/22 79 80

Informationsteknologiutredningen 1978:12
Utbildningsdepartementet

Videogramutredningen 1977:05
Utbildningsdepartementet

Delegationen för arbetstidsfrågor 1974:09
Arbetsmarknadsdepartementet

Utredning av vissa frågor på arbetstidsområdet 1978:03
Arbetsmarknadsdepartementet

Delegationen för ungdomens sysselsättningsfrågor 1978:01
Arbetsmarknadsdepartementet.

Förutom de utredningar som regering och riksdag tillsätter finns också andra instanser som sysslar med analyser och framtidsprognoser. Vid olika universitet har det också bildats tvärvetenskapliga centra som arbetar med alternativ forskning. Här är adresserna till några etablerade och "alternativa" institutioner som man kan ta kontakt med och få reda på vad de sysslar med:

Styrelsen för teknisk utveckling (STU)
(teknisk forskning och utveckling)
Fack, 100 72 Stockholm, tel 08/744 51 00

Statens Industriverk
(bl a branschutredningar)
Box 16315, 103 26 Stockholm, tel 08/24 06 00

Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA)
(Teknikutredningar, utlandsrapporter)
Box 5073, 102 42 Stockholm, tel 08/22 07 60

Försvarets forskningsanstalt (FOA)
(bl a framtidsstudier om Sveriges omvärld)
Fack, 104 50 Stockholm 80, tel 08/63 15 00

Arbetslivscentrum
(forskning kring förhållanden i arbetslivet)
Box 5606, 114 86 Stockholm, tel 08/22 99 80

Centrum för tvärvetenskap, Göteborgs universitet
Mölnadalsvägen 85, 412 85 Göteborg, tel 031/16 86 91

Temaforskning, Universitetet i Linköping
Gasverksgränd 3, 581 83 Linköping, tel 013/11 13 80

Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning
Universitetet i Lund (att. Karen Davies)
Box 1042, 221 04 Lund, tel 046/14 68 50

Sekretariatet för framtidsstudier
Box 7502, 103 92 Stockholm, tel 08/763 38 17

KOLLA!

SYSSELSÄTTNINGS-UTREDNINGEN

lade fram sitt slutbetänkande i våras. Den handlar om hur vi ska ge jobb åt "alla", främst genom att bygga ut den offentliga sektorn. Den har kallats för en "alternativutredning", eftersom den socialdemokratiska majoriteten fick sitta kvar i utredningen efter den borgerliga valsegern 1976. Betänkandet är en tjock lunta men det finns också ett sammandrag på ett 100-tal sidor, som man kan läsa. Dessutom har **LO-tidningen (Barnhusgatan 18, 105 53 Stockholm, tel 08/22 89 80)** en utmärkt sammanfattning i en bilaga till nr 17/18—1979.

"VÄGAR TILL ÖKAD VÄLFÄRD"

kallade den "särskilda näringspolitiska delegationen" som förra regeringen Fäldin tillsatte, sitt slutbetänkande. Det kom också i våras. Det innehåller bl a följande förslag för "ökad välfärd": slopa karensdagarna • öka avgifterna för sjukvård och daghem • sänk marginalskatteeffekterna • större löneskillnader mellan olika geografiska områden • ge företagen rätt till provanställning • prioritera teknik och matematik i skolan och skärp kvalitetskraven. Är det den "välfärden" vi vill ha? Se upp!

SEKRETARIATET FÖR FRAMTIDSSSTUDIER

utger i samarbete med Liber bl a serien *Framtidsbilder* samt delrapporter och slutrapporter i olika projekt. Man kan också prenumerera på deras delrapporter i pågående projekt. Just nu är det följande: OMSORGEN I SAMHÄLLET SVERIGE I EN NY EKONOMISK VÄRLDSORDNING PROGNOSE OCH POLITISK FRAMTIDSPLANERING
Gratis kan man få en informationsfolder med presentation av sekretariatet, dess verksamhet, gamla och nya projekt samt publikationer. Den kan beställas från Sekretariatet för framtidsstudier Box 7502, 103 92 Stockholm

LÄSTIPS

Det här är ett subjektivt urval böcker som vi läst i arbetsgruppen och tycker att vi kan rekommendera. Det är i första hand böcker som handlar om teori kring arbete och levnadsvillkor. (De bästa skildringarna av upplevelsen av arbete hittar man naturligtvis i skönlitteraturen.)

Analysen av vad arbete är blir tyvärr ofta abstrakta och svåra att översätta till den egna situationen. Men de här böckerna tycker vi ger teori och fakta som är användbara. En del andra böcker om arbete recenserar på de följande sidorna.

Adler-Karlsson, G: TANKAR OM DEN FULLA SYSSELSÄTTNINGEN. *Prisma*

Braverman, H: ARBETE OCH MONOPOLKAPITAL. *Rabén & Sjögren*. En grundläggande och grundlig bok om den kapitalistiska arbetsprocessens historia, teori och praktik — mycket mer lättläst och spännande än titeln låter ana!

Ekelöf, M: RAPPORT FRÅN EN SKURHINK. *Rabén & Sjögren*
Forskning och framsteg 1/79: MISSLYCKANDE

Fryklind/Johansson: ARBETE OCH FRITID. *Skr. för framtidsstudier*

Gorz, A: EKOLOGI OCH FRIHET. *Federativ artikel i ZENIT 1/79*

Grönholm, J: HELHETSTRO OCH FRAMTIDSSYN. *Liber*

Hellspong/Löfgren: LAND OCH STAD. *Gleerup*

Hirsch, F: TILLVÄXTENS SOCIALA GRUNDER. *W & W*

Holmberg/Ström: VÄLSTÅND MED SLAGSIDA. Lågkomstutredningens första betänkande i sammandrag. *Publica*

Huberman, L: MÄNNISKANS RIKEDOMAR. *Rabén & Sjögren*

Ingelstam, L: TEKNIKPOLITIK. *Tiden*

d'Iribarne, P: STATUS MED GLANS ELLER STATUS MED SANS. *Framtidsbilder/Liber*

Karlsson, J: OM ARBETE. *Skr. för framtidsstudier*

Levnadsförhållanden rapport 7: SYSSELSÄTTNING OCH ARBETSTIDER. *Liber*

JUNGK, R: KÄRNKRAFTSSAMHÄLLET. *Bonniers*

Gardell, B (red.): ARBETSSINNEHÅLL OCH ARBETSKVALITÉ. *Prisma*

Liljeström R m fl: ROLLER I OMVANDLING. *Liber*
KULTUR OCH ARBETE. *Liber*

MASKINMAKT. Katalog från Riksställningar 1977

Morris, W: KONST OCH POLITIK. *Gidlunds*

NYTT FRÅN EN NY VÄRLD. *Gidlunds*

(Båda böckerna presenteras i *Vi människor* 4/79)

Ord och Bild 6/7 -78: TEMANUMMER OM ARBETE

Palm, G: FLYKTEN FRÅN ARBETET. *Författarförlaget*. (En bearbetning av rapportböckerna från LM)

KRITIK AV KULTUREN. *Författarförlaget*

Paulsen, M: DU SKULLE GRÅTA OM DU VISSTE. *R & S*

Tengström, E: OM SAMSKAP OCH SEKUNDÄREKONOMI. Ett svenskt framtidsscenario 1981—1994. *Centrum för tvärvetenskapliga studier, Göteborgs Universitet*

Terkel, S: ARBETSPLATS USA. *PAN/Norstedts*

Dahlgren/Sjödin: MENINGSFULL PRODUKTION/MENINGSFULLT ARBETE. *Bokförlaget Röda Rummet*

Cooley/Friberg/Sjöberg: ALTERNATIV PRODUKTION. *Liber*

ALTERNATIV PRODUKTION. Radions serie utgivna på två kassetter. *Sveriges Radio*. (Kan beställas via bokhandeln)

ALGOTSSÖMMERSKORNA SJUNGER. En EP-skiva från MNW

ARBETE

— fängelse och befrielse

av Kersti Jalava

Alternativ produktion, arbetslöshet, arbetet som kvinnobefrielse, lönens inverkan på arbetet, och det oavlönade arbetets betydelse. Dessa och andra frågor belyses i sex sinsemellan olika böcker, som dock har ett gemensamt. De tar alla upp arbetets betydelse i våra liv.

"Det är något allvarligt fel med ett samhälle som kan visa upp en teknologisk nivå som gör det möjligt att konstruera och bygga Concorde-plan, men som inte kan klara av att tillverka tillräckligt med enkla husuppvärmningssystem för att hindra att gamla pensionärer fryser ihjäl varje vinter. Uppskattningsvis dog 980 i förföljelser enbart i Londonområdet, ändå var vintern ovanligt mild."

Citatet är hämtat ur Lucas-arbetarnas omtalade plan för alternativ produktion. En av medförfattarna till planen var Mike Cooley, tekniker på Lucas och talesman för den fackliga samordningskommittén där.

Tillsammans med de två svenska journalisterna *Leif Friberg* och *Claes Sjöberg* har Cooley gett ut boken "Alternativ produktion" på Libers förlag. Boken cirklar kring ett centralt tema; vad är det egentligen vi producerar, varför och på vilket sätt? Vem och vilka ska bestämma över produktionsinriktning och vad är egentligen lönsamhet?

Alternativ produktion

Alternativ produktion har på sis-

tone blivit något av ett honnörsbegrepp. Det har kommit att betyda något allmänt positivt, exempelvis övergång från en slags produktion till en annan mer samhällsnyttig variant.

I inledningen till själva Lucasplanen slås fast att alternativ produktion inte enbart handlar om att arbetare och andra anställda är beredda att känna för rätten att arbeta med produkter som hjälper till att lösa människors problem istället för att vara upphov till dem. Det handlar också om att människor måste ha en vettig arbetssituation. Under de senaste 70 åren har systematiska ansträngningar gjorts för splittra upp arbetet i små enkla moment som kan utföras i allt snabbare takt. Resultatet blir, enligt Lucasplanens inledning, att arbetaren reduceras till ett blint, icke-tänkande bihang till maskinen. Vantrivseln, sjukfrånvaron och omställningen av arbetare ökar.

Tragiskt slöseri

Lucas-arbetarna framhåller att även om det för en ekonom kan verka rimligt att avskeda några hundra arbetare för att få bokföringen att gå ihop så kan förlusterna för samhället bli mycket

stora. För de avskedade själva handlar det om förnedringen och det knäckta självförtroende som följer med arbetslösheten. För skattebetalarna blir det kostnader för understöd åt de arbetslösa. Arbetslöshet innebär ett tragiskt slöseri med landets värdefullaste tillgång: vanligt folks skaparkraft.

Mike Cooley berättar om hur kampen för den alternativa produktionsplanen drevs vidare på fabrikena och hur det gick till när planen växte fram. Friberg och Sjöberg har följt upp med reportage från Fiat i Italien och LIP i Frankrike. De har även besökt krisdrabbade orter och företag i Sverige.

Handbok för arbetslösa

Den som är, eller riskerar att bli arbetslös, kan ha nytta av "Handbok för arbetslösa". Den har getts ut som nummer tolv i RFHLs skriftserie. Bakom boken står förutom RFHL, Fib-juristernas arbetsrättsgrupp, Arbetsgruppen mot ungdomsarbetslöshet och elever från socialhögskolan. Boken vänder sig i första hand till ungdomar och är skriven på ett informativt och lättfattligt språk.

Om arbetets vikt skriver *Lena Norman* och *Monica Wahlin* i "Arbete—frigörelse" (Aldus). De har intervjuat sexton kvinnor om hur det är att återgå till förvärvsarbete och studier efter hemarbete. Innehållet presenteras mer eller mindre som en akademisk uppsats och förefaller ibland något söndertuggat. Det hindrar inte att kvinnornas erfarenheter kan ha allmänt intresse. Det som dröjer kvar i minnet är den positiva skildringen av arbetet och arbetsgemenskapen. Trots praktiska problem och trots, eller tack vare ökade krav, har självförtroendet ökat hos de intervjuade kvinnorna. De känner att de kan mer och uppskattar det ekonomiska oberoendet.

Kvinnouppgifter flyttades ut

En fråga som inte diskuteras i boken är hur lönesättningen sker och varför det arbete som premieras med reda pengar ofta ses som mer värdefullt än det oavlönade arbetet. *Gunhild Kyle* tar där emot, bland mycket annat, upp lönesättningsfrågor i sin bok "Gästarbeterska i manssamhället" på Publica-Liber förlag. Hon konstaterar att i ett längre perspektiv karaktäriseras de yrken som domineras av kvinnor av att de är kvinnouppgifter utflyttade till samhället, att det är nya yrken utan manlig yrkestradition som uppkommit i industrialismens spår och att de skiljer kvinnoyrkena i mindre grad är avhängiga teknisk apparatur än de mansdominerande yrkena.

Även den låga lönesättningen av kvinnoarbetena kan ses i ett historiskt perspektiv och bli återföras till behovslöneprincipen. De arbetande kvinnorna var ända fram till 1920-talet huvudsakligen ogifta. Enligt det resonemang som då fördes ansågs inte dessa kvinnor ha någon försörjningsplikt och kunde därför klara sig på en lägre lön än männen, som förutsattes vara familjeförsörjare. Kvinnorna ansågs dessutom ha "mindre behov" än männen och kunde därför leva på en inkomst som var helt otillräcklig för en man. Till dessa historiskt betingade orsaker lägger *Kyle* det faktum att det ständigt varit överskott av kvinnlig arbetskraft. Resultatet har blivit att personinriktat och icke-tekniskt arbete lönnmässigt värderats lågt i samhället.

Formell jämlikhet

Kyle söker i sina studier om industriarbetande kvinnors villkor i Sverige orsaken till att det manliga maktinnehavet förblivit bestående även sedan formell jämlikhet mellan män och kvinnor genomförts. Hon konstaterar att den praktiska fördelningen av hemarbetet mellan män och kvinnor i det förindustriella samhället medförde få nackdelar för kvinnorna. Hemmafrubegreppet var endast ett överklassfenomen. Hustruns produktionsinsats var, framförallt i bondefamiljen, väl jämförbar med mannens.

Kyle urskiljer en omsvängning i attityden till kvinnorna på arbetsmarknaden i början av 60-talet.

Högkonjunkturen var en starkt pådrivande faktor, den invandrarpolitik som hittills förts började ifrågasättas alltmer. I slutet av 60-talet hade hälften av alla mödrar med barn under sju år förvärvsarbete. 1970 utgjorde kvinnorna 40 procent av arbetskraften. Samtidigt har antalet daghemsplatser ökat även om antalet fortfarande är klart otillräckligt. Under 50-talet var ökningen obetydligt men från 1965 till 1970 nästa tredubblades de till 33 000. Antalet platser i familjedaghemmen uppgick sistnämnda år till 32 000.

Annorlunda julgävor

från Vietnam, Laos och Tanzania finns hos

Solidarisk Handel

Kungstensgatan 27, 113 57 Stockholm. Torsd/fred 14—18.

Varor sänds även mot postförsändelse. Vi har bland annat broderier, applikationer, handgjorda kort, konst, te, godis m m

Sjuhäradsbygdens Tryckeri AB

Sparregatan 10
Box 495
501 08 Borås
Tel. 033/10 20 85

Stockholmskontor

Kammakargatan 66
111 24 Stockholm
Telefon 08/20 14 19

Ett modernt
civiltryckeri med
fotosättning, offset,
boktryck, rotation,
bokbinderi och distribution.

Boken en personlig gåva

Stort sortiment, personlig service i Kulturcirkeln.

Sveavägen 41 (ABF-huset),
Stockholm
Tel. 20 50 80

Dagis till för vuxna

Tydligt är hur dagisdebatten i beslutande instanser huvudsakligen länkats till arbetsmarknadsbehovet. Det handlar inte i första hand om hur vi ska ta hand om våra barn på bästa sätt, utan om hur behovet av arbetskraft ska tillfredsställas.

"Vad händer med barnen?" heter emellertid ett avsnitt i antologin *"Kvinnor och arbete"* som utkommit hos Brevskolan. Boken är sammanställd av Siv Malmberg och innehåller ett flertal olika inlägg grupperade under olika rubriker. Det var en bok utan fadd eftersmak till skillnad från *"Hvis husmoren ikke fantes"* som getts ut av norska Pax. Bland medarbetarna märks Hugo Hegeland. I inledningen tar Ragnhild Grenness upp vad som skulle hända om husmodern avskaffades. Hon

pekar på vilken betydelse det oavlönade arbetet har. Hon framhåller faran med att kärnfamiljen blir alltmer slutet och att generationers kvinnokunskap riskerar att gå förlorad därför att de inte förs vidare till nästa generation. I luften ligger att eftersom det är så svårt att få männen att dela hemarbetet med kvinnorna är det bäst att behålla hemmafrun.

Helt visst måste synen på det arbete som hittills utförts oavlönat i hemmet omvärderas. Ingen vill väl hellre på fullt allvar påstå att lönesättningen i dagens samhälle är helt rättvis. Men därav följer inte att samhället skulle fungera bättre varken för oss vuxna eller barnen om män och

kvinnor pressades tillbaka in i de traditionella könsrollerna. Receptet för att nå ett mänskligare samhälle är betydligt mer komplicerat än så.

Cooley/Friberg/Sjöberg: Alternativ produktion (Liber)

Handbok för arbetslösa (RFHL skriftserie 12)

Lena Norman, Monica Wahlin: Arbete—frigörelse (Aldus)

Gunhild Kyle: Gästarbeterska i manssamhället (Publica-Liber)

Kvinnor och Arbete (Brevskolan)

Grenness red.: Hvis husmoren ikke fantes (Pax)

KVINNO kalender 1980

Nyhet för året:

Kalenderdelen innehåller historia om kvinnliga författare!

Och så förstås många nya tips om böcker, skivor, tidningar, organisationer och grupper, kvinnohus, bokcaféer m m, både i Sverige och utomlands.

**Nu ute i
bokhandeln!**

LiberFörlag

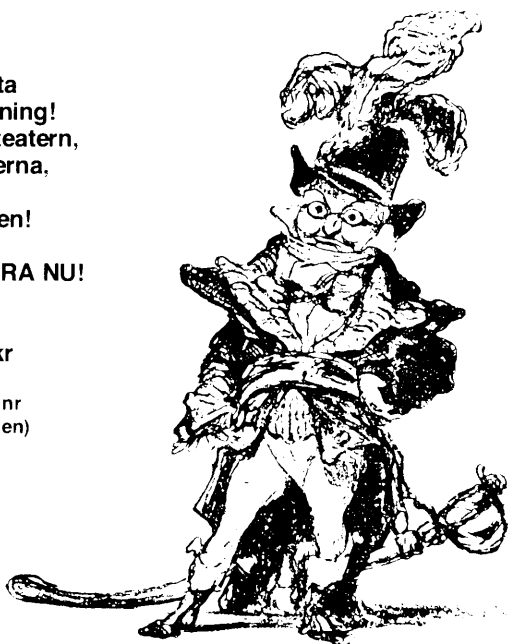
TAG VÄRVNING! PRENUMERERA PÅ

nya
**Teater
★tidningen**

Världens bästa
Nya Teatertidning!
Följ den nya teatern,
de fria grupperna,
barnteatern!
Delta i debatten!

PRENUMERERA NU!

4 nr – 28 kr
Stödpren 50 kr
Pg 61 40 10-7
(ange från vilket nr
du vill ha tidningen)

JURIDISK HJÄLP

Speciellt arbetsrätt, hyresrätt, flyktingrätt och familjerätt.

Normalt beviljas allmän rättshjälp i dessa ärenden.

Jur. kand Sten De Geer, Torstenssonsgatan 6, 114 56 Stockholm.
Tel. 08/60 37 30

KJÄLLANDERS MÅLERI

*till
Er tjänst*

Odelbergsv 22
121 63 Johanneshov
Tel 08/59 03 35

Göteborg

Länsmansgårdens Tobak

Daggdroppegatan 2 - Tel. 54 45 72

Stockholm

REA!

Kom till

I JULKLAPPSJAKTEN!

Ni går inte förgäves, vi har stora storlekar upp till 54, rymliga i måtten

Egen tillverkning

Fleminggatan 29. Tel. 51 60 30
Hörnet Fleminggatan/Agnegatan

BokCaféts

MÅNADSBULLETIN

är en tidskrift om böcker.

Den ger genom översiktsartiklar, recensioner och en i varje nummer återkommande lista över nyutkommen litteratur – information om i vid mening samhällsinriktad, radikal och marxistisk litteratur.

Bokcafés Månadsbulletin ges ut av Nordens i särklass största vänsterbokhandel, Bokcafét i Lund. Månadsbulletinen kommer ut med 10 40-sidiga nummer per år; för den som har behov av heltäckande och aktuell information om progressiv litteratur är den oundgänglig.

Ring eller skriv och beställ ett provex.

Bokcafét, S:t Petri Kyrkogata 7
222 21 Lund
046/141590, 147104

PETER WEISS

Motståndets estetik II

Andra delen av Peter Weiss roman **Motståndets estetik**. När den första delen kom ut 1976 hälsades den som en av 70-talets viktigaste litterära händelser:

Peter Weiss roman förefaller att vara en syntes av allt han tidigare skrivit, en roman som borrar sig djupt in i 1900-talets europeiska historia, som inte lämnar en politisk fråga värd namnet obelyst. Agneta Pleijel i Aftonbladet

Peter Weiss har något viktigt att säga och han säger det på ett mästertligt sätt.

Artur Lundkvist i Dagens Nyheter

Arbetarkultur

"Jag för min del har aldrig funnit någon betydande man som varit kvinna"

ett uttalande av en man apropå kvinnlig rösträtt.

Trots detta odiskutabla faktum fick kvinnan rösträtt 1921.

Sedan dess har det hänt en del, men inte så mycket som man kunde väntat sig på över femtio år.

Kvinnor förtrycks fortfarande i Sverige och i andra länder.

Här är läsvärda och tankeväckande böcker om kvinnors verklighet.

Ann Cornelisen KVINNOR I SKUGGA

Syditaliens flödande sol har mörka skuggor. Fattigdom och förtryck drabbar kvinnorna på landsbygden mycket hårt.

Översättare: Lennart Edberg

Aftonbladets kvinnliga journalister DOKUMENTET – OCH VAD HÄNDE SEN?

Kvinnokamp på en mansdominerad arbetsplats. III.

Marjaliisa Abrahamsson SNITTET

En berättelse om ett akut kejsarsnitt. Tankar om svensk mödra- och förlossningsvård.

Karin Alfredsson (text)

Ulla Lemberg (foto)

DEN MAN ÄLSKAR AGAR MAN?

"När argumenten tryter, då slår han mig". Vilka män slår sina kvinnor? Varför stannar kvinnorna trots det kvar hos männen? Intervjuer med och fakta om misshandlade kvinnor i Sverige och England. Rikt illustrerad.

Elisabet Hermodsson

ORD I KVINNOTID

Kulturkritik i artiklar, essäer och dagboksblad.

"Vad har det inneburit för vår civilisations människosyn, vår syn på naturen, samhället, tekniken, att bara män byggt upp de system av kunskaper med vilka vi betraktar världen..."

Pia Milton

KVINNOMISSBRUK

En bok om kvinnors bruk/missbruk av alkohol, läkemedel och narkotika. Det är mannens missbruksmönster som präglat vårdapparaten och forskningens syn på den kvinnliga missbrukaren. Här har kvinnorörelsen en viktig uppgift.

SIDA VID SIDA

Kvinnokamp på fabrik och kontor

Redaktion: Susanne Giese och författargruppen

Svenskt bidrag: Anita Göransson

Översättning: Ebba Witt-Brattström

Kvinnliga lönearbetares villkor i Frankrike, Danmark, England, USA och Sverige under 70-talet.

RABÉN & SJÖGREN

ett KF företag

Kerstin Moberg: Från tjänstehjon till hembiträde

Uppsala Universitet

Intresset för kvinnornas historia, som stigit så kraftigt de senaste åren börjar ge vetenskapliga resultat i form av doktorsavhandlingar.

Kerstin Mobergs bok är en sådan, utgiven av Historiska Institutionen vid Uppsala Universitet i serien "Studia Historica Uppsaliensia".

Det är inte någon tung bok och den ger fakta som är intressanta för alla som vill veta mer om kvinnors försök att sammansluta sig och påverka sina förhållanden.

Här gäller det husligt anställda utanför jordbruket. Deras antal steg oavbrutet fram till 1930-talet. År 1870 var antalet 65 000, år 1930 145 000. Siffror som dock kan antas vara alltför låga enligt undersökning av folkräkningsmaterial som gjorts vid historiska in-

stitutionen i Uppsala.

Att ta plats som piga, jungfru, hembiträde var enda utvägen att försörja sig för otaliga kvinnor, men räknades ändå inte som ett yrke. För unga flickor på landsbygden var det oftast det första steget i flyttningen till städer och samhällen, vilket var så vanligt att det medförde kvinnounder-skott på landsbygden från 1918. Det var den nya medelklassen, som växte fram i samband med industrialismen, som efterfrågade denna arbetskraft. "Ökningen sammanföll med expansionen av de typiskt borgerliga yrkena inom vilka man, för att upprätthålla en viss standard, gärna önskade hålla sig med ett, helst flera hembiträden". (s. 24)

Dessa hushållsanställda var en typisk låglönegrupp, men det var ändå inte lönen som mest uppmärksammades utan det var den obegränsade arbetstiden och de dåliga bostadsförhållandena som man först tog upp i sina försök till föreningsbildning, som började med Stockholms tjänarinne-

förening år 1904. Enligt mönster från tjänarinneföreningen i Köpenhamn lade man fram ett kontraktsförslag, som föreningens medlemmar skulle visa upp för husmödrarna. Man krävde fyra timmar ledigt på söndagar och en vardagskväll, nattvila efter kl. 11 och ersättning med 25 öre i timmen efter denna tid vid bjudningar och liknande tillfällen. Detta var alltför radikala krav, som måste uppges. Många år framåt kämpade man för tio timmars arbetsdag och en ledig vardagskväll och söndagseftermiddag.

Endast en obetydlig del av tjänarinnorna kunde nås av föreningsidéer och organisera sig. Bor man på sin arbetsplats och är helt beroende av arbetsgivaren är det inte lätt att ställa krav.

Kerstin Moberg kan ändå visa att föreningsbildningen hade betydelse. Genom föredrag och möten, resolutioner och uttalande i lagstiftningsfrågor förde man fram åsikter och krav från denna förbisedda yrkesgrupp.

Arbetaren

i kamp för alternativen

Prenumerera
nu!

Tel:
08/34 36 10

Arbetaren är veckotidningen som bevakar alternativrörelsens utveckling och som själv försöker bidra till kampen. Ständigt rapporterar vi om alternativ energi och alternativ produktion.

Nu inför folkomröstningen om kärnkraft satsar vi extra för att sprida obekvämt information. Inte minst granskar vi hur andra massmedier sköter sig. Hans Lohmann, Inga-Lisa Sangregorio, Britt Arenander och Leif Persson är några av våra fasta krönikörer. Dessutom som vanligt: kulturdebatt, miljö, satir och arbetsmarknad.

Ja, jag vill prenumerera på Arbetaren tills vidare. Jag vill ha inbetalningskort varje

☐ helår 180:- ☐ halvår 95:- ☐ kvartal 55:-

Namn
Adress
Postadress
Tel.

ARBETAREN

Svarsförsändelse
Kontonummer 0427
104 32 STOCKHOLM

Frankeras ej
Arbetaren
betalar
portot

OBS Denna kupong gäller bara nya prenumeranter!

VM

Under hela 20-talet fanns det hembiträdesföreningar endast i Stockholm och Göteborg med ett hundratal medlemmar sammanlagt. Den svåra arbetslösheten gjorde att hembiträdet fick finna sig i de arbetsförhållanden som bjöds.

I slutet av 20-talet fick föreningen i Stockholm många yngre, nya medlemmar som var kritiska till föreningens låga aktivitet. Under 1929 och 1930 tillspetsades motsättningarna mellan dem och styrelsen.

Styrelsen uppfattade denna kritik som ett kommunistiskt försök att bryta den socialdemokratiska dominansen inom föreningen och använde en minst sagt egendomlig metod för att förhindra detta. Enligt protokoll från 1930 avstängdes de kommunistiska medlemmarna från meddelande om föreningsmöten och fick inte heller del av andra

uppgifter som skickades ut av styrelsen.

År 1932 begärde den socialdemokratiska riksdagsgruppen en utredning om arbetsförhållanden på det husliga området. Motiveringen var att man genom att förbättra hembiträdenas arbetsförhållanden skulle få över flera kvinnor till hembiträdesyrket. Därmed skulle man motverka den tilltagande arbetslösheten för männen. Att kvinnorna tog arbete för männen var ett vanligt argument som borde göra intryck på riksdagsmännen, men de borgerliga var ändå emot varje lagstiftning och reglering på "hemmets område".

En undersökning utförd av Hembiträdesföreningen samma år visade att hembiträdens arbetstid varierade mellan 14 och 16 timmar per dag och att många inte hade någon egentlig fritid.

År 1936 hölls den första hembiträdeskonferensen i Sverige. Förhandlingarna leddes av Fritiof Thunberg från LO, som gett stöd och ekonomiska bidrag för att bygga upp en fastare organisation inom hembiträdeskåren. Socialdemokratiska ungdomsförbundet startade en hembiträdeskampanj med gott resultat och man anordnade fackliga hembiträdeskurser på Bommersvik några år. Efter 1941 minskade anslagen från LO och verksamheten avtog. Därmed försvann många föreningar, de kunde inte stå på egna ben ekonomiskt och organisatoriskt.

År 1944 hade hembiträdesutredningen, tillsatt av den socialdemokratiska regeringen lagt fram förslag till hembiträdeslag. Då hade tillgången på hembiträden minskat. På landet hade de nästan försvunnit, sa en ledamot av riksdagen. I förslaget ingick

Det här är höstens böcker

Kom i september:

Harry Ahlberg
Teresa och männen

Anderz Harning
Gerilla

Margareta Sarri
Ta dej en slav

Isaac Bashevis Singer
Fiender

Mark Twain
Tom Sawyers äventyr

Nu kommer:

ca 5:-

en bok för alla
från Litteraturfrämjandet
Säljs nästan överallt.

Bostadsrätt. Det enda som ger verklig demokrati för de boende.

Bostadsrätt är den enda förvaltningsform som ger verklig demokrati för de boende. Det är HSB:s grundidé sedan mer än 50 år.

Bostadsrättsföreningen beslutar om boendekostnader, förvaltning och drift. Medlemmarna äger och bestämmer över pengar, hus, miljö. Det är Kooperation.

Delaktigheten i verksamheten är stor. Över 30.000 förtroendevalda arbetar i HSB-rörelsen.

HSB en folkrörelse för goda bostäder

reglering av arbetstiden. Hembiträdet skulle vara ledigt efter kl. 7 på kvällen. Många blev upprörda över detta.

I Dagens Nyheter skrev statsrådsfrågans Maja Sandler. Hon undrade "om inte befolkningskommissionens förslag motverkades genom hembiträdesutredningens förslag, vilket skulle medföra olust hos många människor att skaffa barn". Tidningen "Socialdemokraten" presenterade förslaget med rubriken: "Frikväll även åt husmödrarna, sten på bördan om hembiträdet får kvällsfritt, nativiteten är i fara." I artikeln påpekades att utredningen ingående diskuterat frågan om "frikväll" för husmödrar med barn.

Men sanningen var att endast en liten del av hushåll med barn hade råd att ha hembiträde, som Kerstin Moberg påpekar i annat sammanhang.

Boken, som behandlar förhållanden fram till 1945, är verkligen läsvärd, vilket dessa exempel på faktainnehållet visar.

Ruth Bohman

DOKUMENTET

och vad hände sen?

av Aftonbladets kvinnliga journalister

ISBN 91-7001-100-0

Dokumentet — och vad hände sen? av Aftonbladets kvinnliga journalister.

Rabén & Sjögren

Dokumentet är en rapport av kvällstidningen Aftonbladets kvinnliga journalister om hur de uppfattar sin arbetsplats. I korta, egna berättelser, frammanas bilden av en arbetsplats genomsyrad av kvinnoförakt, förtryck av de svaga och sociala problem för många av de anställda. Det är bokens styrka. Att mångas egna upplevelser tillsammans ger en bild av arbetsförhållandena, bildar ett mönster. Och det är först

när problemet inte längre är ens eget privata problem, utan en del av ett mönster som man kan börja arbeta för att förändra. Arbetet med Dokumentet ledde till att kvinnorna på Aftonbladet började träffas regelbundet för att påverka sin arbetsplats. De lyckades också genomdriva en rad förändringar, bl a inrättades kvinnoredaktionen och det hölls ett könsrollsseminarium. Men det var inte lätt, och där ligger bokens andra styrka. Den beskriver mycket tydligt kvinnosamarbetets vanda och svårigheter. Besvikelser, konflikter, brist på organisation, avgrunden mellan journalisterna och andra yrkesgrupper i huset m m. Det är ingen rosenröd beskrivning av hur bra allting blir bara tjejerna får hållas. I slutet på boken sammanfattar de sina erfarenheter i en bruksanvisning, tänkt för kvinnor som vill bilda tjejgrupper på sin arbetsplats. I all sin anspråkslöshet beskriver den mycket bra hur kvinnosamarbete tar sina första stappande steg.

Raquel Urisman

Nytt från 1 januari 1980

VÄNTAR DU BARN?

Har du ett fysiskt krävande arbete?

Då kan du ha rätt att få ett lättare arbete de två sista månaderna av graviditeten.

Tala med din arbetsgivare eller facket! Men du måste göra det i god tid – minst en månad i förväg.

Om du inte kan få omplacering kan du ha rätt till ledighet med havandeskapspenning.

Blanketten för ansökan och informationsfoldern HAVANDESKAPSPENNING finns hos mödravårdscentralen och försäkringskassan.

Lämna ansökan till försäkringskassan senast den dag du börjar din ledighet.

FÖRSÄKRINGSKASSAN

GG

Nej, det handlar inte om fotografering

Makinon är ett nästan okänt kameraobjektivmärke här i Sverige. Tillverkare är en väl etablerad japansk optikfirma, som bland annat i flera år varit underleverantör till branschens gigant, Tokina, med grundmurat gott rykte. Det handlar alltså om kvalitetsobjektiv.

Nu satsar Makinon på en egen karriär. Och Domus satsar på Makinon.

Makinon-programmet består av fyra objektiv med fast brännvidd samt tre zoom-objektiv. De finns till de stora systemkameramärkena Canon, Minolta, Olympus och Pentax m.fl.

"KF har lyckats baka in både garantin och allriskförsäkringen i de redan låga objektivpriserna, som därför framstår som extra attraktiva," skriver facktidningen Foto.

Stopp, tänker du kanske nu, handlar inte detta om fotografering så vet inte jag.

Jovisst, men det handlar om något annat också. Om var du får valuta för dina pengar. Konsum och Domus säljer inte för att tjäna pengar utan för att tjäna konsumenterna. Då kan det bli så här.

**Valuta för
pengarna**

- med förmånliga inköp
- med garanterad köptrygghet
- med insyn i verksamheten

